

Міжнародні наукові інтернет-конференції
юридичного та історичного спрямування

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

ISSN 2617-2364

Випуск 64

*МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ*

www.lex-line.com.ua

12-13 вересня
2024 р.

AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH
WYŻSZA SZKOŁA ZARZĄDZANIA I ADMINISTRACJI
W OPOLU

Україна, Тернопіль – Польща, Ополе 2024

УДК 340 (063)

А 437

Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 64: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12 – 13 вересня 2024 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2024. 136 с. ISSN 2617-2364.

У виданні вміщено наукові публікації Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (Випуск 64) з юридичних та історичних питань, яка відбулася 12-13 вересня 2024 р. за сприянням Громадської організації “Наукова спільнота” (Україна) та Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu (Польща).

Матеріали коференції також оприлюднено на сайті конференції:

www.lex-line.com.ua

Оргкомітет ГО Наукова спільнота:

Яремко Оксана Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Станько Ірина Ярославівна, кандидат юридичних наук, адвокат;

Назарчук Оксана Михайлівна, доктор філософії (Ph.D.), ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

Гомотюк Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, Західноукраїнський національний університет;

Біловус Леся Іванівна, доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет;

Ребуха Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет;

Недошитко Ірина Романівна, кандидат історичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Стефанишин Олена Василівна, кандидат історичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Ухач Василь Зіновійович, кандидат історичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Русенко Святослав Ярославович, аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Адреса оргкомітету:

46005, м. Тернопіль, а/с 797

тел. +380979074970

E-mail: lex-line@ukr.net

Тексти опубліковано у авторській редакції. Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори, їхні наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищено. У разі будь-якого використання опублікованих матеріалів посилання на джерело є обов'язковим.

ISSN 2617-2364

© ГО “Наукова спільнота” 2024

© Автори статей 2024

РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Андрушко Ірина Петрівна
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3953

В Україні правозахисну функцію, крім органів державної влади, також виконують інституції громадянського суспільства (громадські організації та рухи, ЗМІ та ін.), здійснюючи її «замість» або, навіть, «всупереч» діям органів державної влади, зокрема – правоохоронних. Вплив неурядових організацій на правозахисну сферу і ступінь «проникності» їхнього контролю, природно, значно менший, ніж державний, але цей вплив має очевидну тенденцію до зростання [2].

Список НУО, які виконують такі функції: Харківська правозахисна група, Українська Гельсінська спілка захисту прав людини, Ліга законодавчих ініціатив, Центр політико правових реформ, Реанімаційний Пакет Реформ, Всеукраїнська громадська організація "Громадянська мережа «ОПОРА», Трансперенсі Інтернешнл Україна, «Схід SOS», «Центр Громадянських Свобод» та інші.

Неурядові правозахисні організації, по-перше, надають ту допомогу, яку не в повній мірі надають державні, соціальні інституції, державні правозахисні організації, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, органи юстиції. По-друге, неурядові правозахисні організації здійснюють громадський контроль та вплив на реалізацію державної політики в сфері захисту прав людини.

Крім того, об'єднання зусиль організацій громадянського суспільства відбувається через створення коаліцій правозахисних організацій та рухів. Правозахисні організації використовують різні форми та методи для досягнення своїх цілей: від програм, заходів (врегульованих національним і міжнародним законодавством) до участі в санкціонованих та несанкціонованих протестних акціях. Низка правозахисних організацій та рухів спрямовує свій вплив на політичну сферу, змушуючи правоохоронні органи до винесення правомірних рішень.

Необхідно відзначити, що правозахисні організації розширюють простір своєї діяльності в сфері захисту прав людини та ствердились в загальній структурі громадських організацій. В Україні частіше за все правозахисні організації залежать від зарубіжних донорів та більшою мірою пов'язані як з міжнародними міжурядовими, так і міжнародними неурядовими правозахисними організаціями, ніж із державними правозахисними інституціями.

У сприянні захисту прав громадян, що порушуються, неурядові правозахисні організації проводять інформаційно-просвітницькі заходи (які охоплюють більшість регіонів України) широкого спектру, здійснюють моніторингову діяльність у сфері прав людини, надають правову допомогу, долучаються до консультативно-дорадчих форматів взаємодії з органами державної влади.

Значною мірою інформацію про стан забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, небезпечні тенденції та системні порушення надають у своїх моніторингах саме неурядові правозахисні організації та аналітичні центри.

У зв'язку із цим, досить часто поштовхом для виправлення ситуації із порушенням прав людини, що супроводжується бездіяльністю правоохоронних органів, стає резонанс в суспільстві за участю ЗМІ, громадських організацій, активістів, рухів. Відтак, публічний розголос, як позасистемний метод, стимулює правоохоронні органи до забезпечення та захисту прав.

Моніторингова діяльність поєднується із забезпеченням правового захисту, наданням правової допомоги. Правозахисні організації спрямовують свою увагу на найбільш вразливі групи (діти, жінки, важкохворі) та категорії (особи, які перебувають в місцях позбавлення волі) населення.

В цілому в Україні доступ до кваліфікованої правової допомоги для абсолютної більшості громадян є обмеженим, оскільки не вирішено питання доступності платної та безоплатної правової допомоги, їхньої ефективності. Нещодавно створено механізм надання громадянам безоплатної первинної допомоги (надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складання заяв скарг та інших документів правового характеру, крім процесуальних); надання допомоги в забезпеченні доступу осіб до безоплатної вторинної правової допомоги та медіації, за рахунок коштів державного бюджету.

В Україні створюються інфраструктура для співпраці держави з громадським сектором у сфері захисту прав людини, відповідна основа для функціонування спільних органів, застосування механізмів та процедур громадського контролю, антикорупційної експертизи та

експертизи проектів нормативно-правових актів. Діють спільні консультативно-дорадчі органи, громадські ради (при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Міністерстві внутрішніх справ, Міністерстві юстиції) [2].

Більш активне залучення представників громадянського суспільства, експертного середовища в спільних робочих групах, консультативно-дорадчих органах (Комітет з питань реформування правоохоронних органів при Президентові України, Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства) є нагальним в питаннях, які безпосередньо стосуються прав і свобод громадян та в питанні реформування правоохоронних органів.

Разом з тим, в середовищі правозахисних організацій ініціативи створення органів, формально незалежних, але де-факто підпорядкованих органам державної влади, викликає певне застереження з точки зору ефективності функціонування. Так, досвід створення громадських рад (наприклад, при Міністерстві внутрішніх справ) свідчить про недостатній рівень готовності та результативності співпраці органів державної влади та представників правозахисних організацій [2].

Вагому роль у відновленні справедливості, збиранні доказів воєнних злочинів та злочинів проти людяності відіграють і міжнародні неурядові правозахисні організації, які мають досвід фіксування доказів міжнародно-правових злочинів для подання в Міжнародний кримінальний суд, наприклад Human Rights Watch, Amnesty International, International Partnership for Human Rights, Truth Hounds.

Особливу увагу варто звернути на роботу іноземних правозахисних організацій та волонтерів, що сприяє фіксуванню воєнних злочинів та злочинів проти людяності, свідками або жертвами яких стали нинішні українські біженці.

Основними напрямками цієї діяльності є такі:

- поширення інформації у ЗМІ про стан біженців, які постраждали внаслідок злочинів російських військових, документування історій свідків таких правопорушень. Зокрема, про факти катувань та сексуального насильства зі свідчень біженців з України повідомляли ЗМІ в багатьох країнах Європи та за її межами;

- надання консультативної допомоги щодо якісного фіксування епізодів злочинних дій для визнання таких доказів належними. Так, НУО Witness навчає громадян коректного відеознімання, щоб уникнути звинувачень у фальшуванні та підвищити довіру з боку ЗМІ й слідчих до такого матеріалу;

- мирні зібрання та протести громадських організацій, активної громадськості проти воєнних злочинів Росії в Україні має важливе значення для визнання їх жорсткості та масовості світовою спільнотою.

Так, акції біля посольств РФ у багатьох країнах світу привертають увагу до масового характеру мародерства та звалтувань українських жінок окупантами, а Марші матерів ушановують пам'ять загиблих через російську агресію дітей [1, с. 3].

Література:

1. Пеліванова Н. І. Діяльність міжнародних правозахисних організацій та іноземних урядів з документування та висвітлення воєнних злочинів і злочинів проти людяності, які вчинила Російська Федерація в Україні. 04.05.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/diyalnist-mizhnarodnykh-pravozakhysnykh-orhanizatsiy-ta-inozemnykh-uryadiv>
2. Г. О. Палій. "Щодо здійснення правозахисної функції організаціями громадянського суспільства". Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. 17.09.2013. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/schodo-zdiysnennya-pravozakhisnoi-funkcii-organizatsiyami>

ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА ОСОБИ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

*Дем'яненко Дарія Юріївна
аспірантка кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету, Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна*

*Науковий керівник: Головко Олександр Миколайович
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3940

Поведінка людей – це складний соціальний феномен, який протягом століть вивчається та досліджується різними науковими дисциплінами. Саме поведінка може тягти за собою ті чи інші правові наслідки, а з іншого боку, нерідко вона сама регулюється тими чи іншими правовими приписами. Відтак правова, юридично значуща поведінка постійно перебуває в полі зору теоретиків права [1-3 та ін.]

За правовою оцінкою можна виділити два види юридично значущої поведінки індивіда: правомірна – це дії індивідів та груп, які відповідають нормам та законам суспільства. Така поведінка не шкодить іншим людям, не порушує їхні права та свободи, а навпаки, сприяє розвитку та функціонуванню суспільства в цілому, протиправна поведінка (легкі,

тяжкі, особливо тяжкі злочини) – це дії, які прямо суперечать нормам та законам суспільства.

Варто також виділити, небезпечну для самого індивіда та суспільства в цілому маргінальну поведінку (дрібні порушення норм, девіантна та асоціальна поведінки), вона, в свою чергу, не відповідає всім вимогам норм права, але не є й прямо неправомірною, тобто по суті є правомірною, але знаходиться на межі з протиправною. При такій поведінці суб'єкт утримується від правопорушень не через усвідомлення необхідності дотримання правових приписів і повагу до закону, а через страх перед можливими санкціями. Небезпечність такої поведінки для суспільства полягає в тому, що вона може сприяти підриву соціальних норм та принципів; деградація моральних цінностей; втрата соціальної згуртованості; зростання злочинності; поширенню негативних ящик, таких як, суїциди, нещасні випадки та інші негативні явища, на боротьбу з якими, держава витрачає багато ресурсів, в тому числі, витрати на правоохоронну систему, систему охорони здоров'я, систему соціального забезпечення та інші сфери. Важливо розуміти, що правомірна, маргінальна та протиправна поведінка – це не чітко окреслені категорії. Деякі дії можуть мати ознаки декількох категорій одночасно. І саме розуміння цих граней дає змогу суспільству і владним інституціям вчасно розпізнавати та запобігати прояви негативних видів поведінки членів суспільства, ефективно реагувати на такі прояви, та створювати умови для розвитку правомірної поведінки. Тільки спільними зусиллями держави, громадських організацій, сімей та окремих людей можна створити більш справедливе та безпечне суспільство, де правомірна поведінка буде домінувати, а маргінальна та протиправна поведінка буде зведена до мінімуму.

Правомірна поведінка індивідуальних або колективних суб'єктів, по своїй природі, означає необхідну, бажану та припустиму поведінку для суспільства, відповідає інтересам громадянського суспільства і полягає у дотриманні норм права, які захищені та гарантовані державою, та повагу до прав і свобод інших людей. А. Шульга вважає, що правомірна поведінка – це дія (бездіяльність) суб'єкта права, котра має позитивну соціальну значущість, відповідає вимогам норм права або принципів права (внутрішньодержавного, міждержавного, міжнародного) [1, с. 99].

Зупинимося на понятті “правомірна поведінка”, що має складне походження, яке сягає корінням в античні часи. В римському праві існувало поняття “*jus civile*”, яке означало сукупність норм права, що регулювали відносини між громадянами. Цей термін включав в себе такі поняття, як “*jus naturale*” (природне право) та “*jus positivum*” (позитивне право). Природне право вважалось незалежним від волі держави та ґрунтувалось на природі людини та розумності, позитивне, в свою

чергу, встановлювалося державою та фіксувалося в законах та інших нормативно-правових актах. Правомірна поведінка трактувалася як така, що не суперечить ні природному, ні позитивному праву. З часом термін "правомірна поведінка" розвивався та змінювався.

Вже в епоху Відродження вчені стали підкреслювати важливість природного права та його вплив на формування позитивного права. В XIX столітті з'явилася теорія правового позитивізму, яка стверджувала, що право є сукупністю норм, встановлених державою та забезпечених примусом. Іншими словами, позитивне право є справжнім правом незалежно від його моральної цінності або відповідності природному праву, бо так встановила держава.

Але в XX столітті з'явилися нові теорії права, які включали в себе елементи як природно-правового, так і позитивіського підходів. Це призвело до того, що поняття "правомірна поведінка" стало більш складним та багатограним.

Також варто зауважити, що розуміння "правомірної поведінки" зазнало значних змін протягом історії, що пов'язано зі зміною цінностей, соціальних норм, політичних настроїв, розвитком технологій. Наприклад, у минулому жорстоке поводження з дітьми вважалося прийнятним способом виховання, однак з часом воно стало вважатися неприйнятним і незаконним. Важливо усвідомлювати, що зміни розуміння того, чи іншого поняття, є складними і постійними та потребують постійного оновлення знань та переосмислення усталених уявлень.

Правомірна поведінка не є лише юридичним обов'язком, але й моральною відповідальністю кожної людини, і її юридична значущість полягає в тому, що вона є підставою для виникнення юридичних прав та обов'язків, або їх зміни; забезпечує захист прав та законних інтересів осіб, оскільки є гарантією того, що права та законні інтереси осіб не будуть порушені; сприяє реалізації принципів справедливості та рівності; зміцнює авторитет держави та довіру до неї, бо демонструє, що держава дбає про своїх громадян та забезпечує їм умови для життя в мирі та злагоді; є основою для розвитку економіки та культури, оскільки дозволяє людям вільно розпоряджатися своїм майном, займатися підприємницькою діяльністю та реалізовувати свої творчі здібності.

Протиправна ж поведінка – це комплексний феномен з багатограними наслідками, також відома як девіантна поведінка, антисоціальна поведінка або злочинність, являє собою широкий спектр дій, які суперечать нормам та законам суспільства. Її прояви можуть варіюватися від незначних порушень, таких як дрібні крадіжки або порушення правил дорожнього руху, до серйозних злочинів, таких як насильство, вбивства або торгівля наркотиками.

До основних негативних наслідків для окремих людей, сімей, громад та суспільства в цілому протиправної поведінки можна віднести шкода для жертв (фізична, емоційна та матеріальна шкода, травми, страх, втрата довіри до людей та інституцій); зниження якості життя, у зв'язку з почуттям незахищеності, страху, недовіри, обмеження свободи пересування та особистого життя; підрив соціальних норм та цінностей, як наслідок поширення деструктивних норм поведінки, зневіра в справедливість та верховенство права.

Правомірна поведінка може виникати з різних причин, таких як виховання, освіта, культурні та релігійні впливи, а також внутрішні переконання особи. Важливо розуміти, що правомірна поведінка сприяє гармонійним відносинам у суспільстві та сприяє загальному благополуччю.

Вивчення причин протиправної поведінки є складним завданням, адже на неї впливає безліч факторів, які переплітаються та взаємодіють один з одним. До них можуть належати: індивідуальні фактори, такі як біологічні схильності, особистісні характеристики, когнітивні здібності, психічні розлади, досвід у сім'ї та ранньому дитинстві; соціально-економічні фактори: бідність, нерівність, безробіття, відсутність доступу до освіти та охорони здоров'я, дискримінація, життя в небезпечних районах; сімейні фактори: жорстоке поводження з дітьми, нехтування, відсутність батьківської підтримки, конфлікти в сім'ї, вплив однолітків; вплив ЗМІ та субкультури: насильство та жорстокість у ЗМІ, романтизація злочинності, популяризація деструктивних норм поведінки.

Взагалі, існує багато різних теорій, які намагаються пояснити складну та багатогранну поведінку людей, але жодна з них не є всеосяжною, і кожна з них пропонує лише часткове пояснення людської поведінки.

Насправді, поведінка людини, ймовірно, є результатом складної взаємодії біологічних, психологічних, соціальних та культурних факторів. Можна виділити наступні найвідоміші та найвпливовіші теорії. Гуманістична психологія – це теорія, яка підкреслює важливість вільного волі, самоактуалізації та особистого зростання у розумінні людської поведінки, адже природно що людина прагне до самовдосконалення та реалізації свого повного потенціалу. Когнітивна психологія, в свою чергу, досліджує, як люди сприймають, обробляють та зберігають інформацію, а також як це впливає на їхню поведінку, тобто наші думки, переконання та очікування відіграють важливу роль у тому, як ми поводимося. Не менш важлива, соціокультурна психологія стверджує, що поведінка людини визначається соціальними та культурними факторами, такими як норми, цінності та очікування. Еволюційна ж психологія досліджує, як еволюційні фактори, такі як природний відбір та адаптація, вплинули на

людську поведінку. Теорія, яка народилась, як наслідок розвитку інших наук, таких як генетика та ендокринологія – біологічна психологія, вивчає, як біологічні фактори, такі як гени, гормони та нейротрансмітери, впливають на людську поведінку.

Не можна пройти повз, всім відомого психоаналізу. Теорія, розроблена Зигмундом Фрейдом, стверджує, що поведінка людини визначається несвідомими процесами, такими як потяги (вроджені інстинкти, такі як сексуальний потяг та агресія, які прагнуть до задоволення), конфлікти (між несвідомими потягами та нормами суспільства, які можуть призводити до тривоги та психічних розладів) та захисні механізми (психологічні стратегії, які люди використовують для подолання тривоги та захисту свого Его). Ця теорія мала значний вплив на розвиток психології та психотерапії, але вона також зазнала критики за свою акцентацію на сексуальності та несвідомому.

Та одна із найвпливовіших теорій ХХ століття – біхевіоризм. Цей напрямок в психології фокусується на тому, як люди навчаються та змінюють свою поведінку під впливом зовнішніх факторів, таких як події, обставини життя та соціальне оточення.

Важливо зазначити, що жодна з цих теорій не може повністю пояснити всю складність людської поведінки, та більшість дослідників вважають, що поведінка людини визначається комплексом факторів, включаючи біологічні, психологічні, соціальні та культурні чинники.

Пропонуємо зупинитися на біхевіоризмі, (від англ. behavior – поведінка), що є одним із найвпливовіших напрямів психології ХХ століття. Він виник на початку 1900-х років як реакція на інтроспекціонізм, який домінував у психології того часу та мав значний вплив на юридичну науку. Його принципи використовуються для пояснення злочинності, розробки методів запобігання злочинам та визначення покарань.

Згідно з біхевіоризмом, люди не народжуються з вродженими інстинктами та мотивами, а навчаються поводитися певним чином, реагуючи на стимул (підкріплення) та покарання.

У контексті права біхевіоризм використовується для пояснення того, чому люди дотримуються норм права. Згідно з біхевіористською теорією, люди більш ймовірно будуть дотримуватися норм права, якщо це призводить до позитивних наслідків для них, таких як похвала, нагорода або уникнення покарання. І навпаки, люди менш ймовірно будуть дотримуватися норм права, якщо це призводить до негативних наслідків, таких як критика, штраф або покарання. Біхевіористи вважають, що люди навчаються вчиняти злочини, коли вони бачать, що така протиправна поведінка приносить їм вигоду (наприклад, отримання грошей або

уникнення покарання) або коли вони не бачать негативних наслідків (наприклад, покарання).

Природним для правознавства, як і будь-якої іншої науки є критичний підхід до певних гіпотез та теорій, що й не оминуло це й “біхевіоризм”. Критики біхевіоризму стверджують, що він ігнорує вільну волю людей, бо люди не є просто пасивними одержувачами стимулів, а здатні робити свідомий вибір щодо своєї поведінки. Також цей напрямок не враховує вплив таких факторів, як особистість, культура та соціальні умови на поведінку людей.

Незважаючи на значний внесок біхевіоризму в розуміння людської поведінки, критики вказують на його обмеженість. Існують й інші напрямки в психології, які досліджують поведінку людей з різних ракурсів, об'єднання знань яких може дати більш глибоке та комплексне розуміння причин та факторів, що впливають на поведінку.

Об'єднання знань про людську поведінку з різних психологічних напрямків, на нашу думку, може стати ключовим фактором у розробці більш ефективних стратегій стимулювання правомірної поведінки та зменшення протиправної.

Сталий розвиток суспільства являє собою складну та багатогранну концепцію, яка охоплює економічні, соціальні й екологічні аспекти. Він ґрунтується на задоволенні потреб нинішнього покоління без шкоди для можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

Досягнення сталого розвитку потребує збалансованого підходу, який враховує взаємопов'язаність цих трьох складових, таких як економічна стійкість, що передбачає здатність економіки протистояти потрясінням і швидко відновлюватися після них, соціальна стійкість – здатність спільноти долати кризи, адаптуватися до нових умов та відновлювати свою життєздатність, зберігаючи при цьому свої цінності, основні структури та функціональність, екологічна стійкість, це здатність екосистеми протистояти викликам, адаптуватися до нових умов та відновлюватися після шкоди, зберігаючи при цьому свої основні функції.

Важливість сталого розвитку полягає в тому, що він, серед іншого, дає змогу створити більш справедливе та інклюзивне суспільство. А може й навпаки більш справедливе та інклюзивне суспільство є одним із основних чинників сталого розвитку.

Правомірна поведінка індивіда є одним із ключових факторів, що сприяють становленню справедливого та інклюзивного суспільства, оскільки, вона сприяє верховенству права, яке гарантує що всі люди, незалежно від їхнього походження чи соціального статусу, підлягають одним і тим самим законам і як наслідок, мають рівні можливості.

Верховенство права є важливим принципом для всіх трьох складових сталого розвитку: економічної (створює сприятливе середовище для інвестицій), соціальної (надає рівні можливості, захищає права) та екологічної (дотримання законодавства про захист довкілля, та розумне використання ресурсів).

Низький рівень злочинності створює атмосферу спокою та впевненості, яка сприяє розвитку й процвітанню суспільства. Для економічної стійкості – низький рівень протиправних діянь, в тому числі корупційних, збільшує рівень безпеки для інвесторів, підвищує довіру до влади. Соціальна та екологічна стійкість, також у виграві, адже законслухняна поведінка сприятиме соціальній згуртованості, і відсутність небезпеки дасть час для дбання за навколишнім середовищем.

Підсумовуючи, можна сказати, що відмова від девіантної поведінки на користь правомірної є важливим кроком на шляху до сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи: Монографія. Харків Майдан 2013. 412 с.
2. Барабаш О. О. Юридично значуща поведінка людини: загальнотеоретичні аспекти : монографія. – Львів: ПАІС, 2017. 415 с.
3. Балинська О. М. Правова комунікація: вербально-біхевіористський підхід. Львів: ПАІС, 2008. 212 с.

КЛАСИФІКАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ЇХ ЮРИДИЧНА СИЛА

*Конончук Богданна Ростиславівна
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні
юридичного факультету Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова*

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3937

Питанням класифікації у сучасній науці приділяється чимало уваги. Способи та методи класифікації широко поширені. У багатьох галузях знань всю інформацію вчені прагнуть оформити у вигляді тих чи інших класифікацій: самих досліджуваних об'єктів, їх окремо аналізованих властивостей, складу, способів функціонування, відповідно до суб'єктного складу тощо. Класифікаціям часом відводять глобальну роль, майже ототожнюючи із ними всю науку, розглядаючи їх як необхідну складову

будь-якого наукового дослідження на будь-якому його етапі і пов'язуючи з ними надії на вирішення фактично всіх наукових завдань, тобто надії на реалізацію будь-якої складної дослідницької програми [1].

Цілі класифікації правових актів дуже різноманітні – це інформаційний пошук, перегляд чинного законодавства, організація єдиного інформаційно-правового простору, виявлення прогалін та протиріч законодавства тощо. Залежно від цілей різні і вимоги, що пред'являються до принципів класифікації: за галузями права, підгалузями, правовими інститутами, за темами правового регулювання та ін. Між ними завжди є суворий зв'язок.

М. Цвік, О. Петришин групують нормативно-правові акти за такими критеріями: юридичною силою – закони та підзаконні акти; суб'єктами правотворчості – акти, прийняті народом, главою держави, органами законодавчої, виконавчої влади, органами місцевого самоврядування; обсягом і характером дії – акти загальної дії, акти обмеженої дії (спеціальні), акти виняткової дії (надзвичайної); галузевою належністю – акти, які містять норми конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, сімейного права тощо; зовнішньою формою вираження – закони, укази, постанови, рішення, розпорядження, накази тощо [2].

М. Кельман та О. Мурашин класифікують нормативно-правові акти за такими критеріями:

- 1) суб'єктами ухвалення ділять на акти органів держави, народу, територіальних громад, громадських об'єднань, трудових колективів, посадових осіб, спільні акти органів держави та недержавних формувань;
- 2) юридичною силою – закони й підзаконні нормативно-правові акти;
- 3) сферою дії – загальнообов'язкові, спеціальні, локальні;
- 4) ступенем загальності правових норм – загальні та конкретизаційні;
- 5) характером волевиявлення – акти встановлення, зміни та скасування норм права;
- 6) галузями законодавства – цивільні, кримінальні, кримінально-процесуальні тощо; за часом дії – визначено-строкові й невизначено-строкові [3].

Загалом, нормативний акт є відображенням певної форми діяльності держави, її органів та посадових осіб. Він має державно-владний характер і є обов'язковим для тих, на кого він поширюється. І в цьому сенсі він одночасно є продуктом і універсальним інструментом, і об'єктом соціальних практик.

Література:

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.]. Львів: Край, 2007. 192 с.
2. Загальна теорія держави й права: [підручник] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Х.: Право, 2009. 584 с.
3. Кельман М. Загальна теорія держави й права: [підручник] / М. Кельман, О. Мурашин. К.: Кондор, 2006. 478 с.

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГЛАМЕНТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Лінецький Сергій Володимирович

помічник-консультант народного депутата України

ORCID: 0009-0004-1848-6157

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3944

З усіх форм буття правової матерії спектр питань, пов'язаних з реалізацією законодавства, належить до числа чи не найбільш спірних та водночас малодосліджених у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції. Це, зокрема, пов'язано з тим, що до останнього часу вчені-правознавці здебільшого наголошували на статичності права, менше уваги приділяючи його динаміці, особливо в розрізі буття об'єктивного права – законодавства. Але «в умовах побудови демократичної, соціальної та правової держави об'єктивне право виступає провідним засобом впливу на розвиток суспільних відносин» [1, с. 261]. При цьому закономірно вважається, що саме реалізація є своєрідним способом перевірки ефективності ухвалюваних нормативно-правових актів [2], дієвості вміщених у них правових приписів, адже вона надає завершеності механізму правового регулювання суспільних відносин.

В українській науково-правовій літературі традиційно приділяється переважна увага реалізації Конституції України [3; 4; 5; 6] та кодексів, які виступають у ролі структуротвірних актів щодо відповідних галузей законодавства. Більшою мірою розглядається проблематика реалізації галузевого законодавства [7], відповідних напрямів правової політики [8; 9; 10], прав і свобод людини і громадянина [11; 12] тощо. На цьому тлі дослідження проблематики механізму реалізації визначального законодавчого акта в системі парламентського законодавства – Регламенту Верховної Ради України (далі – Регламенту) виявляється

відсунути на периферію наукових зацікавлень у вітчизняній юриспруденції.

Наразі з-поміж найбільш значимих загальнотеоретичних праць у сфері реалізації права можна виокремити наукові розробки О. Батанова, Ю. Битяка, О. Зайчука, М. Козюбри, В. Колісника, А. Колодія, В. Копейчикова, Л. Кривенко, С. Морозюка, О. Мурашина, А. Олійника, Н. Оніщенко, В. Погорілка, П. Рабіновича, В. Сіренка, О. Скакун, О. Скрипнюка, В. Тація, М. Теплюка, Ю. Тодики, В. Федоренка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, П. Шляхтуна та ін. Вони багато в чому не втратили свого евристичного значення і здатні прислужитися теоретико-правовим фундаментом для пізнання й осмислення механізму реалізації Регламенту. Водночас, чи не єдиним на сьогодні вітчизняним дисертаційним дослідженням, в якому було спеціально висвітлено проблему реалізації Регламенту, залишається робота Н. Ганжи [13], висновки якої в силу достатньо давнього періоду підготовки й написання роботи, потребують критичного перегляду й переосмислення.

Крім того, за період від ухвалення чинного Регламенту [14] накопичено достатньо великий практичний досвід реалізації цього законодавчого акта, який висвітлює проблемні аспекти механізму його реалізації, недоліки його юридичних конструкцій та відтворює різноманітні аспекти взаємодії суб'єктів такої реалізації. Відтак, він заслуговує на ретельний теоретико-правовий аналіз, який має допомогти не лише оптимізації механізму реалізації Регламенту, але і сприяти комплексному вдосконаленню його норм [15].

З етимологічного боку, під реалізацією слід розуміти здійснення, виконання чогось; втілення, упровадження в життя; практичну поведінку людей та їх колективів; отримання результату від певної дії, поведінки тощо. Так чи інакше, реалізація передбачає наявність активного суб'єкта або рушійної сили, здатної не лише здійснити першопочтових, але й забезпечити реалізацію як певний триваючий у часі процес із заздалегідь визначеними (як правило, соціально корисними) результатами [16, с. 297]. В юридичному ж сенсі здебільшого говорять про реалізацію права як про «сплав» об'єктивного і суб'єктивного права; як про сукупність форм, методів, засобів втілення об'єктивного та/або суб'єктивного права в життя, зокрема у фактичній поведінці та юридичній діяльності різних суб'єктів права. Конкретніше, під реалізацією норм права розуміють практичне втілення у життя правових настанов через правомірну поведінку суб'єктів з метою задоволення потреб людини, суспільства та держави, тобто досягнення бажаного особистого чи соціального результату [17, с. 33].

Реалізація імпліцитно закладена в саму сутність права та у форми його об'єктивації – законодавство та його структурні елементи (галузі,

підгалузі, інститути, нормативні приписи тощо). Вона ніби переводить право із стану потенції у стан дії, а відтак «право є ефективним та прогресивним інструментом управління суспільними процесами» [18, с. 7], коли воно реалізується суб'єктами права, діє на практиці. Натомість нереалізоване право синонімічно «мертвому» праву, «праву на папері».

Безумовно, у понятті «реалізація Регламенту» слід виокремити статичний та динамічний аспекти. У динаміці реалізація Регламенту означає певний процес, тоді як у статистиці – його результат (наслідки). Крім того, такій реалізації властивий певний упорядкований характер, що відображено в поняття механізму реалізації Регламенту. Вважається, що саме такий механізм дає змогу адекватно представити дію Регламенту на всіх його щаблях і в усіх вимірах як цілісного системного законодавчого акта. Цей механізм виступає в ролі важливого орієнтиру для підвищення ефективності правозастосовної діяльності [19, с. 270]. Водночас дослідження такого механізму дає змогу пізнати його внутрішню структуру, її поелементний склад, зв'язки між складниками такого механізму, його рушійні сили, а також чинники, що впливають на реалізацію Регламенту, (гарантії реалізації, засоби охорони та захисту тощо). Все це дає змогу ідентифікувати своєрідність цього механізму реалізації.

На сьогодні єдиний в науковій літературі розгорнутий науковий підхід до тлумачення особливостей механізму реалізації Регламенту був запропонований українською дослідницею Н. Ганжою, яка розглядала його у двох аспектах: організаційному та нормативному [20]. Згідно з цією позицією, до першого аспекту механізму реалізації включені, з одного боку, суб'єкти реалізації, а, з другого, різноманітні політичні, економічні та технічні компоненти та чинники, що здійснюють вплив на реалізацію Регламенту. До нормативного аспекту механізму реалізації Регламенту було включено комплекс взаємопов'язаних і взаємодіючих юридичних елементів, а саме всю сукупність актів парламентського законодавства, юридичні засоби (нормотворча техніка, тлумачення), засоби охорони й захисту (юридична відповідальність), юридичні процедури, форми й акти, які, на думку авторки, і створюють комплекс можливостей для повноцінної реалізації, охорони й захисту Регламенту [21].

На наш погляд, із такою інтерпретацією механізму реалізації Регламенту не можна погодитися з таких підстав. По-перше, у пропонуваній концепції авторкою довільно, бездоказово поєднані організаційні та юридичні чинники, при цьому до числа перших віднесено фактори, які значною мірою є зовнішніми по відношенню до механізму реалізації Регламенту. Їх сукупність посутньо складає зовнішнє середовище, яке багато в чому детермінує реалізацію Регламенту, але діє

при цьому поза межами властиво цього механізму. По-друге, з числа юридичних складових механізму реалізації авторкою чомусь виведені суб'єкти правореалізації при тому, що згідно з настановами теорії права людський «субстрат» безумовно входить як органічна частина саме до правової матерії, а не протистоїть їй; безособового права не буває. Тому немає і жодних підстав вважати суб'єктів правореалізації неюридичним елементом у механізмі реалізації Регламенту. По-третє, до нормативної сторони (аспекту) згаданого механізму Н. Ганжою були еkleктично включені: 1) сукупність актів парламентського законодавства; 2) юридичні засоби (нормотворча техніка, тлумачення), 3) засоби охорони й захисту (юридична відповідальність), 4) юридичні процедури, форми й акти. Незрозуміло, чому до складу механізму реалізації одиничного нормативно-правового акта включені всі акти парламентського законодавства. В останньому випадку мова повинна була б іти про реалізацію всього парламентського законодавства як системи, а не одного лише Регламенту. Крім того, про забезпечувальні засоби в контексті механізму реалізації Регламенту може йти мова лише у вузькому контексті, а саме про ті гарантії, засоби охорони та захисту, а так само про юридичні процедури, які забезпечують, гарантують, іншими словами, сприяють реалізації положень Регламенту, і лише їм. Отже, концептуальний підхід, запропонований Н. Ганжою, вважаємо непридатним для науково-теоретичного пізнання механізму реалізації Регламенту, який вочевидь потребує ґрунтовного переосмислення та має спиратися на новітні теоретичні досягнення сучасної юриспруденції.

Ключем для такого переосмислення є, на наш погляд, аналіз наявних в юриспруденції підходів до тлумачення механізму реалізації законів (законодавства) чи то в галузевому, чи в загальнотеоретичному вимірах. Наразі такий аналіз дає змогу виокремити кілька провідних підходів до інтерпретації механізму реалізації законів: 1) правовий (суб'єкти права, норми права, гарантії, юридична діяльність); 2) інституційно-правовий (норми, що реалізуються, та державні структури, що їх реалізують); 3) соціально-правовий (спеціально-юридичний – норми, акти, відносини, суб'єкти; соціологічний – фактори, що впливають на реалізацію законів; соціально-психологічний – настанови, оцінки, настрої, почуття людей); 4) структурно-забезпечувальний (два механізми: основний і забезпечувальний; основний – це суб'єкти, норми, правовідносини; забезпечувальний – це гарантії реалізації, забезпечувальні засоби, а також засоби охорони та захисту); 5) комплексний (де виокремлюються нормативний, інструментальний, суб'єктивний і функціональний склади такого механізму.

На наш погляд, в основу науково-правової концептуалізації механізму реалізації Регламенту варто покласти ідею комплексного

багаторівневого механізму, що виступає як система, яка включає відповідні структурні елементи, згруповані відповідно до їхньої спрямованості; їхній взаємозв'язок обумовлює структурованість механізму реалізації Регламенту, а також його відносну стійкість, незмінність, самостійність [22, с. 140]. Тому оптимальним видається комплексний підхід до інтерпретації механізму реалізації Регламенту. За такого підходу під реалізацією Регламенту слід розуміти об'єктивований у правомірній поведінці учасників парламентських процедур сукупність форм, способів та методів переведення загальних правових настанов, уміщених у регламентних нормах, у реальні парламентські відносини, в ході яких їх суб'єкти здійснюватимуть на практиці надані їм права та виконуватимуть юридичні обов'язки у межах та у спосіб, що визначені Регламентом.

Отже, механізм реалізації Регламенту не вичерпується лишень інституційними та юридичними елементами, за допомогою яких забезпечується втілення його приписів на практиці. Такий механізм включає у своїй структурі такі обов'язкові складники: 1) суб'єктивний склад: суб'єкти реалізації, їхні права й обов'язки, закріплені у правових нормах, а також їх правосвідомість і правову культуру; 2) функціональний склад: форми реалізації (виконання, використання, додержання, застосування); 3) нормативний склад: норми, що опосередковують процеси та результати реалізації; 4) процедурний склад: сукупність процедур, що підлягають здійсненню на практиці; 5) телеологічну складову – результати (наслідки) реалізації Регламенту, об'єктивовані в юридичних фактах, а також у прийнятих нормативно-правових та індивідуально-правових актах парламенту.

Слід підкреслити, що реалізація Регламенту відбувається: 1) виключно у формі правомірної поведінки суб'єктів парламентських відносин; 2) виключно в контексті дії його нормативних приписів; 3) його результатом є практичне втілення у правовому житті прав та обов'язків відповідних спеціальних суб'єктів права – учасників парламентських відносин. Наявність у механізмі реалізації Регламенту інституту юридичної відповідальності, з нашої точки зору, не суперечить вищенаведеним міркуванням, адже така відповідальність є належною та необхідною реакцією держави на невиконання або неналежне виконання регламентних приписів, на порушення вміщених у Регламенті заборон, а тому вона лише сприяє правомірній поведінці суб'єктів парламентських відносин та легальному здійсненню парламентських процедур.

З огляду на безперервність функціонування конституційного інституту парламенту, реалізація Регламенту є безперервним, поступальним та певним чином упорядкованим процесом, що, втім, не має властивості самоздійснення, самореалізації. Навпаки, така

реалізація вимагає активної участі відповідних суб'єктів та цілого механізму, кожен зі складників якого націлений на забезпечення правомірності поведінки учасників парламентських відносин. Щодо активного суб'єкта, то маємо зазначити, що сучасне право значною мірою суб'єктивізоване: просякнуте ідеологією людиноцентризму, воно щоразу щільніше та послідовніше відтворює націленість на захист прав людини в тій чи іншій її іпостасі – починаючи від захисту прав виборців народними депутатами України в ході парламентських процедур і закінчуючи реалізацією різнорідних політичних інтересів політичними партіями та їх угрупованнями в парламенті (депутатськими фракціями). У кожному з таких випадків реалізація Регламенту вказує на те, що «саме соціальні суб'єкти, тобто люди та їхні об'єднання, є «важелями», завдяки яким ідея права знаходить своє здійснення і впливає на життя» [23, с. 6].

За своїм змістом реалізація Регламенту передбачає здійснення всіх імперативно визначених Регламентом парламентських процедур у суворій відповідності до його норм. Сам Регламент при цьому повинен беззастережно відповідати Конституції України у повному обсязі; корелювати зі стратегічним курсом розвитку Української держави, із розвитком інститутів передбаченого нею державного та суспільного ладу; сприяти зміцненню конституційної законності на рівні функціонування парламентського механізму; сприяти повному та безперешкодному здійсненню прав та виконанню обов'язків всіх учасників парламентських відносин; забезпечувати повну реалізацію парламентом його конституційно визначених функцій і повноважень в установленому порядку; забезпечувати юридичну інституціалізацію самого парламенту як органу державної влади в системі органів державної влади України тощо.

За формою реалізації можна виокремити такі універсальні форми правореалізації, як додержання, виконання, використання та застосування [24, с. 305-306; 25, с. 302-316; 26, с. 381-387; 27, с. 405-412]. Всі ці форми є властивими і для механізму реалізації Регламенту, що досить переконливо було доведено у вітчизняній літературі [28], тому на цьому питанні ми додатково зупинятися не будемо. Зауважимо лише, що форми реалізації Регламенту доцільно досліджувати крізь призму його предмета, методів, рівнів і засобів [29, с. 306]. Поряд із цим є сенс виокремити деякі додаткові, але, на наш погляд, важливі аспекти механізму реалізації Регламенту: 1) рівень реалізації; 2) спосіб реалізації; 3) суб'єкти реалізації. Якщо рівень та способи реалізації відбивають об'єктивну сторону реалізації Регламенту, то суб'єкти реалізації складають його суб'єктивну сторону [30, с. 383].

Так, на наш погляд, реалізація Регламенту може відбуватися як на мікрорівні, так і на макрорівні. На першому відбувається взаємоузгоджена реалізація, як правило, кількох норм Регламенту, як, наприклад, при реєстрації суб'єктом права законодавчої ініціативи проекту закону, тим часом на макрорівні реалізуються цілі групи норм Регламенту (як-ось у ході цілісного законодавчого процесу) а так само Регламент у цілому. Оскільки реалізація Регламенту як цілісності є юридичною абстракцією (неможливо уявити собі ситуацію одночасної дії всіх норм Регламенту в межах тієї чи іншої процедури), то основна увага на практиці має, безумовно, приділятися мікрорівню реалізації норм Регламенту.

Важливим є структурування залежно від способів реалізації прямої та опосередкованої реалізації Регламенту. Перша пов'язана з прямою дією норм Регламенту в ході здійснення парламентських процедур, друга – із дією цих норм, опосередкованих дією підзаконних актів, що видаються на виконання норм Регламенту, а також рішеннями судових органів та Конституційного Суду України, що реалізують норми Регламенту відповідно до своєї функціональної компетенції. З огляду на насиченість Регламенту нормами прямої дії, які не потребують для свого застосування конкретизації в підзаконних актах, основна увага приділяється саме прямій (безпосередній) формі реалізації Регламенту.

Нарешті, реалізація Регламенту повинна аналізуватися в контексті визначеного суб'єктного складу такої реалізації, тобто залежно від суб'єктів: 1) внутрішньопарламентські суб'єкти (народні депутати, депутатські фракції та групи, керівництво Верховної Ради України (Голова, Перший заступник та заступник Голови Верховної Ради України), комітети та комісії Верховної Ради України, апарат Верховної Ради України та його структурні підрозділи); 2) зовнішньопарламентські суб'єкти (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Рахункова палата); 3) інші (позапарламентські) органи державної влади та місцевого самоврядування; 4) громадяни України та Український народ у цілому як суб'єкт права та носій суверенітету. У цьому вимірі реалізується «суб'єктоцентрична» парадигма Регламенту, відбувається взаємодія різних суб'єктів парламентських процедур, перевіряється дієвість втілення їх політичних інтересів у правовій площині тощо.

Нарешті, критичний аналіз механізму реалізації Регламенту не повинен залишати осторонь питання дослідження об'єктивно притаманного цьому механізмові комплексу суперечностей, що виявляються на практиці і свідчать про існуючі дисфункції та дисбаланси в регламентному регулюванні парламентських відносин. До числа таких суперечностей, що мають найістотніше значення для розвитку вітчизняного парламентаризму на сучасному етапі його розвитку, ми відносимо такі: 1) поєднання в структурі Регламенту окремих

інноваційних інститутів, що бурхливо розвиваються, із застарілими інститутами, які є або «мертвими» (інститут лічильної комісії, інститут третього читання) або консервативними (інститути повторного першого і повторного другого читань); незавершеність європеїзації та цифровізації більшості парламентських процедур; 2) значний обсяг Регламенту, проте, досі не охоплює всіх аспектів порядку діяльності Верховної Ради України (зокрема, засад організації та діяльності коаліції депутатських фракцій), як того вимагає Конституція України, а також не надає дієвих гарантій діяльності парламентської опозиції; взаємини між різними частинами політичного спектра, представленого у парламенті України, відбуваються здебільшого поза регулятивним впливом Регламенту та передбаченими ним процедурами; 3) нечіткий виклад прав та синхронних їм обов'язків суб'єктів парламентських процедур призводить до значної хаотизації в ході їх реалізації; права представників опозиції часто фрагментуються на практиці та виявляються «заручниками» волевиявлення парламентської коаліції; 4) реалізація Регламенту в цілому все ще не здатна запобігти законодавчому «спаму», попри наявність численних інституційних та юридичних гарантій протидії цьому явищу, які виявляються недостатньо системними та малоефективними на практиці; 5) механізм реалізації Регламенту вказує й на відсутність дієвих процедур внутрішньопарламентського забезпечення конституційності Регламенту та парламентських актів, що є результатами реалізації парламентської законодавчої процедури; 6) відсутність завершеної моделі управління парламентськими процесами з чітким розмежуванням повноважень між суб'єктами такого управління фрагментує здійснення парламентських процедур та суб'єктивізує управління ними; 7) механізмові реалізації Регламенту властива і проблема тлумачення норм цього акта та його юридичного захисту (у тому числі незавершеність інституціалізації юридичної відповідальності за порушення його норм), що пов'язано з незавершеністю процесу самоідентифікації українського парламентаризму та обумовлено тривалим процесом формування і закріплення системи правових цінностей у позитивному праві України.

Література:

1. Санжара О. О. Адміністративно-правовий механізм реалізації прав і свобод громадян у сфері місцевого самоврядування: поняття та елементний склад. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36). Т. 1. С. 259-264.
2. Законодавство: проблеми ефективності: монографія / [Авер'янов В. Б., Денисов В. Н., Сіренко В. Ф., Бобровник С. В.]. Київ : Наукова думка, 1995. 232 с.

3. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика: монографія / відп. ред. В. Ф. Погорілко. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; А.С.К., 2003. 652 с.
4. Тацій В., Тодика Ю. Проблеми реалізації Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 2 (21). С. 20-29.
5. Гаврильців М. Т. Реалізація Конституції України: ефективність дії та напрями її забезпечення в умовах конституційно-правової реформи. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 25-31.
6. Кравець М. О. Проблеми реалізації конституції в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 1 (2). С. 14-17.
7. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 600 с.
8. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики. Дніпропетровськ : НГУ. 2011. 376 с.
9. Огородник Є. І. Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 16 с.
10. Славицька А. К. Поняття механізму забезпечення реалізації антикорупційної політики. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 235-239.
11. Олійник А. Ю. Механізм, форми, методи та особливості забезпечення органами внутрішніх справ реалізації прав людини і громадянина: Лекція. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1997. 32 с.
12. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
13. Ганжа Н. В. Теоретичні проблеми регламенту Верховної Ради України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2004. 17 с.
14. Регламент Верховної Ради України: затверджено Законом України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.
15. Лінецький С., Синьоокий О. Концепція комплексних змін до Регламенту Верховної Ради України. *Часопис Парламент*. 2015. № 4. С. 2-31.
16. Костицький В. Вибрані проблеми теорії права : підручник. Одеса : Гельветика, 2022. 520 с.
17. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30-33.

18. Тернавська В. М. Правотворча політика України: монографія. Одеса: Гельветика, 2022. 120 с.
19. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України : механізм створення та реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 600 с.
20. Ганжа Н. В. Теоретичні проблеми регламенту Верховної Ради України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2004. 17 с.
21. Ганжа Н. В. Теоретичні проблеми регламенту Верховної Ради України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2004. 17 с.
22. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; 12.00.02. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2017. 503 с.
23. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Проблеми реалізації концепту «приватне право» в процесі рекодифікації. *Часопис цивілістики: наук.-практ. журн.* / Є. О. Харитонов (голов. ред.), О. І. Харитонova (заст. голов. ред.), К. Г. Некіт (відп. секр.), редкол.: С. В. Ківалов, В. В. Завальнюк [та ін.]. Одеса: Гельветика, 2021. Вип. 42. С. 5-13..
24. Теорія держави і права: підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 416 с.
25. Костицький В. Вибрані проблеми теорії права: підручник. Одеса: Гельветика, 2022. 520 с.
26. Шутак І., Оніщук І. Юридична техніка: навч. посіб. Івано-Франківськ: Івано-Франківський Університет Права імені Короля Данила Галицького, 2013. 496 с.
27. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
28. Ганжа Н. Форми реалізації Закону України «Про Регламент Верховної Ради України». *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2012. № 2. С. 5-10.
29. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 600 с.
30. Шутак І., Оніщук І. Юридична техніка: навч. посіб. Івано-Франківськ: Івано-Франківський Університет Права імені Короля Данила Галицького, 2013. 496 с.

СУЧАСНІ ЗАРУБІЖНІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕНСІЙНИХ РЕФОРМ В ЄВРОПІ: ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Полесов Сергій Сергійович
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0009-2936-1030

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3948

У теоретико-правовому розрізі аналіз проблематики зарубіжного (передовсім європейського) досвіду пенсійного реформування та адаптивних можливостей використання елементів такого досвіду для України має важливе як науково-теоретичне, так і прикладне значення. Тим більше тому, що протягом останніх десятиліть багатоаспектна проблематика реформування пенсійних систем в Європі вийшла на перший план наукових досліджень у сферах права, політології, економічної науки, соціології тощо.

На сьогодні новітній досвід згаданого реформування перебуває під пильним поглядом зарубіжних науковців, зокрема таких, як М. Августінович, Дж. Алонсо, Н. Альтіпармаков, К. Андерсон, К. Арза, Н. Барр, Х. П. Блоссфельд, Г. Бонолі, О. Бонто, С. Буххольц, А. Бьорш-Супан, Е. Вайтхаус, Дж. Вільямсон, Б. Вонг, Х. Вонг, Т. Годеме, А. Греч, П. Даймонд, А. Де ла Фуенте, Л. Джамбоні, Ф. Доменек, С. Домонокос, Б. Еббінгхаус, Р. Ексфельд, М. Жепанські, К. Ірлс, А. Кангур, М. Кансой, Дж. Кароне, Д. Кідрік, М. Колі, К. Комп, Дж. Конде-Руїс, М. Крістіан, І. Кройтору, В. Лейн, А. Ліндсбек, Т. Лоредана, Р. Майер, Дж. Майлс, Дж. Мартін, С.Р. Мартінез, Е. Марцинкевич, С. Маршал, К. Мюллер, Д. Наталі, М. Нашик, Е. Овербай, Е. Палмер, Ф. Пампел, Л.Х. Петерсен, Р. Пірсон, М. Рейн, А. Рінклейк, М. Роудс, С.П. Самнер, Х. Сапірі, М. Сото, Р. Спрук, А. Туладар, Дж.А. Тьорнер, Дж. Фішер, П. Фрерікс, А. Фужьє, К. Хінріх, Р. Хольцманн, Ф. Чибальські, М. Шлуді, В. Шмьоль, О. Шнейдер та ін. У їхніх роботах ключові сучасні соціально-економічні тренди (зросле навантаження на державні фінанси, викликане старінням населення в поєднанні з розмиванням бази оподаткування, наслідки економічних криз та стрімке наростання боргових зобов'язань держав тощо) зумовили розгортання дискусії, яка все більше переміщується до фундаментальних питань визначення сучасної ролі соціальної держави та ринку в пенсійному забезпеченні, а також функцій недержавних фінансових інституцій у цій сфері. У цих дослідженнях переконливо доведено,

що система пенсійного забезпечення стала не лише ключовим елементом всіх без винятку національних систем соціального забезпечення, але і своєю «візитівкою» сучасної соціальної держави, показником її ефективності та гнучкості її політики у вирішенні нагальних питань матеріального забезпечення й соціальної інклюзії пенсіонерів, раціонального і справедливого розподілу тягаря пенсійних виплат всередині суспільства, підтримання і розвитку цивілізаційних соціальних стандартів у пенсійній сфері.

Переважний інтерес, що спостерігається в академічних колах до майбутнього пенсійного забезпечення, є, разом з тим, важливим індикатором успішності реалізації соціальної функції соціальної держави, а також способом віддзеркалення сутнісних характеристик чинних пенсійних систем та способів їх подальшого розвитку. Зокрема, дедалі більший інтерес викликають інституційні, регулятивні та прогнозно-планувальні аспекти пенсійної політики держав, що проголошені соціальними чи лише прямують до здобуття такого статусу, виявляються типологічні тренди розвитку систем пенсійного забезпечення та ресурси їх оптимізації за сучасних умов. При цьому сама пенсійна політика має наслідки, що виходять за межі закріплення на державному рівні лише гарантованого права на пенсію, а охоплює дедалі ширше коло інституційних, соціальних, матеріально-ресурсових та інших питань, пов'язаних з обліком тих соціальних груп, які набули чи набудуть право на пенсійне забезпечення, гарантуванням збереження джерел формування пенсій від інфляції чи інших скорочень, поступового їх підвищення незважаючи на економічні та демографічні кризи, гарантування недержавного пенсійного забезпечення, оптимізації управління у сфері пенсійного забезпечення тощо.

Зарубіжні дослідження в цьому напрямі дедалі більше зорієнтовані на переосмислення сучасних трендів масштабування довгострокових як внутрішньосистемних (параметричних), так і системотвірних публічних дій у сфері пенсійного забезпечення, їхнього впливу на економічне зростання та суспільний добробут, а також результатів матеріального й соціального розподілу з точки зору того, «хто виграє» і «хто програє» від здійснення того чи іншого курсу державної пенсійної політики [1; 2; 3; 4]. Наукові дослідження підкреслюють важливість типологій пенсійних систем [5; 6; 7; 8] або розглядають мінливу взаємодію державних і приватних пенсійних механізмів [9; 10; 11], тим часом як розробки, орієнтовані більшою мірою на юридичне регулювання, аналізують конкретні заходи реформування та їхній вплив на пенсійні системи в рамках окремих країн чи регіонів [12; 13; 14].

Так чи інакше, більшість сучасних зарубіжних дослідників визнають, що ключову роль у формуванні й удосконаленні пенсійної

системи відіграють економічні фактори. Їхній вплив виражається в неінтенсивному економічному зростанні, бюджетному дефіциті, фінансовій нестабільності, борговому навантаженні, яке присутнє в багатьох європейських країнах та створює об'єктивні межі зростанню пенсійних виплат у межах інституціоналізованої соціальної держави. Все це заважає останній виконувати свої обіцянки щодо формування пенсійного доходу, його захисту від інфляції тощо [15, с. 630]. Дослідження на основі політики в основному аналізували певні заходи реформування та їхній вплив на реальний пенсійний сектор [16, с. 426; 17, с. 461]. Зокрема, велика кількість досліджень була спрямована на вивчення впливу реформ пенсійної системи, спрямованих на збільшення тривалості трудового життя [18; 19, с. 811; 20, с. 32].

Система пенсійного забезпечення об'єктивно розглядається в якості однієї з центральних арен, де розгортається система взаємодій між державою, бізнесом, суб'єктом права на пенсійне забезпечення, профспілковими та міжнародними соціально-трудовами організаціями. Ця система виявляється важливою в теоретико-правовому розрізі з точки зору «тестування» наявних розподільчих систем на предмет визначення ступеня їх соціальної справедливості (держава, виходячи з її фінансових можливостей, зобов'язана справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство між громадянами [21]), додержання принципу пропорційності між соціальним захистом громадян та фінансовими можливостями держави, гарантування права кожного на достатній життєвий рівень [22], трендів розвитку соціальної функції держави в бік звуження чи розширення, згортання чи розгортання палітри пенсійних прав у тому чи тому суспільстві, форм активування реформаторського потенціалу держави та громадянського суспільства у сфері оптимізації пенсійного забезпечення, способів здійснення пенсійних реформ на ґрунті загальнонаціонального консенсусу чи поза ним тощо.

У зарубіжній літературі про пенсійні реформи в Європі два підходи можна визначити, як центральні: 1) пояснення інституційних змін у пенсійних системах через взаємодію між існуючими інституціями, особами, які формують політику, і відповідними соціальними акторами; 2) дослідження змін в інституційній структурі соціальної держави з точки зору вдосконалення моделей пенсійного забезпечення (найчастіше впливає з характеристики «режимів соціального забезпечення» («welfare regimes»)), запропонованої К. Еспінг-Андерсеном [23]), включаючи цілі та ідеї політиків і урядів.

У світлі пенсійних реформ дослідники ставлять під сумнів концепцію пенсійних систем як «нерухомих об'єктів», прагнучи зрозуміти, як можна подолати інституційні та юридичні обмеження. Так, Д. Наталі та М. Роудс показали, що коли старіння населення та

збільшення бюджетної напруги висуває реформу пенсійної системи на перше місце в політичному порядку денному, уряди фактично мають у своєму розпорядженні низку інструментів для участі в тому, що автори називають «політичним обміном» із соціальними партнерами, щоб полегшити проходження реформи. Результатом узгодженого процесу реформ часто є поєднання заходів, спрямованих на фінансову стабільність, з іншими заходами, орієнтованими на задоволення деяких вимог соціальних партнерів [24, с. 25-46]. К. Арза та М. Шлуді використовують інший підхід до умов, за яких пенсійна реформа стає здійсненою, стверджуючи, що доцільність пенсійних реформ критично залежить від здатності уряду досягти консенсусу щодо реформи з парламентською опозицією чи профспілками, і визначає умови, за яких такий «пенсійний пакт» може виникнути [25, с. 47-69, 109-131]. Дж. Алонсо та Дж. Конде-Руїс вивчали пенсійні реформи в трьох напрямках: впровадження параметричних реформ, які роблять поточну систему розподілу менш щедрою; підвищення купівельної спроможності малозабезпечених груп населення з нижчими пенсіями та запровадження накопичувальної системи [26]. Дж. Мартін та Е. Вайтхаус досліджували вплив реформи пенсійної системи на майбутню вартість пенсій на прикладі країн ОЕСР. Вони дійшли висновку, що в реформі пенсійної системи ще є невирішені питання. Вони полягають у тому, що багато країн ОЕСР заохочують достроковий вихід на пенсію, хоча ефективний вік виходу на пенсію, як правило, досягає 65 років або старше, і що реформи можуть привести людей похилого віку з низьким рівнем доходу до більш тривалого рівня бідності [27]. Якщо взяти до уваги лише гендерні наслідки, К. Ірлс зауважив, що країни-члени ЄС запровадили низку пенсійних реформ, щоб зменшити відповідальність держави та збільшити індивідуальну відповідальність, але ці реформи є негативними для більшості жінок, оскільки вони віддають перевагу чоловічій моделі роботи [28].

Д. Наталі помітив декілька тенденцій останніх пенсійних реформ у країнах-членах ЄС: 1) політичні цілі та амбіції в державній частині були переглянуті, питома вага державного пенсійного забезпечення зменшується в усіх країнах-членах ЄС; 2) немає посиленого акценту на індивідуалізації ризику в пенсійній системі; 3) виплати стали більш безпосередньо пов'язані з внесками; 4) багаторівневі пенсійні схеми стають нормою; 5) країни-учасниці запровадили елемент приватизації пенсійних систем [29]. Головною метою всіх цих елементів і напрямів пенсійної реформи є зменшення державних витрат на пенсії в усіх країнах ЄС. Ф. Пампел і Дж. Вільямсон, використовуючи міжнаціональні дані, дослідили, що на пенсійні витрати в основному впливають змінні вікової структури та досвід програми соціального страхування [30]. Натомість

М. Крістіан довів на вибірці 15 країн ЄС, що рівень народжуваності, очікувана тривалість життя, ефективний вихід на пенсію та валові заощадження значно впливають на державні пенсійні витрати [31]. Х. Сапірі зі співавторами проаналізували вплив різних політичних сценаріїв на державні витрати, пов'язані зі старістю, використовуючи системну динамічну модель [32]. Е. Марцинкевич та Ф. Чибальські запропонували два альтернативні показники, які візуалізують рівень пенсійних витрат на прикладі 31 європейської країни. Це коефіцієнт збільшення пенсії та коефіцієнт старої залежності, тоді як другий замінює старий коефіцієнт залежності на частку населення [33].

Е. Овербай стверджує, що навіть кардинальні пенсійні реформи можливі, якщо вони створені таким чином, щоб отримати підтримку «розумних» і «соціально турботливих» громадян. Успішні реформи – це ті, яким вдається представити себе як спрямовані на соціальні цілі, яким громадянам важко протистояти. Таким чином, доцільність пенсійної реформи є не лише результатом політичного торгу між соціальними групами, які захищають свої чітко визначені інтереси. Це також результат того, як лідерам громадської думки вдається представити реформу як «суспільно бажане» благо. Таке дискурсивне оформлення вносить елемент непередбачуваності на політичну сцену та ускладнює завчасну оцінку того, чи буде конкретна пенсійна реформа життєздатною [34, с. 70-86].

За допомогою докладного порівняльного аналізу К. Мюллер показала, що, незважаючи на спільну соціально-політичну і правову спадщину, реформи, здійснені в постсоціалістичних пенсійних системах, відображають значну різноманітність, включаючи параметричні зміни, прийняття нової системи «умовно визначених внесків» у деяких країнах і перехід до накопичувальних приватних пенсійних схем у більшості випадків [35, с. 87-106].

М. Рейн і К. Андерсен розглянули траєкторії пенсійних реформ у Швеції, Нідерландах та Данії як «тестові» приклади для деяких ключових ідей, що лежать в основі останніх досліджень пенсійного реформування: завдяки 50-річному досвіду солідарна система в цих трьох країнах еволюціонувала вбік власного заперечення, тобто до приватизації; нове поєднання державно-приватного сектору з часом стало результатом багатьох виборів; вчені також заперечують ідею прямого зв'язку між дизайном пенсійної системи та результатами реформи; добре сплановане поєднання державного та приватного секторів може досягти таких же егалітарних результатів, як і солідарний підхід, де домінує держава [36, с. 132-154].

П. Фрерікс і Р. Майєр аналізують гендерний вплив пенсійної реформи: реформа мала неоднозначний вплив на гендерну рівність, часом відтворюючи існуючу гендерну нерівність у ринку праці;

гендерно-нейтральні норми розрахунку пенсій фактично сприяють відтворенню гендерного розриву саме тому, що ринки праці є гендерними (якщо права тісно пов'язані з роботою, а пенсійні правила є однаковими для чоловіків і жінок, відмінності на ринку праці негайно відобразатимуться на рівнях виплат); зменшення гендерної нерівності в пенсійній політиці не є простим завданням [37, с. 175-195].

М. Колі розглядає пенсійну реформу як суспільну спробу досягти рівності між поколіннями: в історії соціальної держави ключовим соціальним питанням, яке потрібно було вирішити, було вгамування гострого класового конфлікту, натомість нині його місце, як здається, зайняв конфлікт поколінь; нові міжгенераційні розколи все ще потребують збалансування зі старими внутрішньогенераційними; розрив між поколіннями викликає занепокоєння щодо справедливості: люди похилого віку отримують несправедливу кількість державних ресурсів, і це відбувається за рахунок молодшого населення [38].

Поряд з індивідуальними науковими дослідженнями сутності, змісту, спрямованості та результатів пенсійних реформ у державах сучасної Європи важливе аналітичне та узагальнююче значення мають науково-прикладні розробки, які проводяться колективами фахівців під егідою різних авторитетних міжнародних організацій. Так, кожні два роки у звіті Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про перспективи пенсій надається аналіз останніх змін у пенсійній політиці в країнах ОЕСР. У 2020 р. експерти ОЕСР рекомендували політикам прийняти законодавство, яке б гарантувало, що люди продовжуватимуть заощаджувати на пенсію та уникатимуть продажу активів під час коливань ринків, а також щоб пенсійні установи діяли відповідно до своїх інвестиційних цілей. У доповіді також наголошується, що, враховуючи неоднорідність працівників у нестандартних формах праці, необхідні диференційовані підходи, щоб допомогти їм накопичувати на пенсії [39].

У 2022 р. експерти ОЕСР зосередилися на вдосконаленні пенсійних механізмів, в яких пенсійні заощадження інвестуються для накопичення активів, які будуть фінансувати пенсії. Вони запропонували шляхи планування, впровадження та моніторингу таких механізмів як частини багаторівневої пенсійної системи, яка доповнює, а не замінює державні пенсійні системи. Визнаючи, що встановлення пенсійних систем на міцну основу потребуватиме складних і неоднозначних політичних рішень, вони заохочували політиків продовжувати необхідні реформи, незважаючи на поточну фінансову та економічну нестабільність і зростання вартості життя, оскільки їх зволікання погіршить добробут нинішнього населення, а майбутні пенсіонери незабаром опиняться в групі ризику [40].

Центр досліджень економічної політики (CEPR) у 2021 р. опублікував орієнтований на майбутнє аналіз пенсійних систем [41],

в якому автори використовували поняття «міра пропорційності» для оцінки справедливості пенсій шляхом порівняння внесків, зроблених протягом трудового життя, і виплат, отриманих при виході на пенсію. Враховуючи, що середній дефіцит пенсійної системи в Європі повинен був зрости з 2,5% ВВП у 2021 р. до 4% ВВП за 30 років, вони підтвердили, що пенсійні системи в Європі не є ні стійкими, ні справедливими, і що багато з них потребують значних державних трансфертів. На їхню думку, пенсійні реформи повинні бути спрямовані на більшу стійкість і робити це не лише за рахунок молодих поколінь. Вони також застерігають від тривалих періодів поетапного впровадження (для реформ), які, хоч і дають людям і домогосподарствам певний час для адаптації, але, разом з тим, поглиблюють розрив між поколіннями та створюють ризики для майбутнього впровадження реформ.

У документі для обговорення CEPR 2023 р. [42] інші експерти проаналізували стійкість державної пенсійної системи за допомогою двох нових показників («пенсійний простір», який вимірює здатність оплачувати пенсійні витрати за рахунок оподаткування праці, і ймовірність «вичерпання пенсійного простору», що відображає демографічну невизначеність). Вони виявили, що більшість країн мають мало можливостей для подальшого фінансування пенсій за рахунок оподаткування трудових доходів протягом наступних 30 років. Згідно з їхніми розрахунками, Франція та Італія вичерпають свій пенсійний простір до 2030 р., Австрія та Фінляндія – до 2040 р., а за ними рано чи пізно піде більшість країн ЄС, за винятком Ірландії. В якості бажаної превентивної політики автори пропонують збільшення оподаткування споживання або зменшення пенсійних виплат.

Як видно, в зарубіжних дослідженнях тісно переплетені як політико-правові, так і соціальні, демографічні, культурологічні, політекономічні та інші аспекти пенсійних реформ, що підтверджує розуміння як їх як складного, поліморфного явища, аналіз якого має здійснюватися з різних, взаємодоповнюючих наукових позицій. Врахування результатів цих досліджень може прислужитися справі проведення пенсійної реформи в сучасній Україні, що має реалізувати концепт соціальної держави на практиці.

Література:

1. Pension reform in Europe. Politics, policies and outcomes / C. Arza, & M. Kohli (Eds.). London: Routledge, 2008. 238 p.
2. Bonoli G., & Palier B. When past reforms open new opportunities: Comparing old-age insurance reforms in Bismarckian welfare systems. *Social Policy and Administration*. 2007. Vol. 41. P. 555-573.

3. Hinrichs K. Elephants on the move: Patterns of public pension reform in OECD countries. *European Review*. 2007. Vol. 8. P. 353-378.
4. Myles J., & Pierson, P. The comparative political economy of pension reform. In : P. Pierson (Ed.), *The new politics of the welfare state*. Oxford : OUP, 2001. P. 305-333.
5. Bonoli G. The two worlds of pension reform in Western Europe. *Comparative Politics*. 2003. Vol. 35. P. 399-416.
6. Myles J., & Pierson P. The comparative political economy of pension reform. In P. Pierson (Ed.), *The new politics of the welfare state*. Oxford: OUP, 2001. P. 305-333.
7. Hinrichs K. Pension reforms in Europe: Directions and consequences. In; I. Eren Vural (Ed.), *Converging Europe: transformation of social policy in the enlarged European Union and in Turkey*. Aldershot: Ashgate, 2011. P. 93-116.
8. Weaver R. K. Paths and forks or chutes and ladders? Negative feedbacks and policy regime change. *Journal of Public Policy*. 2010. Vol. 30. P. 137-162.
9. Pension security in the 21st century – Redrawing the public-private debate / G. L. Clark, & N. Whiteside (Eds.). Oxford: OUP, 2003. 308 p.
10. The varieties of pension governance: Pension privatization in Europe / B. Ebbinghaus (Ed.). Oxford: OUP, 2011. 468 p.
11. Rethinking the welfare state: The political economy of pension reform / M. Rein, & W. Schmähl (Eds.). Cheltenham: Edward Elgar, 2004. 480 p.
12. Bennett, J., & Möhring, K. Cumulative (dis)advantage? The impact of labour market policies on late career employment from a life course perspective. *Journal of Social Policy*. 2015. Vol. 44. P. 213-233.
13. Buchholz S., Rinklake A., & Blossfeld H. P. Reversing early retirement in Germany: A longitudinal analysis of the effects of recent pension reforms on the timing of the transition to retirement and on pension incomes. *Comparative Population Studies*. 2013. Vol. 38. P. 881-906.
14. Kuitto K., & Helmdag J. Extending working lives: How policies shape retirement and labour market participation of older workers. *Social Policy and Administration*. 2021. Vol. 55. P. 423-439.
15. Florișteanu, E. Repercussions of economic and social factors on Pension Systems. *Procedia Economics and Finance*. 2013. Vol. 6. P. 627-633.
16. Kuitto K., Helmdag J. Extending working lives: How policies shape retirement and labour market participation of older workers. *Social Policy & Administration*. 2021. Vol. 55(3). P. 423-439.
17. Möhring K. The Consequences of non-standard working and marital biographies for old age income and poverty. *Social Policy and Administration*. 2021. Vol. 55. P. 456-484.
18. Geppert, C. et al. Labour supply of older people in advanced economies: The impact of changes to statutory retirement ages. In : *OECD Economics Department Working Papers*, No. 1554, Paris, 2019. 44 p.

19. Ebbinghaus, B., Hofäcker, D. Revising early retirement in advanced welfare economies: A paradigm shift to overcome push and pull factors. *Comparative Population Studies*. 2023. Vol. 38. P. 807-840.
20. Riekhoff, A.-J. et al. Substitution and spill-overs between early exit pathways in times of extending working lives in Europe. *International Social Security Review*. 2020. Vol. 73. P. 27-50.
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>.
22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII „Прикінцеві положення“ Закону України „Про Державний бюджет України на 2011 рік“ від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011. Електронний ресурс : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text>.
23. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1990. 248 p.
24. Pension reform in Europe. Politics, policies and outcomes / C. Arza, & M. Kohli (Eds.). London: Routledge, 2008. 238 p. P. 25-46.
25. Pension reform in Europe. Politics, policies and outcomes / C. Arza, & M. Kohli (Eds.). London: Routledge, 2008. 238 p. P. 47-69, 109-131.
26. Alonso J., Conde-Ruiz J.I. La Reforma de las Pensiones: La Experiencia Internacional. *FEDEA Documento de Trabajo*. 2007. No. 18. <https://documentos.fedea.net/pubs/dt/2007/dt-2007-18.pdf>.
27. Martin J. P., Whitehouse E. Reforming Retirement-Income Systems: Lesson From the Recent Experiences of OECD Countries. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*. 2008. No. 66. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/35096/1/569673984.pdf>.
28. Earles K. The gendered consequences of the European Union's pension policy. *Women's Studies International Forum*. 2013. Vol. 38. P. 75-82.
29. Natali, D. Pensions in Europe, European pensions: The evolution of pensions policy at national and supranational level. Brussels: P.I.E. Peter Lange, 2008. 290 p.

30. Pampel F. C., Williamson J. B. Age Structure, Politics, and Cross-National Patterns of Public Pension Expenditures. *American Sociological Review*. 1985. Vol. 50(6). P. 782-799.
31. Cristian M. M. Demographic dynamics and sustainability of public pension expenditures within European Union-15 member states. *Annals-Economy Series*. 2012. Vol. 4I. P. 171-174.
32. Sapiri H., Abdulbasah K. A., Mat T., Tumin, H. Dynamics Simulation Approach in Analyzing Pension Expenditure. *International Journal of Mathematical Computational Science and Engineering*. 2010. Vol. 4 (10). P. 1-7.
33. Marcinkiewicz E., Chybalski F. How to measure and compare pension expenditures in cross-country analyses? Some methodological remarks. *International Journal of Business and Management*. 2014. Vol. II (4). P. 43-59.
34. Pension reform in Europe. Politics, policies and outcomes / C. Arza, & M. Kohli (Eds.). London: Routledge, 2008. 238 p. P. 70-86.
35. Pension reform in Europe. Politics, policies and outcomes / C. Arza, & M. Kohli (Eds.). London: Routledge, 2008. 238 p. P. 87-106.
36. Pension reform in Europe. Politics, policies and outcomes / C. Arza, & M. Kohli (Eds.). London: Routledge, 2008. 238 p. P. 132-154.
37. Pension reform in Europe. Politics, policies and outcomes / C. Arza, & M. Kohli (Eds.). London: Routledge, 2008. 238 p. P. 175-195.
38. Pension reform in Europe, politics, policies and outcomes / C. Arza, & M. Kohli (Eds.). London: Routledge, 2008. 238 p. P. 196-214.
39. OECD Pensions Outlook 2020, OECD Publishing, Paris. Электронный ресурс: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/67ede41b-en.pdf?expires=1723825309&id=id&accname=guest&checksum=9A39243BBBE64C6A333772727D68601C>.
40. OECD Pensions Outlook 2022, OECD Publishing, Paris. Электронный ресурс: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/20c7f443-en.pdf?expires=1723825403&id=id&accname=guest&checksum=C595161176E9F5BCC58C59596B10EBC6>.
41. Soto M., Kangur A., Romero Martinez S. and Fouejieu A. Rethinking pension systems in Europe for a post-Covid-19 world. October 2021. Электронный ресурс: <https://cepr.org/voxeu/columns/rethinking-pension-systems-europe-post-covid-19-world/>
42. Heer B., Polito V. and Wickens M. R. Pension Systems (Un)sustainability and Fiscal Constraints: A Comparative Analysis. Press discussion paper, CEPR, May 2023. Электронный ресурс: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/ssrn-4472931.pdf>.

КОНЦЕПТ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ ВЧЕННІ МАРКА ТУЛЛІЯ ЦИЦЕРОНА

Шипоша Артем Валерійович
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0005-0938-2126

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3952

У політико-правовому дискурсі щодо концепту справедливої війни відомо, що Марк Туллій Цицерон (106-43 рр. до н.е.), один із найважливіших мислителів періоду занепаду Римської республіки, зробив важливий внесок у розробку цього концепту. Мислитель був безпосереднім свідком і учасником бурхливих політичних змін, які ознаменували перехід між Римською республікою та Римською імперією. Серед них численні громадянські війни та повстання, тривалі завойовницькі війни, загрози вторгнень і, загалом, військові конфлікти будь-якої форми та масштабу. Крім того, Цицерон був близьким другом, родичем або «колегою по роботі» багатьох інших римських лідерів того часу, включаючи Гая Юлія Цезаря, Гнея Помпея Великого, Гая Октавіана Августа, Катона Молодшого, Брута та Кассія. Поєднуючи це зі своїм чудовим знанням грецької історії, Цицерон міг володіти величезною кількістю знань про війну, політику та право, формулюючи свою теорію справедливої війни. Він був не просто чудовим письменником, але, на думку багатьох дослідників його творчості, одним із найбільших літературних геніїв історії, який відзначався винятково ясною прозою. До цих переваг ми повинні додати ще одну важливу: його унікальне володіння всією грецькою філософською традицією з часів Сократа. Освічений найкращими філософами свого часу, Цицерон вільно інтегрував те, що було найкраще в кожній із домінуючих філософських шкіл, що виникли після Сократа: платонізм, стоїцизм, аристотелізм і (меншою мірою) епікурейство. Філософська традиція Сократа, очевидно, справила величезний вплив на західну свідомість, і саме Цицерон першим об'єднав її в щось на зразок узгодженого цілого й розглянув її практичні наслідки [1].

Саме він вважається першим європейським мислителем, який використав у своїх творах термін «*bellum iustum*» (справедлива війна)» [2]. Його думка з цього приводу сформувалася під час його політичної кар'єри, що була пов'язана, зокрема, з виконанням ним сенатських і губернаторських обов'язків.

Трактування війни Цицероном у його праці «Про обов'язки» [3] та в його ранішій роботі «Про республіку» [4] на його доктрині справедливості. Цю категорію він характеризував: 1) як одну зі складових ідеї морально-прекрасного, поруч із пізнанням істини, величчю духу та поміркованістю; 2) як невід'ємну від добродійності моральну чесноту, здатність творити добро. Ця чеснота, у свою чергу, також складається із чотирьох основних компонентів: 1) нікому не завдавати шкоди, але за умови, якщо тобі не завдали її; 2) користуватися громадською власністю як громадською, а приватною як особистою; 3) вірність, стійкість та правдивість у словах; 4) виконання особистих зобов'язань [5].

Цицеронове бачення справедливої війни сформувалося також у річищі традиційного феціального права: римляни не починали будь-якої війни, окрім законної і справедливої. Римська формула наголошувала: «*bellum nullum nisi iustum*» – «немає війни, окрім законної». З позицій римської свідомості, Рим не міг вести несправедливі війни. Тож справедливою Цицерон вважав будь-яку війну, що відповідає інтересам і безпеці римського народу [6, с. 16-17].

Цицеронівський концепт справедливої війни був виразно юридико-державним, адже він зосереджувався на двох ключових критеріях: справедлива причина та відповідна державна влада, що має повноваження легального проголошення і ведення війни. Ці критерії залишаються основоположними для доктрини справедливої війни до сьогодні.

Цицерон підкреслював, що справедливість і війна повинні бути тісно пов'язані [7]. Завершення кожної справедливої війни було відновленням миру в платонівсько-аристотелівському розумінні, але в римському правовому розумінні це також було відновленням справедливості, по суті, відновленням *status quo ante bellum* [8, с. 18-19]. Цей процес розпочався з релігійної традиції феціального права (*ius fetiale*), яка вимагала, щоб для офіційного оголошення справедливої війни винна сторона мала 33 дні для виправлення заподіяної кривди або відновлення мирного становища. Якщо після закінчення цього часу не було відшкодування, тоді війна оголошувалася зі схвалення богів [9; 10, с. 27-28, 62-63]. Право оголошення війни обмежувалося державною владою, яка володіла імперіумом (суверенітет/влада), але важливість володіння владою також поширювалася на тих, хто воював у війнах. Цицерон стверджував, що «той, хто не є солдатом, не має права битися з ворогом» [11].

Можливо, найважливішим аспектом політико-правового аналізу війни Цицероном було його чітке розуміння того, що для справедливої війни повинна існувати справедлива причина. Умова справедливої причини ґрунтувалася на трьох припущеннях: 1) право захищатися та відбивати силу силою (*vim vi repellere*); 2) матеріальне право на повернення втраченого майна (*rebus repetitis*); 3) каральне право

помститися за травми та покарати правопорушників (*iniuriae ulciscuntur*). Ці три припущення впливають з ідей про природне право та звичаєве право (*ius gentium* – «право народів»), причому Цицерон встановлює тісний зв'язок між природним і справедливим.

Фундаментальним правилом природного права був інстинкт самозбереження і, як продовження цього, право на самозахист. Защищати себе – як природну схильність – було справедливим вчинком, як і захист своїх товаришів [12]. Якщо взяти також аристотелівську ідею про те, що людина за своєю природою є політичною твариною, то це короткий крок, щоб виправдати захист держави на подібних підставах – природних принципах самозахисту себе і собі подібних. Тим не менше, насильство мало застосовуватися лише в тому випадку, якщо воно викликане несправедливістю: «...війни слід починати з цією метою, щоб ми могли жити в мирі, без несправедливості; і як тільки перемога буде забезпечена, тих, хто не був жорстоким або диким у війні, слід пощадити» [13].

Природний захист матеріальних благ був дещо більш проблематичним, оскільки, згідно із суворим тлумаченням природного права, усі блага повинні бути спільними. Звичай, однак, чітко узаконював володіння приватною власністю, і таким чином *ius gentium* забезпечив зручний засіб для виправдання звихисту приватної власності.

Цицерон також, здається, зробив наголос на зусиллях з розширення римської влади заради слави – як достатньо справедливої причини для ведення війни. Хоча війни за Рим можуть здатися суперечливими принципові «війна заради миру», Цицерон стверджував, що посилення Римської держави гарантуватиме світові більшу безпеку, отже, такі війни можна розуміти як оборонні, оскільки вони захищали Рим від суперників і гарантували спокій йому і союзникам [14].

Що стосується належної військової поведінки, певні обмеження *ius in bello* так само були включені в розуміння Цицероном справедливої війни. Він рекомендував, щоб держави завжди поводитися чесно (таким чином зберігаючи чесноту), наголошуючи на тому, що ворогові слід довіряти, що слід відкидати використання отрути чи зради та що справедливість має зберігатися повсякчас і до всіх без винятку [15]. Ворогів, які утрималися від жорстокості, слід пощадити, навіть тих, хто відмовився негайно здатися: «і хоча ви повинні піклуватися про тих, кого ви перемогли силою, ви також повинні взяти до себе тих, хто склав зброю і шукати притулку в віра генералів, хоча таран, можливо, розбився об їхню стіну» [16]. Справедливість вимагала, щоб люди діяли розумно та помірковано, і це поширювалося на «нанесення такого покарання, яке дозволяють справедливість і людяність» [17]. Отже, покарання має ґрунтуватися на розумі, а не на жорстокості. Цицерон також пояснив, що коли Рим «бореться за імперію та шукає слави через війну», такі війни

слід вести менш запекло, ніж оборонні війни проти смертельних ворогів, оскільки в цьому останньому типі війни «питання не в тому, хто буде правити», але в самому існуванні протиборчих сторін [18].

Оскільки теорія Цицерона була світською та дохристиянською, вона мусила зазнати реінтерпретацій у релігійному дусі у пізніші часи. Так, його думки про війну та справедливість, які теоретично обґрунтували концепт справедливої війни за чотириста років до святого Августина, вплинули на християнську традицію справедливої війни від Августина до Фоми Аквінського. Серед іншого, ці два найвідоміших теологи Середньовіччя активно послуговувалися роботами Цицерона, щоб надалі розвинути дискурс щодо справедливості війни в дусі християнського віровчення. Таким чином, вивчення ідей Цицерона також може сприяти кращому розумінню християнсько-теологічної доктрини теорії справедливої війни [19], хоча це, звісно, не применшує вартісності питомих ідей самого філософа.

Актуальними для сучасності виглядають його ідеї, що пріоритетом має стати прагнення всіх держав до миру; війна повинна сприяти вищому – моральному – благу, а не просто служити кон'юнктурним політичним інтересам держави; війни мають бути юридично лімітовані; їх не слід використовувати безпідставно для примх жадібних до влади тиранів, а лише за обставин, коли це абсолютно необхідно; війна повинна бути крайнім заходом, має вестися в оборонних цілях та слугувати встановленню тривкого миру і спільної безпеки для народів і держав.

Література:

1. Schofield M. Cicero: Political Philosophy. Oxford: Oxford University Press, 2021. 304 p.
2. Keller A. Cicero: just war in classical antiquity. *Just war to modern peace ethics*. H. G. Justenhoven and W. A. Barbieri, Jr. (Ed.). Berlin, Boston: De Gruyter, 2012. P. 9-30.
3. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
4. Marcus Tullius Cicero. Treatise on the Commonwealth. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-treatise-on-the-commonwealth--5>.
5. Панафідін І. О. Природно-правова концепція справедливої війни Цицерона. *Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали Криворізької сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Кривий Ріг, 24 листопада 2012 р.): у 5 частинах*. Дніпропетровськ: Тов «Інновація», 2012. Ч. 1. С. 96-98.

6. Денисенко В. В. Поняття справедливої війни та правова регламентація її оголошення в Стародавньому Римі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. № 2. С. 15-21.
7. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
8. Russell F. H. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. 343 p.
9. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
10. Watson A. *International Law in Archaic Rome: War and Religion*. Baltimore and London: John Hopkins University Press, 1993. 100 p.
11. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
12. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
13. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
14. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
15. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
16. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
17. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
18. Marcus Tullius Cicero. On Moral Duties (De Officiis). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-on-moral-duties-de-officiis>.
19. Keller A. Cicero: just war in classical antiquity. *Just war to modern peace ethics*. H. G. Justenhoven and W. A. Barbieri, Jr. (Ed.). Berlin, Boston: De Gruyter, 2012. P. 9-30.

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право.
Митне та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

**DEFINITION OF THE RIGHT TO PROPERTY AS A HUMAN
RIGHT IN THE CHARTER OF FUNDAMENTAL
RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION**

Halyna Iordek

*PhD student at the Educational and Scientific Institute
of International Relations of Taras Shevchenko
National University of Kyiv
ORCID: 0000-0002-7305-2296*

*Науковий керівник: Мицик Всеволод Всеволодович
доктор юридичних наук, професор,
Навчально-науковий інститут міжнародних
відносин Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

Internet address of the article on web-site:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3936

The most modern international legal instrument in the field of human rights in the European region is the Charter of Fundamental Rights of the European Union of 2009 (hereinafter – the EU Charter). By definition, the EU Charter applies exclusively to the EU member states, which currently number 27. Nevertheless, this international legal instrument is significant for the realities of Ukraine, given the European integration aspirations of our country as a candidate state for the EU and active negotiations on Ukraine's membership in the EU. In our opinion, it is extremely important to consider the formation of the right to property as a human right in the EU Charter, taking into account the amount of material damage caused by the Russian Federation as part of its full-scale armed invasion of Ukraine. Although it is not currently regulated by the EU Charter, as Ukraine is not yet a member of the “family” of member states, in case of EU membership, the provisions of the EU Charter will automatically apply to Ukraine as a legal instrument that is equivalent in legal force to the EU founding treaties.

The EU Charter regulates the right to property as a fundamental human right, not as a civil law category, which is inherent in national civil law. For example, part 1 of Article 17 of the EU Charter on property rights provides that

“everyone has the right to own, use, dispose of and bequeath his or her lawfully acquired possessions” [1]. It is important that this provision details all three legal capacities that make up property rights as a civil law category, but through the prism of property rights as a human right. The right to bequeath one's property was also added, which is unusual for definitions in international human rights instruments relating to property rights.

Also, part 1 of Article 17 of the EU Charter provides that “no one may be deprived of his or her possessions, except in the public interest and in the cases and under the conditions provided for by law, subject to fair compensation being paid in good time for their loss” [1]. This provision is in fact similar to the provision of the European Convention on Human Rights, which also mentions the prohibition of unlawful deprivation of property and also mentions the public interest and conditions determined by law as possible grounds for such deprivation. However, notably, the EU Charter clearly states that property may be deprived only on condition of fair and timely compensation. Although the ECHR case law also implies the need for compensation, the ECHR itself does not explicitly state this. Therefore, the EU Charter provision is more advanced in this regard - which, in principle, can be explained by the fact that there is a 57-year gap in adoption between the ECHR and the EU Charter. Therefore, legal opinion had time to “mature” for a clearer formulation in the new European international legal instrument.

In our opinion, this is confirmed by the fact that the EU Charter also clearly states that property rights as a human right are protected only in relation to property that is legally acquired. Conversely, we can interpret that property acquired illegally does not fall under the protection of property rights as a human right under the EU Charter. We do not find a similar provision in the Universal Declaration of Human Rights [2] or the European Convention on Human Rights [3], etc.

It is also interesting that part 1 of Article 17 of the EU Charter states that “the use of property may be regulated by law in so far as is necessary for the general interest”. In our view, this provision is a more generalised version of the provision of the European Convention on Human Rights that the protection of property rights does not prohibit the state from introducing regulation to ensure the implementation of tax and other administrative policies. Nevertheless, the definition in the EU Charter is broader and is based on the “general interest”.

On the one hand, such a general definition allows such a provision to cover an indefinite range of regulations on the use of property as state policies

evolve, which may be perceived positively. On the other hand, the reference to the general interest creates legal uncertainty and may give rise to abuse of power, as anything can be called a general interest and the use of property can be restricted through state regulation.

However, in the case of the EU Charter, which is equated with the EU founding treaties and is part of the EU legal order, there is always the possibility to apply to the Court of Justice of the European Union, which can assess whether or not the EU Charter provision is violated in a particular case. Therefore, such a generalised formulation still has a mechanism to counteract in case of abuse of the restriction on the use of property and property rights in general as one of the EU Charter rights. In addition, this provision can also be perceived as setting limits for state regulation, which means that the state cannot regulate the use of property more than required by the general interest.

Therefore, the regulation of property rights as a human right in the EU Charter can be considered the most progressive among international legal regional instruments. In particular, one of the most effective provisions is the rule that only property acquired through legal means is subject to protection. In addition, it clearly establishes that property rights as a human right are regulated through three legal capacities: possession, use, and disposal, which is not so defined in most international human rights instruments. It is also extremely important that the need for mandatory fair and timely compensation in the event of deprivation of property rights is clearly outlined. In addition, a positive aspect of the EU Charter's regulation is the possibility of applying to the Court of Justice of the European Union in case of ambiguous interpretation of treaties or other norms on property rights as a human right, which may harm specific rights of a particular person.

Література:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2009. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
2. Universal Declaration of Human Rights. 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. European Convention on Human Rights. 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Берч Вероніка Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент

кафедри конституційного права та порівняльного

правознавства, Державний вищий навчальний заклад

«Ужгородський національний університет»

ORCID: 0000-0002-3837-4724

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3935

1 травня 2022 року в Україні набрав чинності Закон №2201-ІХ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». Зміни, внесені цим законом, спрямовані на забезпечення безперебійного функціонування судової системи, що є критично важливим для підтримання правопорядку та захисту прав людини в екстремальних умовах. Закон передбачає низку нововведень, що дозволяють більш гнучко реагувати на виклики, які виникають під час ведення воєнних дій. Зокрема, було впроваджено зміни, які регулюють процеси кримінального судочинства, забезпечуючи їхню адаптацію до умов обмеженого доступу до правосуддя, зменшення кількості суддів, евакуації судів та інших викликів, пов'язаних з війною.

Однак Закон №2201-ІХ не був єдиним нормативним актом, який вплинув на регулювання кримінального процесу в умовах воєнного стану. Протягом 2022 року Кримінальний процесуальний кодекс України неодноразово оновлювався та доповнювався іншими законами, що враховували нові виклики, які постали перед судовою системою. Кожен із цих законів був спрямований на те, щоб забезпечити адаптацію кримінального процесу до надзвичайних умов, викликаних війною, та зберегти функціональність і справедливість судової системи в умовах, коли її робота піддається серйозним випробуванням.

Відповідно до частини 3 статті 31 Кримінального процесуального кодексу України (КПК), розгляд кримінальних справ у першій інстанції, що стосуються злочинів, за які передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, повинен здійснюватися колегією з трьох суддів.

Однак законодавець передбачив альтернативу: якщо обвинувачений подає відповідне клопотання, справу може розглядати суд присяжних. У такому випадку до складу суду входять два професійних судді та троє присяжних. Це положення відображає прагнення до забезпечення більшої демократичності та прозорості судового процесу, де участь громадян у здійсненні правосуддя через інститут присяжних гарантує справедливість і об'єктивність.

Проте, у зв'язку з введенням воєнного стану, законодавство зазнало значних змін, які вплинули на роботу судів. Зокрема, частина 10 статті 615 КПК встановлює, що під час воєнного стану розгляд кримінальних справ щодо злочинів, за які передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється виключно колегією з трьох суддів. Суд присяжних у таких випадках не залучається, за винятком тих випадків, коли склад суду, що включав присяжних, було визначено до введення воєнного стану та до набрання чинності відповідною частиною закону. Це свідчить про те, що в умовах воєнного стану суд присяжних фактично не функціонує для нових справ, що суттєво змінює структуру судочинства в країні. Стаття 615 КПК має пріоритет над статтею 31 КПК, що означає, що під час воєнного стану розгляд кримінальних справ здійснюється без участі присяжних, навіть якщо обвинувачений подав відповідне клопотання.

Ця зміна має серйозні наслідки для прав обвинувачених, оскільки обмежує їхнє право на розгляд справи судом присяжних, яке є важливою гарантією об'єктивності та неупередженості процесу. Після завершення воєнного стану це питання потребуватиме ретельного аналізу та оцінки, аби з'ясувати, чи було це обмеження виправданим і чи відповідало воно принципам верховенства права та дотримання прав людини. Рішення про скасування суду присяжних в умовах воєнного стану було прийнято з урахуванням надзвичайних обставин, але наслідки цього рішення можуть мати довготривалий вплив на довіру до судової системи та загальну правову культуру.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР: ДОСВІД КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Бодров Юрій Володимирович
аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права,
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: 0009-0009-0755-7673

Науковий керівник: Гуржій Тарас Олександрович
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
адміністративного, фінансового та інформаційного права,
Державного торговельно-економічного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3927

Вивчення та імплементація передового зарубіжного досвіду в сфері правового регулювання є важливим чинником динамічного розвитку вітчизняного законодавства та підвищення його ефективності [1; 2; 3; 4]. На тлі процесів європеїзації законодавства України про азартні ігри, першочерговий інтерес становить досвід держав Східної Європи, зокрема, географічних сусідів України: Болгарії, Польщі, Словаччини та Угорщини. Починаючи з другої половини ХХ століття, розвиток правового регулювання сфери азартних ігор у зазначених державах та Україні відбувався за вельми подібних соціально-економічних та політико-правових умов. До 90-х років ХХ ст. він протікав в умовах державної власності на основні засоби виробництва, централізованого планування економіки, панування комуністичної доктрини, яка табувала ідеї особистого збагачення, суворого державного контролю у всіх сферах господарської діяльності (в т.ч., у сфері культури, розваг і дозвілля), жорсткої системи покарань за зайняття нелегальним бізнесом тощо. Починаючи з 90-х років ХХ ст., майже всі держави Східної Європи (чи не єдиним винятком є Білорусь) відмовившись від комуністичної ідеології, здійснили стрімкий перехід від централізованої планової до ринкової економічної системи шляхом лібералізації економіки, дерегуляції ціноутворення, приватизації державних підприємств і ресурсів. Зрештою, на їх теренах запанувала ринкова економічна система, заснована на принципах вільного підприємництва, справедливої конкуренції, підприємницької ініціативи як основного чинника розвитку бізнесу.

Під впливом означених процесів національні системи правового регулювання сфери азартних ігор у державах Східної Європи розвивалися за схожими сценаріями, що дозволяє здійснити їх коректний порівняльний аналіз на однакових історичних етапах та в наближених історичних умовах. З іншого боку, на відміну від України, Болгарія, Польща, Словаччина та Угорщина вже мають членство в ЄС і набагато далі просунулися в напрямку європеїзації національного законодавства (зокрема, законодавства про гральний бізнес), зіштовхуючись на цьому шляху з численними викликами, докладаючи значних зусиль для їх подолання. У цьому сенсі переоцінити їх досвід (як негативний, так і позитивний) просто неможливо: і їх здобутки, і допущені ними прорахунки в правовому регулюванні грального бізнесу становлять чималий інтерес для сучасної України, яка наполегливо рухається курсом на євроінтеграцію.

Важливою умовою ефективності адміністративно-правового регулювання відносин у сфері організації та проведення азартних ігор є імплементація передового зарубіжного досвіду. Особливий інтерес в цьому контексті становить досвід Східноєвропейських держав, які, з одного боку, мають схожу з українською історію розвитку сфери азартних ігор (перехід від майже тотальної заборони до легалізації приватного грального бізнесу), а, іншого – успішно інтегрувалися в економічну і правову системи ЄС, тобто вже здолали шлях, яким ще тільки належить пройти Україні.

Як засвідчив проведений аналіз, на цьому шляху держави Східної Європи (зокрема, Болгарія, Словаччина, Угорщина та Польща) зіштовхувалися з відчутними проблемами. Нерідко давалися взнаки недоліки законодавства, лакуни правового регулювання, вади понятійно-категоріального апарату, проблеми тлумачення правових норм, неузгодженість правозастосовної практики.

Утім, з плином часу більшість цих проблем вдалося вирішити, і, зрештою, в ключових аспектах адміністративно-правового регулювання грального бізнесу держави Східної Європи досягли помітного прогресу. В розвитку галузевого законодавства географічних сусідів України, інтегрованих в економіко-правову систему ЄС, нині домінують загальноєвропейські тенденції до легалізації мультиюрисдикційних азартних ігор, впровадження принципів відповідальної гри, забезпечення соціальної відповідальності грального бізнесу, посиленні державного і громадського контролю в сфері азартних ігор та інші.

Окреслені тенденції слугують надійним орієнтиром для розбудови правових засад грального бізнесу в Україні, яка впевнено рухається шляхом інтеграції до економічної системи ЄС. Їх урахування є важливим

елементом широкої регуляторної адаптації до ключових елементів *acquis* Європейського Союзу, передбаченої Преамбулою Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Системне урахування цих тенденцій при оновленні галузевого законодавства істотно сприятиме забезпеченню стабільності і безпеки грального бізнесу, його контрольованості державою і громадськістю, мінімізації його негативних соціально-економічних наслідків. В силу своєї практичної значущості вони вже зараз знаходять помітне відображення у національних законах і підзаконних нормативно-правових актах з питань організації та проведення азартних ігор.

Разом з тим, на сьогодні далеко не всі об'єктивні тенденції адміністративно-правового регулювання грального бізнесу на теренах ЄС повною мірою втілені у вітчизняному законодавстві. Частково це пояснюється незавершеністю євроінтеграційних процесів, що віддаляє перспективи запровадження в Україні мультиюрисдикційних азартних ігор та надання права на організацію азартних ігор юридичним особам-нерезидентам. Частково це можна також пояснити несприятливою соціально-політичною кон'юнктурою: в умовах повномасштабного військового конфлікту, триваючого в Україні, питання грального бізнесу не завжди перебувають "на вістрі" суспільної уваги. Однак, головним чинником, який знижує якість та ефективність адміністративно-правового регулювання сфери азартних ігор, є відсутність чіткого уявлення про перспективні напрями його розвитку.

З нашої точки зору, при окресленні таких напрямів слід спиратися на загальноєвропейські тренди правового регулювання в сфері азартних ігор, як-то: посилення вимог щодо допуску громадян до участі в азартних іграх; розвиток механізмів самообмеження на участь в азартних іграх; заборона будь-яких форм реклами та популяризації азартних ігор; оптимізація системи публічного адміністрування сфери азартних ігор; посилення ролі територіальних громад та органів місцевого самоврядування в регулюванні питань грального бізнесу; розширення спектру наглядових, контрольних і юрисдикційних повноважень державних регуляторів грального бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Zapototska, O., Gurzhii, T., Gurzhii, A. The law as the source of state policy in Ukraine. *Journal of Law and Political Sciences*. 2023. № 4 (39). P. 374-392.
2. Jakuszewicz A., Gurzhii, T., Gurzhii, A. Public Law and Administration Under Conditions of Hybrid Warfare (The Experience of Ukraine). *Comparative Law Review*. 2021. №27. P. 195-218.

3. Гуржій Т. О. Правове регулювання адміністративно-деліктних відносин. Вісник прокуратури. 2008. №8. С. 92-99.

4. Goncharuk S., Kuzmenko O., Berlach A., Yarmaki K. Establishment of the institute of administrative responsibility in the legal system of Ukraine. Journal of Law and Political Sciences. 2021. Vol. 26-1, P. 261-284.

РОЗВИТОК ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ В УКРАЇНІ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Бровко Наталія Іванівна

доктор юридичних наук, Білоцерківський

національний аграрний університет

ORCID: 0000-0003-3525-2817

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3928

Сильне громадянське суспільство є основою демократії. Неурядові (громадські) організації відіграють важливу роль у закріпленні та поширенні у соціумі демократичних цінностей, прав людини і громадянина, є активними у процесах участі суспільства у державному житті та прийнятті важливих та значимих рішень. Активні громадяни своєю участю, ідеями дають поштовх до нових ініціатив, стимулюють владні інституції та здійснюють громадський контроль.

Сьогодні громадські інституції дотичні до різних сфер. Найбільш розповсюджені вони у сферах захисту прав людини, представлення їх інтересів, надання соціальних та інших послуг, здійснення благодійної та волонтерської діяльності, реалізації культурних проєктів. Заслуговує на увагу їх діяльність щодо аналізу реалізації державної політики, моніторингу діяльності органів влади, проведення антикорупційних заходів [1].

До громадської активності залучаються різні верстви, соціальні групи, тобто наразі питання дискримінації нівелюється. Розширення можливостей вразливих груп, меншин, людей з інвалідністю, протидія гендерній нерівності є показником рушійних змін у напрямку руху євроінтеграції та є свідченням того, що суспільство реалізує свій потенціал.

Громадська ініціативність в процесі євроінтеграції проявляється у реальних кроках, включаючи збільшення участі громадян у громадській діяльності, консультації з представниками громадськості у процесах прийняття рішень, підвищення рівня обізнаності громадян про права

людини, громадянську освіту (шляхом проведення тренінгів, зустрічей, конференцій, обговорень), розширення можливостей щодо створення та діяльності стійких організацій громадянського суспільства, зміцнення регіонального співробітництва. Представники громадськості мають достатньо можливостей для здійснення громадських експертиз, моніторингів, проведення громадських слухань. Пріоритетним на нашу думку у їх діяльності має бути громадський, незалежний контроль за виконанням органами державної влади та місцевого самоврядування положень законодавства [2]. Такі кроки знаходять своє відображення у національному законодавстві, зокрема у законах України "Про громадські об'єднання", "Про благодійну діяльність та благодійні організації", "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", "Про свободу совісті та релігійні організації", "Про професійних творчих працівників та творчі спілки", "Про органи самоорганізації населення", "Про волонтерську діяльність" тощо. Окремі завдання, пов'язані з розвитком громадянських ініціатив відображені у Національній стратегії у сфері прав людини, Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки.

У цьому напрямку варто продовжувати запозичувати досвід ЄС, зокрема розвивати механізми публічних консультацій між органами влади та громадськими інституціями. Так громадська думка виражається як громадянський діалог у вигляді обговорень, дискусій та дебатів [3, с. 72].

На сьогодні доцільним є залучення до активних державотворчих процесів молоді, адже саме їх роль у суспільстві, нові бачення, креативні ідеї можуть бути використані у подальшому. У цьому контексті варто звернути увагу на Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху», який наголошує на вихованні дітей та молоді на основі системи певних скаутських цінностей, які спрямовані на гармонізацію та удосконалення світу, в якому люди реалізують себе як особистості і відіграють конструктивну роль у суспільстві [4].

Однак, зважаючи на значні можливості перед громадськими активістами у їх діяльності виникають проблеми. Це низький рівень їх інституційного розвитку, відсутність професійних кадрів, недостатність фінансових і матеріальних ресурсів, сталих практик та дієвого партнерства з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, бізнесом, недостатні людські ресурси та недостатня підтримка з боку населення. Ці питання потребують подальшого врегулювання та вдосконалення з урахуванням рекомендацій міжнародної спільноти. Вважаємо за необхідне продовжувати розвивати вже існуючу

практику щорічного фінансування для проведення конкурсів, грантів для молодіжних і дитячих громадських організацій, організацій осіб з інвалідністю, організацій ветеранів. Ці завдання мають покладатись на центральні органи виконавчої влади у певній сфері, зокрема відповідні міністерства та створені ними територіальні органи.

Література:

1. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 07.09.2021 р. № 487/2021 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
2. Бровко Н. І. Громадська активність у процесі реалізації антикорупційної політики держав // Публічна політика і державне управління в умовах війни: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Вінниця 12 квіт. 2024 р. Вінниця, 2024. С. 40-43.
3. Демида І. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства в зарубіжних країнах: досвід для України // Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством: матеріали наук.-практ. конф., м. Одеса, 28 квіт. 2016 р. Одеса, 2016. С. 53-73.
4. Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху: Закон України від 17.12.2019 р. №385-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СЕЦЕСІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Гринчак Алла Анатоліївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка
кафедри державного будівництва, Національний
юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-1246-9968*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3954

Сецесія – це процес, за допомогою якого частина території існуючої держави відокремлюється від цієї держави. У деяких випадках кроки до сецесії (відокремлення) були природним наслідком спроб переглянути територіальні кордони нових незалежних держав, встановлених під час деколонізації, розпаду/об'єднання держав [1]. В інших країнах територіальна незалежність заявлялася як засіб захисту від грубих порушень прав людини окремих осіб або груп у межах існуючих держав [2]. Конституції є важливим інструментом для розподілу повноважень між

територіальними одиницями держави. Загалом вони підкреслюють національну єдність та територіальну цілісність, замовчуючи питання сецесії.

Чи повинно бути закріплено у тексті конституції право сецесії (на відокремлення)? Перше, що спадає на думку – це небезпечно для держави, адже створюватиме підґрунтя для виникнення сепаратистських тенденцій. Тобто це закладена міна сповільненої дії: коли вона спрацює – невідомо (хоча може, звісно, так і не вибухнути). Визнаючи моральне право на вихід окремих територіальних суб'єктів [3, с. 22], законодавець в більшості країн не зацікавлений розбурхувати полум'я, а навпаки прагне стабільності території.

У текстах конституцій часто зустрічається невизначений підхід, коли і чітко не дозволено, але й не заборонено відокремлення. Такий підхід дозволяє суб'єктам конституційно-правових відносин (судам, суб'єктам політики тощо) у кожному конкретному випадку формувати позицію щодо сепаратистських проявів, якщо і коли вони з'являються. Наприклад, як вчинив Верховний суд Канади у Висновку про відокремлення щодо звернення губернатора Квебеку про відділення Квебеку від Канади [4]. Чи як реагували уряди Сполученого Королівства Великобританії та Шотландії напередодні референдуму про незалежність Шотландії [5, с. 898]. Це дозволяє уникнути ризиків як заохочення відокремлення, так і розробки процедур відокремлення за відсутності відповідної регламентації. Відсутність конституційно-правового регулювання сецесії виступає підґрунтям для роз'яснення нормативних положень і їх тлумачення відповідними суб'єктами (зазвичай, судами) щодо конституційного не/визнання права на сецесію.

Відокремлення може бути наслідком повільної зміни території або раптового розриву територіальних домовленостей, які лежать в основі географічного розмежування конституційного ладу, незалежно від того, що міститься у тексті конституції.

У конституції може прямо бути заборонено будь-яку зміну національної території, або через заяву, що національна територія є неподільною, або через заяву, що територія не підлягає змінам. В багатьох національних конституціях використовується цей підхід [6, с. 3, 4].

Конституція може явно чи неявно дозволяти зміни своєї території. У низці національних конституцій дозволено змінювати територію шляхом прийняття законодавчого акту або схвалення договору парламентом; внесенням поправки про територію переважною більшістю в парламенті або тільки після референдуму. Якщо ж з тексту конституції чітко не зрозуміло щодо територіальних поправок, то найімовірніше зміни допустимі або як законодавча компетенція, або шляхом внесення поправок до конституції.

Однак жоден із зазначених підходів не прирівнюється до права на відокремлення, оскільки в усіх випадках повноваження щодо територіальних змін залишаються за територіальними конституційними суб'єктами існуючого конституційного ладу.

Конституція може конкретно надати окремим територіям право на відокремлення. Таких прикладів дуже мало. Стаття 4.2 Конституції Ліхтенштейну надає право окремим комунам на відділення [7, с. 5]. Конституція Швейцарії у ст. 53 передбачає можливість територіальних змін кантонів (аж до відокремлення), але обов'язково схвалення населенням і зміна конституції [8, с. 11].

В цілому, ці конституції не визнають загального права на відокремлення, а натомість надають права на відокремлення певним суб'єктам. Загальне право на відокремлення було б несумісним із самим характером конституційного ладу, його непорушності. Але навіть конкретне право на вихід є значним компромісом законотворця щодо претензій на владу. Така поступка ставить під сумнів існування основоположного правила визнання державою права на відокремлення, оскільки посадовцям у територіальних підрозділах надається право не дотримуватися цієї норми. Хоча, таке конкретне право може бути визнано як можливий варіант, коли взагалі не існує норми про обов'язкове визнання державою права на відокремлення. Натомість не впливає з тексту конституції про єдиний загальнодержавний підхід, і окремі географічні регіони практикують різні правила щодо можливості сецесії, які умовно збігаються, підтверджуючи певний конституційний порядок на даний момент. Обґрунтованість такого підходу законодавця полягає в тому, що включення конституційного права на відокремлення є не вибором з боку розробників конституції, а натомість необхідністю, що базується на особливостях конкретної держави.

Розробники конституції стикаються з значущим вибором, чи забороняти відокремлення прямо. Третина національних конституцій або містять положення про територіальну недоторканність, або проголошують територію незмінною. За відсутності таких положень конституційним суб'єктам, ймовірно, буде дозволено згодом створити конституційний шлях до відділення. Рішення про відокремлення Квебеку є найяскравішим прикладом судового втручання з цією метою. У консультативному висновку Верховний суд Канади постановив, що Конституція виключає одностороннє відокремлення Національної асамблеї, законодавчого органу чи уряду Квебеку [4]. Однак конституційні принципи демократії, федералізму, конституціоналізму та верховенства права також вимагали від інших учасників Федерації визнавати демократичну легітимність будь-якої ініціативи щодо відокремлення, якщо «у Квебеку проголосує явна більшість з чіткого питання за відокремлення».

Висновки Верховного Суду Канади були зручними як для федералістів, так і для сепаратистів. Ми не можемо спрогнозувати, чи конституційний процес, започаткований Судом, успішно спрямує сепаратистську кампанію Квебеку. Тим не менш, цей підхід можна виправдати на основі того, що конституційний процес, швидше за все, зменшить суспільні негаразди, які часто пов'язані з розпадом держави. Загалом, основний текст конституції не повинен виключати можливість запровадження конституційного процесу відокремлення колись пізніше. Можливо, взагалі не варто у конституції категорично забороняти відокремлення, оскільки це не дозволить суб'єктам конституційного права в майбутньому розробляти нові конституційні процеси, якщо з'явиться сепаратистський тиск. Прикладом цього є розділ 2 Конституції Іспанії, в якому йдеться про нерозривну єдність іспанської нації, спільну та неподільну батьківщину всіх іспанців. Враховуючи це конституційне положення, не дивно, що Конституційний суд Іспанії став головним інструментом опору незалежності Каталонії [5, с. 901]. В цілому, варто пам'ятати, що конституційні процеси відокремлення не є панацеєю: вони можуть виявитися неефективними просто тому, що мають на меті регулювати ситуації, в яких головне питання полягає в можливості конституції регулювати ці ситуації, а не самому відокремленні.

Отже, основний вибір, з яким стикається більшість країн, полягає в тому, чи заборонити на конституційному рівні відокремлення явно, чи мовчати з цього питання. Але найкращий підхід залежить від конкретного історичного та географічного контексту. Для країн, в історії яких не було територіальних розколів, взагалі немає потреби згадувати відокремлення, тож мовчання буде найдоцільнішим вибором. В інших країнах, посилення на територіальну цілісність, можливо, додаючи обов'язок громадян підтримувати її, може допомогти підкреслити неподільність держави.

Література:

1. Elisa Novic, Priю Urs. Secession. URL: <https://oxcon.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeccol/law-mpeccol-e459#law-mpeccol-e459-div1-1>
2. Christian N. Okeke. A Note on the Right of Secession as a Human Right. URL: <https://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1019&context=annlsurvey>
3. Moises Vaca a and Marc Artigab. A defense of the moral and legal right to secede. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/16544951.2021.1913902?needAccess=true>
4. Висновок про відокремлення щодо звернення губернатора Квебеку про відділення Квебеку від Канади 1996-1497 від 30 вересня 1996 р. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do>

5. Oran Doyle. The silent constitution of territory. *International Journal of Constitutional Law*, Volume 16, Issue 3, July 2018, Pages 887-903. URL: <https://doi.org/10.1093/icon/moy070>
6. Self-determination and secession in constitutional law. Report adopted by the Venice Commission at its 41th meeting (Venice, 10-11 December 1999). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2000\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2000)002-e)
7. Конституція Ліхтенштейну. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Liechtenstein_2011.pdf
8. Конституція Швейцарської Конфедерації. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014.pdf

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДДІВСЬКОГО ІНДЕМНІТЕТУ

Демченко Сергій Олексійович
народний депутат України
ORCID: 0009-0004-4059-3549

Науковий керівник: Оніщук Микола Васильович
доктор юридичних наук, ректор
Національної школи суддів України

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3945

Конституційно проголошений стратегічний курс України на європейську інтеграцію [1], який помітно активізував у суспільстві запит на справедливу і незалежну судову владу, тривкі національні проєвропейські політико-правові традиції [2], європейські правові цінності, вірність яким декларує вище державно-політичне керівництво України [3], та незавершена судова реформа в державі [4, с. 115; 5; 6], «ефективність якої наразі є одним із основних індикаторів оцінки готовності України до інтеграції з Європейським Союзом» [7, с. 277], детермінують як науково-теоретичну, так і практичну цінність осмислення й урахування в удосконаленні конституційно-правового регулювання інституту індемнітету суддів в Україні накопиченого прогресивного досвіду європейських країн у цій сфері. Зокрема, як слушно зауважують відомі українські вчені-конституціоналісти О. Скрипнюк та О. Батанов, саме перспектива вступу України до ЄС передбачає врахування в національному конституційному праві і положень джерел конституційного права ЄС, оскільки така практика є дієвою для всіх

країн – членів Євросоюзу [8, с. 45]. Такий підхід видається також особливо важливим у контексті актуалізації завдань із удосконалення конституційно-правового статусу суддів в Україні [9, с. 332-367], пошуку шляхів його модернізації та в контексті триваючої доктринальної дискусії щодо сутності та призначення судової влади [10, с. 17], щодо співвідношення міжнародного та національного права у правопорядку України [11, с. 358]. Тим більше, що Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженою указом Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021, завдання щодо визначення напрямів удосконалення положень Конституції та законів України, першочергових заходів з модернізації судоустрою, статусу суддів, судочинства та інститутів правосуддя поставлені в один ряд із завданнями із «забезпечення координованості та збалансованості процесу удосконалення з урахуванням подальшої гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу» [12]. Йдеться про послідовну «європеїзацію української судової системи як складову євроінтеграційної політики України» [13, с. 301]. Результатами такої судової реформи мають стати, у цьому контексті, зокрема, «забезпечення незалежності інститутів правосуддя від будь-якого політичного впливу та їх підзвітність суспільству, продовження впровадження міжнародних стандартів і кращих практик Ради Європи і Європейського Союзу» [14].

Додатковим «поштовхом» до актуалізації у вітчизняному науково-правовому дискурсі переосмислення практик європейських держав у сфері конституційно-правового закріплення і розвитку засад суддівського індемнітету стало ухвалення 02.12.2022 р. Консультативною радою європейських суддів (далі – КРЕС) Висновку про свободу вираження поглядів суддів № 25 [15], що підготовлений на основі попередніх висновків КРЕС, Великої хартії суддів та відповідних документів Ради Європи, а також спирається на юриспруденцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Важливо, що на перший план тлумачення сутності і призначення суддівського індемнітету в контексті європейського конституційно-правового досвіду виходить «правовий та етичний обов'язок судді висловлюватися з метою захисту верховенства права та демократії на національному, а також на європейському й міжнародному рівнях» [16].

Як відомо, свобода вираження поглядів – це одне з ключових прав людини, яким користуються всі люди, але воно не є абсолютним [17, с. 59, 146]. Що стосується суддів, вони не користуються цим правом так само, як інші громадяни, оскільки їхня професія підпорядковує їх особливим правилам, які збалансовують їхні індивідуальні права з потребами розвитку професії та підтримання авторитету судової влади,

представниками якої вони є в силу свого правового статусу. Часто висловлювання суддів сприймаються як «голос» усієї судової влади. Тому їх аргументація та рішення не повинні залишати жодних сумнівів у суддівській незалежності, об'єктивності та неупередженості. Тому і розсудливість та мудрість суддів повинні відображатися не лише в їхніх рішеннях, а й у публічних виступах [18, с. 67]. Зазвичай, коли судді висловлюють свої думки, на карту поставлені різні правові інтереси, які переважають за чи проти їх обмеження. Йдеться не лише про їхні особисті інтереси, а й про захист авторитету і легітимності судової влади та права сторони на належну правову процедуру [19]. Як зауважив Верховний Суд, «судді, як і будь-якому громадянину, гарантується право вільного вираження думок, однак у процесі реалізації цього права суддя завжди турбується про підтримку високого статусу посади судді і не допускає дій, що несумісні з неупередженістю і незалежністю судових органів» [20, с. 86].

За сучасних умов «свобода вираження суддів є цінним надбанням для верховенства права та ефективного утвердження принципу поділу влади» [21]. Адже, як визнав ЄСПЛ в одному із своїх резонансних рішень «Бака проти Угорщини» (2016 р.), присвяченому питанням суддівського індемнітету, вираження суддями своїх поглядів ставить «за мету захист самих підвалин верховенства права, незалежності й належного функціонування судової влади, що становить питання громадського інтересу» [22]. Натомість будь-які «державні заходи, вжиті проти такої діяльності, не можуть розглядатися як потрібні в демократичному суспільстві» [23].

Науковий аналіз досвіду конституційно-правового регулювання суддівського індемнітету в сучасних європейських країнах вказує на те, що такому регулюванню властиві як певні спільні, так і відмінні риси. Зокрема, ключовою стала позиція щодо того, що суддівський індемнітет не має абсолютного характеру. При цьому європейське право дає всі підстави для формулювання доктрини неабсолютного (обмеженого) суддівського індемнітету, що випливає з обмеженого права суді на вільне висловлення своїх думок. Такий підхід знайшов утілення, найперше, у статті 10 ЄКПЛ [24] та в юриспруденції ЄСПЛ, який неодноразово підкреслював обмеженість такого індемнітету. Як зазначає нідерландський учений-правознавець С. Діджикстра, «...це право не є абсолютним, але підлягає певним обмеженням, властивим судовій функції. У випадку суддів необмежене здійснення права на свободу вираження поглядів може поставити під загрозу їх незалежність або неупередженість, наприклад, якщо вони розголошують інформацію щодо конкретної справи одній зі сторін або засобам масової інформації. Таким чином, судді повинні утримуватися від порушення права на

справедливий суд, включаючи презумпцію невинуватості, особливо у справах, що розглядаються судом» [25]. Отже, обмеженість суддівського індемнітету є ключовою спільною ознакою його конституційно-правового регулювання в європейських країнах.

Концепція суддівського індемнітету також узалежнює характер індемнітету від специфіки суддівської діяльності і спирається на тлумачення цієї діяльності як такої, що спирається на засади добросовісності. Так, Декларація щодо принципів незалежності судової влади, прийнята Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи, від 14.10.2015 р. проголосила, що «добросовісне прийняття суддею рішення у справі по суті та із застосуванням закону не повинно призводити до звільнення судді з посади, навіть якщо рішення судді є помилковим, непопулярним або невігідним для державних посадових осіб чи установ. Виходом для тих, хто не задоволений судовим рішенням, є подання апеляції відповідно до закону» (пункт 19) [26]. У Додатку до Рекомендації CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухваленій Комітетом Міністрів Ради Європи 17.11.2010 р., зазначено, що тлумачення закону, оцінювання фактів або доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для кримінальної відповідальності, крім випадків злочинного наміру (пункт 68); судді не повинні нести особисту відповідальність за випадки, коли їхні рішення були скасовані або змінені в процесі апеляційного розгляду (пункт 70) [27, с. 49].

Утвердженню суддівського індемнітету в європейських країнах, зокрема, посприяло усвідомлення конструкторами судових систем того факту, що притягнення суддів до юридичної відповідальності за постановлені ними рішення та висловлені в ході судового провадження погляди могло б мати низку негативних наслідків: 1) призвели б до обмеження незалежності судів у процесі прийняття рішень та становило б загрозу принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову; 2) сприяли б перетворенню суб'єктів ініціювання провадження проти суддів (тобто суб'єктів ініціювання та здійснення дисциплінарного провадження) на де-факто апеляційне провадження, коли питання, які треба перевіряти у звичайному процесуальному порядку відповідно до судової ієрархії, перевірятимуть дисциплінарні органи; 3) могли б призвести до ситуацій, коли дисциплінарний орган може перетворитися на орган прецедентного тлумачення права, оскільки судді, що перебувають під юрисдикцією дисциплінарного органу, будуть змушені враховувати висновки цього органу в попередніх дисциплінарних справах; 4) вплинули б на принцип *res judicata* щодо судових рішень, які стали остаточними, але згодом підлягали б дисциплінарному перегляду в частині їхнього змісту

[28, с. 64]. Це аж ніяк не означає, що згідно з європейською доктриною суддівський індемнітет передбачає право суддів «безкарно ухвалювати неправосудні рішення» [29]. Адже у разі прямого умислу такі дії мають кваліфікуватися, як злочинні, та передбачати настання кримінальної відповідності в порядку у та у спосіб, що визначені національним законодавством конкретної країни [30].

Крім того, встановлюючи суддівський індемнітет в європейських країнах законодавці та вчені-конституціоналісти виходили з того, що:

- 1) такий індемнітет є конституційно-правовою гарантією забезпечення незалежності судді, безперешкодного та ефективного здійснення ним своїх повноважень, відстоювання своєї позиції, вільного волевиявлення при прийнятті судових рішень (голосуванні);
- 2) забезпечення судді можливості вільного волевиявлення в суді зовсім не означає вседозволеності у висловленні ним безвідповідальних (упереджених, необ'єктивних) власних думок та прийнятті свавільних судових рішень;
- 3) суддівський індемнітет призначений забезпечувати судді незалежну позицію під час провадження суддівської діяльності, яка апріорі має бути правомірною, тобто здійснюватися на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені конституцією і законами держави;
- 4) повноваження на здійснення судової влади, надане професійному судді конституцією та законами, є одним з найпотужніших засобів впливу на суспільні процеси в кожній державі, який при неправомірному його використанні може спричинити істотну або навіть непоправну шкоду національним інтересам такої держави [31];
- 5) обмеженість суддівського індемнітету детермінується й обмеженістю державної влади, яка є лімітованою в демократичних правових державах за визначенням; відповідно до цієї настанови судді повинні діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені конституцією та законами держави;
- 6) межі індемнітету судді визначаються як загальними конституційними положеннями, які поширюються на всі органи державної влади та їх посадових осіб, так і тими конституційними приписами, які стосуються діяльності лише суддів, зокрема, вони визначаються функціями і повноваженнями органів судової влади, змістом суддівської присяги, імперативними конституційними приписами щодо заборони вчиняти певні дії та приймати певні рішення (наприклад, щодо зміни конституційного ладу, узурпації державної влади тощо).

Отже, аналізовані в їх системному зв'язку, конституційні норми практично всіх європейських країн створюють своєрідну правову «рамку» для суддівського індемнітету, який виявляється обмеженим структурними, статусними та компетенційними елементами конституційного регулювання здійснення судової влади в державі.

При цьому, як зазначає відомий український учений-правознавець, суддя Конституційного Суду України В. Городовенко, в європейських конституціях зазвичай «презюмуються, по-перше, незалежність і добросовісність самого судді, його підкорення принципу верховенства права, по-друге – легітимність власне судового рішення як остаточного продукту здійснення правосуддя» [32]. Вищенаведений юридичний підхід концентрує в собі кілька визначальних конституційно-правових ідей, значимих у контексті нашого дослідження: 1) суддівський індемнітет розглядається в контексті концепції суб'єктивних прав людини і виявляється похідним від фундаментального права людини на свободу вираження своїх поглядів; 2) цей індемнітет належить професійним суддям відповідно до концепції добросовісності: все що говорить суддя є проявом його сумлінного ставлення до своїх професійних обов'язків, поки не доведено протилежне за встановленою законодавством правовою процедурою; 3) свобода вираження думки судді може мати місце як у його судовій (процесуальній), так і в позасудовій діяльності; 4) держава гарантує суддів від переслідування за висловлювання як у суді, так і поза ним; 5) суддівський індемнітет не є абсолютним: обсяг його захисту варіюється залежно від законодавства, правил суддівської етики, специфіки судоустрою, авторитету судової влади в суспільстві і державі, напрацьованої судової практики, правових традицій тощо.

Нині спільні риси конституційно-правового регулювання суддівського індемнітету в європейських державах додатково зміцнюються завдяки тому, що інституціалізація та реалізація вказаного індемнітету відбувається в межах країн, які переважно є членами ЄС. Тож саме в його рамках насамперед виробляються, утверджуються, реалізуються не лише спільні правові моделі, але і практики впровадження суддівського індемнітету. Наразі велика роль відводиться не лише таким традиційним формалізованим джерелам права, як конституції та закони, але й актам суддівської правотворчості, починаючи від рішень ЄСПЛ і закінчуючи актами (переважно кодексами) суддівської етики, що виробляються на рівні судових систем окремих країн і затверджуються або вищими судовими органами або вищими органами суддівського самоврядування. Так, рішення ЄСПЛ зробили багато для розвитку суддівського індемнітету та вплинули на конституційний і судово-правовий розвиток багатьох держав-членів ЄС. Проте цей вплив також призвів до напруженості у відносинах між судовою владою та іншими двома гілками державної влади [33].

Крім того, у рамках європейських консультативних юридичних інституцій, таких, наприклад, як КРЄС, виробляються спільні юридичні підходи до уніфікації елементів суддівського індемнітету та тлумачення його сутності, спрямованості і правових проблем, пов'язаних із

застосуванням відповідних юридичних положень на практиці. Правова глобалізація та збільшення впливу міжнародних і європейських організацій обумовлюють динамічну змінюваність елементів суддівського індемнітету як на конституційному і законодавчому рівнях, так і на рівнях суддівської правотворчості окремих держав-членів ЄС.

Отже, конституційно-правове регулювання в європейських країнах суддівського індемнітету сприяє інституційному зміцненню судової влади, посиленню її авторитету в суспільстві, усвідомленню високої місії суддів в утвердженні засад верховенства права, запобіганню та протидії будь-яким проявам «агресії чи навіть радикальним, насильницьким і незаконним діям проти судової влади», що становлять не тільки загрозу незалежності судової влади, але також позбавляють суддів можливостей законного публічного вираження думки [34].

Література:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.
2. Савчин М. Вихідні засади конституційної традиції в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2(4). С. 34-40.
3. Проект Плану відновлення України. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62dea471331181b583d43ec5_Юстиція.pdf (дата звернення: 20.06.2024).
4. Попадинець Г. О. Сутність, зміст та основні ознаки судової влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 4. С. 114-117.
5. Калітенко О. Відбудова без корупції: що пропонує влада. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/12/7362867/>.
6. Пушкар П. Реформа правосуддя та виконання рішень Європейського суду з прав людини: сучасний стан та довгострокові перспективи. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/165492-reforma-pravosuddya-ta-vikonannya-rishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-suchasniy-stand-ta-dovgostrokovyi-perspektivi>.
7. Стефанчук М. М. Судова реформа в Україні: визначеність категоріального апарату. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. Випуск 77: частина 2. 2023. С. 276-282.
8. Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). *Право України*. 2017. № 6. С. 39-52.

9. Кравчук В. М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2020. 507 с.
10. Северінова О. Б. Роль судової влади у правовій державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 16-20.
11. Костюченко Я. Угода про Асоціацію з ЄС у національному правопорядку України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 354-359.
12. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : затверджено указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. *Урядовий кур'єр* від 15.06.2021. № 113.
13. Петров Р. Європеїзація української судової системи як складова євроінтеграційної політики України. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 300-306.
14. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : затверджено указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. *Урядовий кур'єр* від 15.06.2021. № 113.
15. Висновок Консультативної ради європейських суддів № 25 від 2 грудня 2022 р. про свободу вираження поглядів суддів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/OPINION_No_25_UK_final.pdf (дата звернення: 20.06.2024).
16. Висновок КРЄС про свободу вираження поглядів суддів матиме широке застосування. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vysnovok-kryes-pro-svobodu-vyrazhennya-poglyadiv-suddiv-matyme-shyroke-zastosuvannya>.
17. Барнич К.І., Бисага Ю.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Фрідманський Р.М. Реалізація конституційного права конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Ужгород : РІК-У, 2021. 220 с.
18. Rosales C. M., Vargas O. R. Freedom of Expression of Judges' Communication Freedom of Expression of Judges' Communication. *Regional Law Rev.* 9. (2022). P. 48-70.
19. Seibert-Fohr Anja. The Independence of Judges and their Freedom of Expression: An Ambivalent Relationship (April 19, 2019). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3375038> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3375038>. (visited 20 June 2024).
20. Барнич К.І., Бисага Ю.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Фрідманський Р.М. Реалізація конституційного права конституційного права на свободу

думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань : монографія. Ужгород : РІК-У, 2021. 220 с.

21. Matos José Igreja. Freedom of Expression of Judges Walking on the Line. file:///C:/Users/Asus/Downloads/5_Matos_Freedom_of_Expression_of_Judges_-_Walking_on_the_line.pdf. (visited 20 June 2024).

22. Рішення у Справі «Бака Проти Угорщини» (Baka V. Hungary) (Заява № 20261/12) від 23.06.2016 р. Available at: <https://rm.coe.int/16806b51c7>. (visited 20 June 2024).

23. Рішення у Справі «Бака Проти Угорщини» (Baka V. Hungary) (Заява № 20261/12) від 23.06.2016 р. Available at: <https://rm.coe.int/16806b51c7>. (visited 20 June 2024).

24. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.06.2024).

25. Dijkstra S. The Freedom of the Judge to Express His Personal Opinions and Convictions under the ECHR. *Utrecht Law Review*. 2017. Vol. 13(1). P. 1-17.

26. Декларація щодо принципів незалежності судової влади, прийнята Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи від 14 жовтня 2015 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU15093>.

27. Додаток до Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ: Б.М., 2015. 709 с.

28. Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика: монографія / Н. Антонюк, О. Верба-Сидор, Т. Пашук, С. Рабінович. Львів : БФ «Медицина і право», 2020. 249 с.

29. Судді ККС ВС обговорили питання щодо кримінальної відповідальності за ухвалення завідомо неправосудних рішень. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1028351/>.

30. Хавронюк М. І. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею неправосудного судового рішення: міжнародні стандарти, законодавство України та інших держав Європи. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 4. С. 83-95.

31. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України "Про вищу освіту". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na02d710-17#Text>.

32. Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ng07d710-20#n2>.

33. Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf.

34. Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗПОДІЛ ПОВНОВАЖЕНЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Чистяков Павло Олександрович

здобувач кафедри державознавства, права та євроінтеграції,

Національний університет «Одеська політехніка»

ORCID: 0009-0001-5864-9991

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3934

Проблемою, яка заслуговує на увагу в сфері місцевого самоврядування є проблема вдосконалення порядку розподілу повноважень у системі самого місцевого самоврядування тобто: села, селища, міста між її основними елементами – територіальною громадою, радою та її виконавчими органами – з тим, щоб забезпечити верховенство територіальної громади стосовно органів місцевого самоврядування, а також верховенство ради стосовно їх виконавчих органів.

Розподіл повноважень в системі місцевого самоврядування може йти декількома шляхами.

Один із них полягає в визначені виключних повноважень територіальної громади і виключних повноважень ради як представництва територіальної громади. Виключність цих повноважень полягає в тому, що вони представляють собою визначення функцій і компетенції, які обов'язково мають реалізуватися самою громадою на місцевому референдумі, чи радою на її пленарному засіданні. При цьому існує

пріоритет повноважень територіальної громади відносно повноважень органів місцевого самоврядування і ради. В такому разі територіальна громада як верховна влада території може брати до свого розгляду та вирішувати будь-яке питання, віднесене до відання місцевого самоврядування, а рада вирішує питання за винятком тих, які є виключними повноваженнями самої територіальної громади. За виконавчими органами ради залишається рішення питань, що віднесені до відання місцевого самоврядування.

Важливим питанням місцевого самоврядування є поєднання в його діяльності місцевих і державних інтересів. Що пов'язано з забезпеченням комплексного економічного і соціального розвитку адміністративно-територіальної одиниці. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, наділені повноваженнями, які дають можливість управляти відповідною територією. Втім територіальні громади та ради де-юре і де-факто такі функції не здійснюють.

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає, що органи місцевого самоврядування з урахуванням місцевих умов і особливостей можуть перерозподіляти між собою на підставі договорів окремі повноваження та власні бюджетні кошти (частина сьома статті 16). Втім яка природа цих договорів не ясно. Зрозуміло що це не цивільні договори. Оскільки річ йде про публічні відносини, то і договори повинні бути публічними, які в юридичній літературі їх називають адміністративними, оскільки пов'язані з питаннями управління територіями. Втім сама проблема адміністративних договорів в цілому не розроблена, а що стосується місцевого самоврядування вона безумовно повинна мати свою специфіку. Хоча договір є угодою волевиявлення сторін, тим не менш повинні бути встановлені правила їх складання, виконання та відповідальності сторін, а по питанням, які найбільш часто виникають – розроблені типові публічні договори між органами місцевого самоврядування.

Причина використання публічних договорів може бути неспроможність районних, обласних рад брати на себе додаткові повноваження з огляду на відсутність власних виконавчих органів або, не бажання сільських, селищних, міських рад доручати реалізацію своїх власних повноважень органам державної влади.

Ідея повернення районним, обласним радам права та реальної можливості створювати власні виконавчі органи, чітке розмежування їх повноважень по вертикалі має право на життя, оскільки за роки незалежності система стабілізувалася, органи місцевого самоврядування мають достатній професійний потенціал, який в змозі реалізувати

повноваження місцевого самоврядування в повному обсязі, приблизно, який не витримує до європейських стандартів місцевого самоврядування.

В сучасних умовах місцеве самоврядування стає все більш у центрі перетворень державності та державного управління. Існуюча тенденція децентралізації влади та відповідний розвиток законодавства ведуть до необхідності удосконалення організаційно-правових механізмів місцевого самоврядування який би був у змозі, з одного боку, відповідати сучасним світовим вимогам, задовольняти громадські потреби, ефективно надавати послуги населенню. Тому трансформація організаційної структури місцевого самоврядування, становлення ефективної системи управління, розвиток законодавчої бази – це сучасна вимога побудови самодостатньої системи місцевого самоврядування.

Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" в цілому є явищем прогресивним у праві та державному управлінні. Він дає цілісне уявлення про поняття, принципи та систему місцевого самоврядування, забезпечує визнання територіальної громади первинним суб'єктом місцевого самоврядування [2, с. 12]. Але при детальному аналізі дії цього закону стає помітним його недосконалість. Окремі положення Закону вступають у суперечку між собою, що дозволяє його трактування діаметрально протилежними засобами. Ключовими питаннями Закону "Про місцеве самоврядування в Україні" є питання бюджету, матеріально-фінансові та майнові. Власне, якраз аналіз дотримання цих положень закону і дозволяє зробити висновки про недотримання вимог закону (при складанні бюджету), про ситуативне чи варіативне дотримання (в матеріально-фінансових питаннях) та про дуже часте недотримання (в питанні комунального майна). Причинами такого різночитання закону є, по-перше, сам закон, по-друге, відсутність уніфікованої практики застосування закону, по-третє, недостатній контроль за дотриманням чинного законодавства, по-четверте, відсутність практики у питанні відповідальності за недотримання вимог закону.

Згідно ефективного функціонування місцевого самоврядування є проблема взаємовідносин представницьких органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади. Питання взаємодії органів місцевого самоврядування із місцевими органами державної влади безпосередньо пов'язано з проблемою вибору одної з трьох моделей здійснення місцевого самоврядування – державницької, громадської чи муніципального дуалізму.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» не є досконалим в частині розподілу власних та делегованих повноважень. Як справедливо наголошує Б. Андресюк, слід не пошкодувати ні часу,

ні зусиль, щоб чіткіше розмежувати компетенцію муніципальних органів і місцевих державних адміністрацій, узагальнити позитивний досвід у цьому плані в окремих регіонах і поширити його на всю Україну. Розмежування функцій і збалансування інтересів територіальних громад, органів місцевого самоврядування, з одного боку, і органів виконавчої влади – з іншого має стати стрижнем повномасштабної адміністративної реформи, що проводиться [1, с. 173].

Список літератури:

1. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: колективна монографія / [В. О. Антоненко, М. О. Баймуратов, О. В. Батанов та ін.]; за ред.: В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова. – К. : Атіка, 2017. – 864 с.
2. Баймуратов М. О., Клепацький М. М., Князєв В. М., Кравченко В. В., Піцик М. В. Актуальні проблеми виконання законів України "Про місцеве самоврядування в Україні" та "Про місцеві державні адміністрації" / Товариство науковців по сприянню муніципальній реформі. – К. : Атіка, 2013. – 288 с.

**Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право.
Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне
приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення**

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЖИТЛОВО-ПОБУТОВОГО НАПРЯМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Барсук Марина Анатоліївна
кандидатка юридичних наук,
суддя Північного апеляційного господарського суду
ORCID: 0000-0001-6560-1024

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3955

Проблематика забезпечення соціальної безпеки суддів в Україні тривалий час розглядається вітчизняними ученими [див., напр.: 1-5] в якості актуальної наукової та практичної проблеми. При цьому по сьогодні слід констатувати, що в значній мірі соціальні ризики в роботі судді обумовлюються неналежним нормативно-правовим й інституційним забезпеченням базового рівня соціальної безпеки суддів і членів їх сімей. При цьому особливим прикладом цьому є ускладнена реалізація суддями їх права на гідне житло, від достатньої реалізації якого в значній мірі залежить рівень соціальної безпеки суддів та членів їх сімей.

Осмилюючи означену проблему слід звернути увагу на зміст ст. 138, яка пов'язана із відображенням житлово-побутового напрямку соціального захисту суддів. У відповідній статті Закону зазначається, що після призначення на посаду суддя, котрий потребує покращення житлових умов, має забезпечуватись службовим житлом за місцем знаходження суду. Обов'язок задоволення права на належне службове житло покладається на органи місцевого самоврядування, що діють у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, до розроблення та набуття чинності іншим порядком забезпечення службовим житлом. При цьому важливо зазначити, що в Законі відсутня визначення поняття особи, котра «потребує поліпшення житлових умов». Відповідна обставина створює проблеми, оскільки судді, виконуючи значну частину своїх обов'язків удома, мають особливі вимоги до житла. У цьому контексті слід зауважити, що критерії «потреби» для суддів відрізняються від аналогічних критеріїв для інших професійних публічних службовців. Зокрема, на практиці можемо переконатись, що судді повинні (за потреби) забезпечуватися житлом, в якому буде передбачено окрему кімнату для роботи, що дозволяє їм якісно виконувати свої обов'язки.

Також проблематичним є й те, що в нормі Закону, що розглядається, не враховано необхідність створення спеціального порядку забезпечення службовим житлом суддів, що належною мірою враховує принцип незалежності суду, самостійності суддів та їх соціальної безпеки крізь призму процедури забезпечення суддів гідним житлом. Забезпечення суддів гідним службовим житлом сприяє зміцненню авторитету судової системи та підвищенню її незалежності. Таким чином, запровадження спеціального порядку забезпечення службовим житлом, що враховує ці аспекти, є важливим кроком на шляху до покращення умов праці суддів та посилення незалежності судової влади.

Серйозну проблему також складає залежність житлово-побутового аспекту соціального захисту суддів від органів місцевого самоврядування. Житлово-побутова підтримка є важливим елементом, що сприяє соціально-економічній стабільності та незалежності суддів, проте така залежність породжує низку проблем, які можуть негативно позначитися на ефективності реалізації цієї норми та на рівні соціальної безпеки суддів загалом.

Насамперед, варто зазначити, що ресурси та бюджетні можливості регіонів та населених пунктів України цілком очевидно можуть значно відрізнятись. У деяких регіонах є достатньо житлового фонду, і вони можуть запропонувати гідне житло для суддів, тоді як інші регіони можуть відчувати дефіцит відповідних ресурсів. Органи місцевого самоврядування також можуть мати різні пріоритети та підходи до розподілу ресурсів: в одних населених пунктах забезпечення житлом суддів може бути пріоритетом, в інших – акцент може робитись на інших соціальних програмах. Вказані обставини можуть створювати ризик нерівномірного забезпечення житлом, що може спричинити нерівні умови для суддів у різних регіонах держави. Судді у більш економічно благополучних регіонах можуть отримувати краще житло та умови життя, ніж їхні колеги у областях з меншим економічним потенціалом, що може спричинити почуття несправедливості та демотивувати деяких суддів.

Друга важлива проблема пов'язана із соціальною та правовою вразливістю суддів у питаннях житлового забезпечення. Залежність суддів від рішень місцевих чиновників може негативно позначитися на їх соціальній стабільності з огляду на важливість належного житла для людини та її сім'ї. У контексті правової вразливості слід зазначити, що залежність суддів від місцевих органів у реалізації права на службове житло може призвести до неприпустимого тиску чи впливу з боку посадових осіб органів місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування можуть намагатися використати свій вплив на житлові умови суддів у своїх інтересах, що призведе до конфлікту інтересів та

порушення принципу незалежності судової влади, тим самим підвищуючи соціальну вразливість суддів.

Підводячи підсумок, важливо зазначити, що забезпечення соціального захисту суддів, включаючи їх житлові умови, повинно бути організоване і забезпечене таким чином, щоб мінімізувати вплив місцевих органів влади на соціальні та правові аспекти життя суддів. Вказане є необхідним для забезпечення рівних умов для всіх представників судової системи та підтримання їхньої незалежності. В зв'язку з цим виникає потреба викласти статтю 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у новій редакції. Насамперед цю норму Закону слід доповнити положенням, яке надає кожному судді, призначеному на посаду, право на поліпшення житлових умов (за потреби) з моменту його призначення. Це право має бути своєчасно та належним чином забезпечене в місці розташування суду. Також необхідно передбачити, що ухилення органів місцевого самоврядування від сумлінного виконання цього обов'язку слід розглядати як дії, що підривають незалежність суду та самостійність суддів, що є неприпустимим в правовій державі, в якій культивується відповідальна демократія, й є підставою для притягнення порушників до юридичної відповідальності. Крім того, у статті варто встановити правило, згідно з яким службове житло для суддів повинно передбачати окрему кімнату для виконання суддівських обов'язків вдома для тих, хто проживає з сім'єю. Також необхідно законодавчо визнати право суддів на пільгові кредити для придбання житла та земельної ділянки з метою будівництва власного будинку.

Список використаних джерел:

1. Грибан І. О. Правове регулювання оплати праці суддів в умовах євроінтеграції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2018. 202 с.
2. Іншин М. І. Забезпечення соціальних прав суддів як передумова їх соціальної безпеки. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 535-543. doi:10.32844/2222-5374-2020-104-2.60.
3. Ковалюмнус Е. Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2021. 246 с.
4. Костенко В. Г. Поняття соціального забезпечення суддів. *Соціальне право*. 2020. № 1. С. 165-169.
5. Оганісян Ц. В. Захист прав у сфері соціального забезпечення суддів: огляд судової практики. *Київський часопис права*. 2021. № 4. С. 115-120.

ЗНАЧЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Белоусов Володимир Дмитрович
кандидат юридичних наук

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3956

Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки сучасної держави є надзвичайно важливим елементом правового механізму забезпечення соціальної безпеки сучасної України, що є особливою юридичною конструкцією, яка узгоджена із засадничими ідеями права та об'єктивується у комплексі: по-перше, напрямів, передбачених чинним законодавством формам, способах і засобах забезпечення соціальної безпеки населення країни; по-друге, процесів (відносин), в яких суб'єкти забезпечення соціальної безпеки держави можуть планувати, створювати, охороняти, а також захищати умови, за яких в державі усуваються ті чи інші соціальні ризики. Відтак, можемо дійти думки, що нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки у державі є особливою гарантією соціальної безпеки сучасної України, що є цілком закономірним, приймаючи до уваги призначення та властивості нормотворчої діяльності та потребу соціальної сфери в упорядкуванні таким чином, щоби в цій сфері констатувався правопорядок.

Примітним є те, що на окреслену нами обставину на дисертаційному рівні вже звертала увагу й українська учена О. А. Дяченко, а саме в процесі дослідження нормативно-правової основи реалізації прав осіб з інвалідністю у сфері праці та зайнятості. Відтак, враховуючи її прогресивні концептуальні зауваження з цього приводу [1, с. 100-101] зазначимо, що в контексті соціальної безпеки сучасної України належне формування нормативно-правової основи соціальної безпеки держави обумовлює створення правового режиму, в межах яких суб'єкти соціального права України, на яких поширюється дія цього соціально-правового режиму, зобов'язуються діяти певним чином та вчиняти дії (бездіяльність), які нормотворцем забороняються [2, с. 294]. Таким чином, встановлення певних нормативних правил і стандартів в сфері соціальної безпеки створює нормативним чином врегульовану базу правил і стандартів, аналізуючи які: по-перше,

1) особи, які опинилися у складних життєвих обставинах або ж можуть потрапити в такі ситуації, матимуть можливість завдяки самостійним зусиллям чи за допомогою правових фахівців повністю усвідомити: а) різноманіття способів і методів реалізації своїх соціальних прав (особливо права на соціальну безпеку), які вони можуть

застосовувати постійно або в певних обставинах; б) перелік дій чи бездіяльності, яких слід уникати, щоб не втратити можливість своєчасно скористатися своїми соціальними правами;

2) суб'єкти, котрі обтяжені обов'язком здійснювати дії та приймати рішення для забезпечення соціальної безпеки держави, матимуть чітке уявлення про весь спектр можливих варіантів дій і рішень щодо реалізації соціальних прав осіб. Також у результаті належного нормативно-правового забезпечення ці суб'єкти можуть розуміти достатні підстави та умови [2, с. 294], за яких вони матимуть законну основу для: а) відмови в наданні соціальної допомоги, послуг або пільг, відповідно до вимог принципу адресності; б) здійснення дій, що можуть бути розцінені як позитивна дискримінація у соціальній сфері, з метою досягнення справедливості та рівності;

3) особи, котрі перебувають у складних життєвих обставинах, їхні представники, громадські організації та інші зацікавлені сторони зможуть об'єктивно оцінювати дії (чи бездіяльність) та рішення суб'єктів, відповідальних за забезпечення соціальної безпеки держави. За таких обставин вони також зможуть виявляти ознаки порушення норм соціального законодавства України, що може слугувати підставою для юридичної відповідальності (вказане означає, що існує нормативна основа для притягнення порушників до юридичної відповідальності за наявності відповідних фактичних підстав для притягнення суб'єкта до відповідальності).

Отже, підводячи підсумок викладеному, слід наголосити на тому, що аналіз соціально-правової значимості нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки сучасної держави демонструє його критичне значення для стабільного функціонування суспільства та держави (як у соціальній, так і в інших сферах). Результатом діяльності із нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки держави є нормативно-правова база забезпечення соціальної безпеки, яка виконує важливу функцію правового регулювання соціальних відносин, сприяючи зниженню рівня соціальної напруги та забезпечуючи передбачуваність і стабільність суспільних відносин і різноманітних процесів, які спостерігаються в суспільстві та державі. Це можна пояснити тим, що нормативно-правова складова механізму забезпечення соціальної безпеки в сучасній Україні охоплює кілька ключових аспектів. По-перше, вона стосується планування, організації та реалізації соціальної політики держави, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій. По-друге, нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки держави встановлює стандарти соціального захисту для соціально вразливих верств населення, що зобов'язує певне коло суб'єктів діяти відповідно до визначених принципів, правил і норм, забезпечуючи таким чином соціальну безпеку

в умовах дотримання юридичної визначеності та сприяючи людиноцентричному правопорядку. По-третє, нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки держави передбачає створення та визначення статусу суб'єктів, відповідальних за забезпечення соціальної безпеки держави, а також контроль і нагляд за їхньою діяльністю.

Список використаних джерел:

1. Дяченко О. А. Особливості реалізації прав осіб з інвалідністю у сфері трудових відносин: дис. ... д-ра філос.: 081. Київ, 2023. 249 с.
2. Белоусов В. Д. Особливості нормативного забезпечення соціальної безпеки сучасної держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 293-297. doi:10.24144/2788-6018.2024.01.51.

АРБІТРАЖ СПОРІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ПРАВИЛАМИ ЦЕНТРУ АРБІТРАЖУ ТА МЕДІАЦІЇ ВОІВ

Білоус Сергій Юрійович
аспірант кафедри цивільного судочинства,
арбітражу і міжнародного приватного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Цувіна Тетяна Андріївна
доктор юридичних наук, доцент,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3933

Арбітраж є одним зі способів вирішення спорів, який сучасна правова доктрина відносить до категорії так званих механізмів альтернативного вирішення спорів.

Арбітраж є квазісудовим, змагальним процесом, подібним до класичного судового розгляду, однак на відміну від останнього забезпечується не системою державних судів, а інституціями заснованими, як правило, об'єднаннями суб'єктів приватного права (наприклад торгово-промисловими палатами), неурядовими організаціями, міжнародними організаціями тощо.

У міжнародно-правових приватних правовідносинах арбітраж уже тривалий час займає важливе місце у системі вирішення комерційних спорів. Протягом 20 століття було засновано цілу низку арбітражних інституцій, що мають екстериторіальну юрисдикцію та користуються

беззаперечним авторитетом у всьому світі. Відповідно до результатів дослідження проведеного Queen Mary University of London у 2021 році [1] до п'ятірки найавторитетніших міжнародних комерційних арбітражних інституцій увійшли: ICC International Court of Arbitration (Париж), Singapore International Arbitration Centre (Сінгапур), Hong Kong International Arbitration Centre (Гонконг), The London Court of International Arbitration (Лондон), та CIETAC (Відень).

Особливе місце серед міжнародних арбітражних інституцій займає Центр арбітражу та медіації Всесвітньої організації інтелектуальної власності (Центр ВОІВ). Центр ВОІВ засновано 1994 році як неприбуткову організацію, чия діяльність заснована на принципах нейтральності та незалежності. Його ключова відмінність від інших міжнародних арбітражних інституцій – це його спеціалізація на розгляді спорів, що виникають із правовідносин пов'язаних з інтелектуальною власністю. На сьогодні Центр ВОІВ є найбільшим у світі провайдером послуг з альтернативного вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності [2; с. 236].

Арбітражні процедури, що застосовується Центром ВОІВ, є універсальними можуть бути використані як у транскордонних спорах, так і в спорах між суб'єктами із однієї юрисдикції. При цьому Центром ВОІВ застосовується як звичайна, так і прискорена арбітражна процедура.

Порядок застосування *звичайної арбітражної процедури* визначається Правилами арбітражу ВОІВ [3]. Підставою для арбітражного розгляду спору є арбітражна угода між сторонами спору. Арбітражна угода може мати форму окремого договору між сторонами про передачу спору на розгляд арбітражу за правилами Центру ВОІВ або арбітражного застереження, інкорпорованого в інший договір між сторонами (стаття 1).

Для початку арбітражного розгляду спору сторона-заявник має звернутися до Центру і до сторони-відповідача із запитом на арбітраж (стаття 6), до якого додається копія арбітражної угоди. Відповідач, у свою чергу, має право подати відповідь на запит, в якій можуть міститися його контраргументи та інші зауваження (стаття 11).

Розгляд спору здійснюється Арбітражем (правил арбітражу оперують терміном «Tribunal» однак в українській мові ми використаємо термін Арбітраж через негативну конотацію терміну «трибунал»), який може бути одноосібним або складатися з декількох арбітрів. За загальним правилом кількість арбітрів визначається спільним рішенням сторін спору, а за відсутності такої призначається один арбітр або Арбітраж із трьох арбітрів на розсуд Центру (стаття 14). Сторони спору також можуть визначити процедуру призначення арбітра або Арбітражу (стаття 15). Призначення арбітрів Центром здійснюється у такому порядку: (а) Центр надсилає кожній стороні перелік кандидатів; (б) кожна сторона має

визначити, яким кандидатам вона надає перевагу і в якій послідовності; (в) Центр на підставі отриманих відповідей від сторін призначає одноосібного арбітра або головуючого арбітра в Арбітражі, а інші два арбітри призначаються кожною із сторін спору (заявником і відповідачем) відповідно.

Коли склад Арбітражу сформовано, саме Арбітраж визначає подальший порядок розгляду спору та виступає основним суб'єктом, що керує процесом розгляду справи (стаття 37). Мовою арбітражної процедури є мова арбітражної угоди з урахуванням зауважень і побажань сторін (стаття 39). Для обґрунтування своєї правової позиції по справі заявник подає свій виклад обставин (Statement of Claim), до якого мають бути долучені всі необхідні докази, а відповідач – виклад заперечень (Statement of Defense) (статті 41, 42). Питання допустимості, належності і достатності доказів вирішуються Арбітражем. Арбітраж може також за власною волею або на запит сторони спору витребувати докази в іншій стороні (стаття 50), а також оглянути майно, техніку, вебсайт, продукт чи процес, якщо вважає це за потрібне (стаття 52). Арбітраж може проводити слухання по справі, якщо це необхідно для одержання показань свідків, експертів або для усного заслуховування аргументів. При цьому такі слухання можуть бути проведені як у режимі відеоконференції, так і за особистою присутності сторін за місцем проведення засідання Арбітражу (стаття 55).

Розглядаючи справу, оцінюючи факти та докази і приймаючи рішення у справі, Арбітраж застосовує матеріальне право, обране сторонами спору, а за відсутності такого вибору – право, яке Арбітраж вважає належним до застосуванням, ураховуючи існуючі звичаї ділового обороту (стаття 61). Арбітражне рішення приймається більшістю арбітрів, а в разі відсутності такої більшості, рішення головуючого арбітра має перевагу (стаття 63). Крім арбітражного рішення, Арбітраж може також запропонувати сторонам урегулювати їх спір шляхом укладення угоди з переданням справи для врегулювання спору медіатором або без такого (стаття 67 (1)).

Однією з переваг арбітражу порівняно із звичайним судовим розглядом є те, що арбітражне рішення, встановлені факти, заяви сторін, зроблені в ході арбітражної процедури, є конфіденційною інформацією і за загальним правилом не можуть бути розголошені сторонами, арбітрами або Центром ВОІВ третім особам (статті 75-78).

Процедура прискореного арбітражу істотно не відрізняється від звичайної арбітражної процедури. Основна відмінність, як впливає із назви, полягає у строках розгляду справи та в оптимізації певних процедур. Так, на відміну від звичайної арбітражної процедури, в рамках прискореного арбітражу для розгляду спору призначається лише

одноосібний Арбітраж (стаття 14 (а) Правил прискореного арбітражу ВОІВ [4]). Що стосується строків, то, на відміну від звичайної арбітражної процедури, яка може тривати впродовж дев'яти місяців (стаття 65 Правил арбітражу ВОІВ [3]), при прискореному арбітражі розгляд справи має бути завершено не пізніше ніж через три місяці від моменту подання заперечень відповідача (або призначення арбітра). Остаточне арбітражне рішення має бути прийнято впродовж одного місяця після завершення провадження (стаття 58 Правил прискореного арбітражу ВОІВ [4]).

Рішення арбітражу Центру ВОІВ є обов'язковими для виконання на тих же засадах, що і рішення міжнародних комерційних арбітражів. Правовою основою, що забезпечує виконання арбітражних рішень, є Нью-Йоркська конвенція про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень, яка зобов'язує держави, що приєдналися до цієї конвенції, визнавати арбітражні рішення як обов'язкові і виконувати їх у відповідності з положеннями національного процесуального законодавства (стаття 3) [5]. Нью-Йоркська конвенція ратифікована у 172 країнах світу, до числа яких входить і Україна [6]. В Україні питання визнання і виконання арбітражних рішень врегульовано статтями 35 і 36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та статтями 474 - 482 Цивільного процесуального кодексу України, тому арбітражні рішення Центру ВОІВ можуть бути визнані і виконані на підставі цих положень. Завдяки цьому, арбітражні процедури Центру ВОІВ є доступними і для суб'єктів правовідносин у сфері інтелектуальної власності в Україні.

У 2022 році в Україні створено Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ) який виконує функції Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ) [7]. Примітно, що його створення відбулося у тому числі в рамках виконання Україною положень Меморандуму про взаємопорозуміння щодо альтернативного вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності 28.09.2018 року [8].

Одним із пріоритетних напрямів діяльності НОІВ визначено сприяння розвитку в Україні застосування альтернативних способів вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності [9]. В рамках цих зобов'язань при УКРНОІВІ уже створено центр медіації. Імовірно наступним великим кроком може стати його трансформація у центр арбітражу та медіації за прикладом ВОІВ або створення окремого центру арбітражу.

Тож досвід функціонування Центру ВОІВ може бути ефективно використаний при створенні центру арбітражу при УКРНОІВІ, що є частиною Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності.

Список використаної літератури:

1. 2021 International Arbitration Survey: Adapting Arbitration to a Changing World. URL: <https://www.qmul.ac.uk/arbitration/research/2021-international-arbitration-survey/> (дата звернення 21.08.2024)
2. Ignacio de Castro, Heike Wollgast and Justine Ferland. Recent Trends in WIPO Arbitration and Mediation. *The Guide To IP Arbitration (Second Edition)*. Law Business Research. 2022. P. 235-257.
3. WIPO Arbitration Rules, Schedule of Fees and Costs. July 2021. URL: https://www.wipo.int/export/sites/www/amc/en/docs/arbitration_rules_and_fees_2021.pdf (дата звернення 21.08.2024)
4. WIPO Expedited Arbitration Rules, Schedule of Fees and Costs. July 2021. URL: https://wipo.int/export/sites/www/amc/en/docs/expedited_arbitration_rules_and_fees_2021.pdf (дата звернення 23.08.2024)
5. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958). URL: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/new-york-convention-e.pdf> (дата звернення 23.08.2024)
6. Status as at: 02-08-2024 03:15:36 EDT. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXII-1&chapter=22&clang=_en (дата звернення 23.08.2024)
7. Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2022 № 943-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2022-%D1%80#n7> (дата звернення 23.08.2024)
8. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності щодо альтернативного вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності, вчинений 28 вересня 2018 року. URL: <https://ukrpatent.org/atachs/mou-wipo-mwdt-adr-eng.pdf> (дата звернення 23.08.2024)
9. Про УКРНОІВІ. URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/UKRNOIVI-about> (дата звернення 23.08.2024)
10. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 року № 4002-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 25. Ст. 380.
11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 №1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ЗА ДІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА ДІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДЕРЖАВІ

Ілляшев Михайло Ігорович

*аспірант Науково-дослідного інституту приватного
права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
ORCID: 0009-0001-7995-8718*

*Науковий керівник: Майданик Роман Андрійович
доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3931

Формування ефективної стратегії наукового дослідження, вибір правильного та найбільш результативного вектору отримання нових знань безпосередньо залежить від раціонально підбраного методологічного інструментарію, який уможливує багатоаспектне вивчення певної наукової проблематики. Дослідження інституту цивільно-правової відповідальності Держави за дії її органів та дії юридичних осіб, що належать Державі, не є виключенням та вимагає ретельного і комплексного аналізу, якого можна досягнути тільки завдяки плюралістичному підходу до методології вивчення предмету такого дослідження. У сучасних реаліях розвитку юридичної науки та інституту цивільно-правової відповідальності Держави відхід від методологічного монізму очевидний і виправданий, що, у свою чергу, і зумовлює різноманітність методів та підходів у межах наукового дослідження.

Враховуючи зазначене вище, особливу цінність у виборі методологічного інструментарію для вивчення правової природи інституту цивільно-правової відповідальності Держави становлять, зокрема, такі методи: *діалектичний та метафізичний методи, метод аналізу та синтезу, історико-правовий та порівняльно-правовий методи.*

Актуальною є думка Р. М. Шевчука про те, що діалектика та її категорії є аксіоматичними підвалинами будь-якого справді наукового світогляду та мають слугувати теоретичним фундаментом та понятійним каркасом методологічної свідомості сучасного дослідника, у тому числі дослідника-правознавця [1, с. 219]. *Діалектичний метод* дослідження не втратив своєї актуальності та значимості, певною мірою, завдяки вагомій практичній ефективності, адже він дозволить автору, серед іншого, здійснити повноцінний аналіз сучасного стану досліджень проблематики

цивільно-правової відповідальності Держави, а також розглянути цивільно-правову відповідальність Держави як складову юридичної відповідальності, встановити їх взаємозв'язок та відмінності.

Метафізика, як загально-науковий метод дослідження, визнає речі, явища, процеси відособленими один від одного та використовується для аналізу абстрактних ідей або понять, які не можуть бути перевірені емпірично. Саме тому *метафізичний метод* уможливорює вивчення понять «державний орган», «суб'єкт владних повноважень», так би мовити, в ізоляції від інституту цивільно-правової відповідальності Держави, а також глибинний аналіз юридичної ролі та статусу державних органів.

За допомогою *методу синтезу та аналізу* розкривається зміст понять, що складають предмет дослідження, здійснюється класифікація досліджуваних загальнотеоретичних категорій, формулюються проміжні та загальні висновки [2, с. 27]. Отже, використання інструментарію саме цього методу буде незамінним під час формування підсумків наукової роботи та її підрозділів, що, у свою чергу, сприятиме кращому її структуруванню та смислому сприйняттю читачем і самим дослідником.

Варто зазначити, що важливим для пізнання явища цивільно-правової відповідальності Держави також є *історико-правовий метод*, адже завдяки історичній ретроспективі ми можемо оцінити еволюцію цього правового інституту не тільки в праві України, а й у площині міжнародного права. Критичний погляд на різні етапи розвитку предмета дослідження дозволить сформулювати підґрунтя для всебічного глибинного пізнання проблематики дослідження і виокремити певні закономірності щодо становлення матеріально-правового регулювання цивільно-правової відповідальності Держави у світі.

Складно не погодитись із твердженням про те, що побудова цілісної теорії знань про цивільно-правову відповідальність Держави не можлива без звернення до правового досвіду інших країн. Для таких цілей особливо цінним є використання *порівняльно-правового методу*, адже інструментарій останнього дозволить подивитись під особливим кутом зору на низку традиційних проблем юридичної науки з урахуванням тенденцій розвитку права в сучасному світі. Не менш значущою особливістю порівняльно-правового методу є дуалістичний спосіб його застосування, а саме: «вертикальне та горизонтальне дослідження» [3, с. 158], – який сприятиме не тільки вивченню особливостей та результатів еволюції цивільно-правової відповідальності Держави і засад матеріально-правового регулювання в системі права України, а й дасть змогу дослідити та порівняти становлення цивільно-правової відповідальності Держави на певному етапі розвитку суспільних відносин в різних правових сім'ях та правових системах.

У підсумку, слід зазначити, що правильно обрані методи наукового дослідження допоможуть досліднику сформулювати автентичні та ціннісні наукові висновки, які стануть основою для розвитку наукової бази у правовій науці та підвищення якості правового регулювання питань цивільно-правової відповідальності Держави за дії її органів та дії юридичних осіб, що належать Державі.

Література:

1. Шевчук Р. М. Ще раз про діалектичний метод у правознавстві. *Підприємництво, господарство і право. Філософія права*. 2016. Вип. № 11. С. 216-219.
2. Завгородній В. А. Теоретичний інструментарій дослідження феномену впливу практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні. *Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 1 (85). С. 20-30.
3. Юркевич Х. І. Порівняльно-правовий метод у конституційно-правових дослідженнях. *Підприємництво, господарство і право. Конституційне право*. 2019. Вип. № 2. С. 156-160.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА РЕПУТАЦІЯ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОСОБИСТОСТІ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Козек Божена Олегівна
студентка, юридичного факультету,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: Одовічена Яна Анатоліївна
кандидат юридичних наук, асистент кафедри
приватного права юридичного факультету,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3943

В час динамічного розвитку цифрових технологій в світі постає багато питань які потребують науково-практичного дослідження. Останнім часом зростає популярність соціальних мереж які відповідно призводять до нових викликів у захисті особистості, власної честі та гідності. Тому зараз, неабияк важливо знати межі дозволеної поведінки

аби не порушити особисті немайнові права інших осіб, та не дозволяти іншим порушувати свої.

Цифрове середовище може шкодити не лише онлайн-репутації людини, а й тій, яку вона формувала впродовж років у реальному житті. Все може бути зруйноване за одну мить через чийсь пост або через невдалий вислів десятилітньої давності. Ці висловлювання не мають строку давності, й навіть якщо дописувач свою думку змінив, це може зашкодити його діловим зв'язкам чи навіть зруйнувати кар'єру [6, с. 1].

Інтернет несе велику кількість ризиків для репутації своїх користувачів, і щоби їм запобігти, варто спочатку визначити що таке репутація, честь та гідність та чому вони мають значення для сучасної людини.

Наразі чинне цивільне законодавство не містить конкретного визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту.

Зазвичай під **гідністю** слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, тобто кожна людина – особистість, яка заслуговує на повагу до себе. З **честю** пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло. Під **діловою репутацією фізичної особи** розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. Варто також згадати репутацію тих самих магазинів та бізнесів, адже під **діловою репутацією юридичної особи**, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин.

Простими словами, **репутація** – це громадська думка, соціальна оцінка чи усталене уявлення про особу чи об'єкт, що впливає на ставлення суспільства до цієї особи чи об'єкта.

Цивільний кодекс України, в свою чергу, містить способи захисту честі, гідності і ділової репутації. Відповідно до статей 94, 277 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) фізична чи юридична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації [3, с. 1]. Визначають два можливих способи захисту нематеріальних прав особи від недостовірної інформації, а саме: нематеріальні та матеріальні. Нематеріальними вважають право індивіда

на відповідь та спростування недостовірної інформації. В свою чергу матеріальні несуть за собою певні вимоги про відшкодування збитків та моральної шкоди (матеріальна компенсація разом з публічним вибаченням).

Але незважаючи на нормативну базу захисту немайнових прав, залишаються певні особливості користувачів в соціальних мережах на які варто звернути увагу. Проблематика цієї особливості визначається за такими критеріями:

- Анонімність та псевдоніми в мережі неабияк ускладнює ідентифікацію порушника.

- Чим яскравіший коментар тим більша ймовірність того, що він стане вірусним.

- Відповідальність за негативну розміщену інформацію несе адміністрація соціальних мереж.

- Постає проблема доказування факту порушення права на честь, гідність та ділову репутацію в мережі.

Всі ці чинники, прямо чи опосередковано, впливають на можливий розвиток подій, а саме: чи можливо буде захистити себе в таких ситуаціях, чи понесе особа кривдник за свої вчинки відповідальність, тощо.

На фоні цих особливостей, в світі постають сучасні виклики щодо захисту репутації в цифровому середовищі. З деякими з них стикався кожен, а деякі виникли нещодавно. Кібербулінг, фейкові новини, пропаганда, Deepfakes та інші маніпуляції з зображенням та звуком [4, с. 1]. Навіть штучний інтелект, який стає нашим вірним помічником в роботі, може стати зброєю в руках шахрая. Зміна обличчя чи фону на чужих фотографіях може створити небезпеку не тільки для людини її честі, гідності та репутації, а і для держави загалом [2, с. 2].

Для кращого розгляду питання захисту репутації в цифровому середовищі, необхідно звернутись до практики Європейського Суду з Прав Людини. Рішення ЄСПЛ мають велике значення для формування європейського законодавства та практики в галузі захисту репутації в цифровому середовищі. Вони надають судам національних держав чіткі орієнтири для розгляду подібних справ і сприяють забезпеченню єдиного стандарту захисту прав людини в Європі.

Можна визначити кілька схожих до даної теми справ які ви розглядалися європейським судом:

- 1) Справи про політиків: ЄСПЛ неодноразово розглядав справи, пов'язані з критикою політиків. Суд зазначає, що політики мають менший захист від критики, ніж приватні особи, оскільки їхня діяльність є предметом суспільного інтересу.

2) Справи про журналістські розслідування: ЄСПЛ захищає право журналістів на розслідування та публікацію інформації, що представляє суспільний інтерес, навіть якщо ця інформація може завдати шкоди репутації певних осіб.

3) Справи про кібербулінг: Суд визнав, що кібербулінг може мати серйозні наслідки для жертв і закликав держави вживати ефективних заходів для боротьби з цим явищем.

Соціальні мережі, незважаючи на свої переваги, створюють нові виклики для захисту репутації особистості. Швидке поширення інформації, анонімність та глобальний характер Інтернету роблять вразливими репутації мільйонів людей [5, с. 3]. ЦК України, надає інструменти для захисту честі, гідності та ділової репутації особи, однак специфіка цифрового середовища, така як анонімність та транскордонний характер Інтернету, ускладнює їх застосування. Цивільно-правовий захист у цьому контексті є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє постраждалим особам відшкодувати завдану шкоду та відновити свою репутацію. Необхідність подальшого розвитку законодавства, підвищення правової свідомості користувачів та активні дії адміністраторів соціальних мереж є ключовими факторами для ефективного захисту репутації в цифровому світі.

Підсумовуючи, можна сказати, що захист репутації в цифровому середовищі є складним і багатогранним завданням, яке вимагає спільних зусиль держави, суспільства та самих користувачів Інтернету.

Список використаних джерел:

1. Безпека жінок у цифровому середовищі – Jurfem. *Jurfem*. URL: <https://jurfem.com.ua/bezpeka-zhinok-u-zyfrovomu-seredovyschi/> (дата звернення: 05.09.2024).
2. Стаття 297. Право на повагу до гідності та честі – Цивільний кодекс України | Protocol. *Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань № 1 в Україні!* URL: https://protocol.ua/ua/tsivilniy_kodeks_ukraini_stattya_297/ (дата звернення: 05.09.2024).
3. Цивільно-правове регулювання суспільних відносин у цифровому середовищі | Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». *Наукова періодика Каразінського університету*. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/22733> (дата звернення: 05.09.2024).
4. Human rights in the digital age. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/human-rights-in-the-digital-age.html> (date of access: 05.09.2024).

5. Tokareva K. Ensuring human information rights in social networks. *Aktual'ni problemi pravoznavstva*. 2022. Vol. 1, no. 4. P. 88-93. URL: <https://doi.org/10.35774/app2022.04.088> (date of access: 05.09.2024).
6. Ukrinform. Репутація у цифровому середовищі: як її не втратити? *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3331828-reputacia-u-cifrovomu-seredovisi-ak-ii-ne-vtratiti.html> (дата звернення: 05.09.2024).

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА НАУКОВОГО ЦИТУВАННЯ (ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ)

Пацурківський Петро Петрович
студент I курсу магістратури
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-3137-5046

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3947

Вступ. Наукове цитування є однією з найдавніших та найпоширеніших форм наукової творчості. Наразі воно особливо багатоаспектно застосовується у вітчизняному правопізнанні. Це у значній мірі пов'язано, на нашу думку, з тим, що в Україні продовжує залишатися домінуючим позитивістський тип праворозуміння, який, як правило, ототожнює поняття права з поняттям законодавства, що має одним із своїх неминучих наслідків поширене явище цитування останнього. Але тільки цим цитування не вичерпується у правознавстві. Наразі воно набуло значно більшого застосування також у зв'язку з переходом вітчизняної юридичної науки від світоглядного і методологічного монізму до світоглядного та методологічного плюралізму, внаслідок чого з'явилася реальна потреба ідентично представляти й оцінювати наукові підходи, положення, оцінки та висновки різних авторів і навіть різних наукових шкіл як зі спорідненої, так і з різної наукової проблематики. Щоб правильно користуватися цитуванням, необхідно знати його правову природу та правовий режим.

Метою наукового дослідження є формулювання правового поняття та розкриття правової природи наукового цитування відповідно до законодавства України.

Виклад основних результатів дослідження вважаємо за необхідне розпочати зі з'ясування уже наявних тлумачень поняття *цитата* та їх аналізу. Зокрема, в семантиці сучасної української мови термін *цитата*

пояснюється як: «Точний, дослівний уривок з якого-небудь тексту» [1, с. 1586], без зазначення будь-яких якісних характеристик цього феномену.

Доктринальних тлумачень терміну *цитата* є незрівнянно більше. Оскільки переважна частина їх однотипні, обмежимося чи не найновішим із цих пояснень. Так, С. О. Гловач у спеціальному підрозділі «Окремі випадки вільного використання твору» науково-практичного коментаря до ст. 443 «Використання твору з дозволу суб'єкта авторського права» ЦК України наголошує: «Цитування є вільним використанням твору із зазначенням імені автора і джерела запозичення» [2, с. 194]. При цьому він зазначає, що цитування є найбільш значущим з усіх можливих обмежень авторського права та що воно виступає свого роду фундаментом для інших обмежень цього права.

Принцип свободи цитування на сучасному етапі розвитку людської цивілізації було закладено ще Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів, до якої відповідно до Закону України №189/85-ВР від 31. 05.1995 р. приєдналася й Україна [3]. Згідно зі ст. 10 (1) цієї Конвенції може вільно цитуватися твір, що правомірно став доступним для широкого загалу, але за обов'язкових умов «дотримання добрих звичаїв» та «в обсязі, який корелює з метою відповідного наукового дослідження» [4].

В якості легітимного інструменту визначення правомірності обмеження авторського права, втім числі й у формі цитування, в ч. 2 ст. 9 Бернської конвенції закріплено так званий триступеневий тест, відповідно до якого, по-перше, обмеження авторських прав можуть бути зведені лише до особливих випадків (одним з них є цитування), по-друге, вони не повинні перешкоджати нормальному використанню твору і, по-третє, не мають обмежувати в необґрунтований спосіб законних інтересів автора [4]. Як зазначають зарубіжні дослідники авторського права, поява трьохступеневого тесту зіграла істотну позитивну роль в адаптації законодавства розвинутих держав Заходу про авторське право до викликів інформаційного суспільства [5; 6], передусім обмежила свободу держав у цій сфері.

Україна уже здійснює безпосередні практичні кроки щодо вступу у Європейський Союз, тому потрібно знати хоча б в цілому особливості правового регулювання наукового цитування в ЄС. Про нього як феномен йдеться у п. 34 преамбули Директиви 2001/29/ЄС, а саме наголошується, що «державам-членам необхідно надати можливість передбачати певні винятки або обмеження [з авторського права. – П. П.], зокрема, щодо освітніх та наукових цілей» [7]. А у п. d. ч.3 ст. 5 «Винятки та обмеження» цієї ж Директиви нормотворець розширив перелік легітимних випадків для правомірного цитування та відніс до них «цитування для таких цілей,

як критика або рецензія за умови, що вони стосуються твору або іншого об'єкта, до якого уже було правовірно надано доступ публіці, та, якщо це можливо, із зазначенням джерела, у тому числі імені автора, якщо їх використання відповідає добросовісній практиці, а також в межах, необхідних для конкретної мети» [7].

Принципово важливе уточнення для належного застосування вищезазначеного положення навів Суд Справедливості Євросоюзу в його рішенні у справі C-476/17. Він, зокрема, зазначив, що п. d. ч. 3 ст. 5 Директиви 2001/29/ЄС належить розуміти в такий спосіб, що термін *цитування*, про який йдеться у ньому, не поширюється на випадки, в яких неможливо ідентифікувати твір, зазначений у відповідній цитаті [8].

В Цивільному кодексі України (далі – ЦК) термін "цитування" або будь-які інші однокореневі з ним терміни навіть не згадуються. Його ст. 443 лише визначає загальний правовий режим використання твору з дозволу суб'єкта авторського права. Це право, відповідно до п.2 ч. 1 ст. 424 ЦК, є виключним правом такого суб'єкта [9]. Водночас у ч. 2 цієї ж статті законодавець зазначив, що законом можуть бути встановлені «винятки та обмеження в майнових правах інтелектуальної власності за умови, що такі обмеження та винятки не створюють істотних перешкод для нормальної реалізації майнових прав інтелектуальної власності та здійснення законних інтересів суб'єктів цих прав» [9]. Тобто, це положення де-факто містить у собі триступеневий тест, про який йшлося вище.

Правомірні винятки та обмеження з майнових прав інтелектуальної власності передбачені спеціальним Законом України «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, у п. 64 ст. 1 «Визначення термінів» цього Закону вітчизняний законодавець дав нормативне визначення *цитування*: «цитата, – йдеться у ньому, – фрагмент (уривок) з правомірно оприлюдненого твору, ... який використовується з обов'язковим посиланням на його автора та/або виконавця, ... джерело цитування, іншою особою з метою зробити зрозумілішими власні твердження або для посилання на вираження іншої особи в незмінному... вигляді, або в перекладі такого фрагмента (уривка)» [10].

У п. 2 ст. 22 «Загальні випадки вільного використання творів» цього ж Закону йдеться про наступне: «Без дозволу суб'єкта авторського права і безоплатно, але із зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається: 1) використання цитат, включаючи їх переклад з інших мов, з правомірно опублікованих творів..., якщо це зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору..., до якого цитати включаються, із семантичним та/або графічним виділенням меж цитати» [10]. Наприкінці зазначимо, що наявна вітчизняна судова

практика у сфері захисту авторського права і суміжних прав не внесла істотних інновацій щодо правових аспектів наукового цитування [11].

Висновки. Науковим цитуванням є вільне (без дозволу суб'єкта авторського права) безоплатне використання твору, до якого уже правомірно надано публічний доступ, із зазначенням імені його автора та джерела запозичення. Воно є легітимним обмеженням авторського майнового права, яке концептуально повинно відповідати триступеневому тесту Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів літературних і художніх творів, а де-юре – Закону України «Про авторське право та суміжні права».

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов) / Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2005.
2. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 4.: Право інтелектуальної власності / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2023.
3. Про приєднання України до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризького акта від 24 липня 1971 року, зміненого 2 жовтня 1979 року). Закон України 31 травня 1995 року №189/85-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189/95-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 року змінений 2 жовтня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text
5. Senftleben M. Copyright, Limitations and the Three-Step Test. The Hague: Kluwer, 2004. P. 43-98.
6. Ricketson S. International Conventions and Treaties, in: L. Baulch, M. Green et M. Wyburn (ed) / Journées d'Etude de l'ALAI – Les Frontières du droit d'auteur : ses limites et exceptions, Actes du Congrès de l'ALAI, 1998. P. 10.
7. J. Oliver, Copyright in the WTO: The Panel Decision on the Three-Step Test. *Columbia Journal of Law and the Arts*, 2002. Vol. 25, n. 2/3.
8. M. Clement-Fontaine, in: Les grands arrêts des la propriété intellectuelle (under the dir. of M. Vivant), Paris, Dalloz, 2004.
9. Про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві. Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року № 2001/29/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text
10. CJEU. Pelham GmbH, Moses Pelham, Martin Haas v. Ralf Hutter, Florian Schneider-Esleben (Case C-476/17, ECLI:EU:C:2019:624).

11. Цивільний кодекс України. Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
12. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
13. Про застосування судами норм законодавства про захист авторського права і суміжних прав. Постанова Пленуму ВСУ від 04.06.2010 р. № 5. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. №6. С. 4-8.

ВПЛИВ СТРОКІВ, ВИЗНАЧЕНИХ НОРМАМИ МАТЕРІАЛЬНОГО ПРАВА НА ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНО-МАЙНОВИХ СПОРІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСОВОЇ ПРАКТИКИ

Хомініч Микола Сергійович
аспірант кафедри правосуддя та філософії
юридичного факультету Сумського національного
аграрного університету, помічник судді
Ковпаківського районного суду м. Суми
ORCID: 0000-0001-7306-4695

Науковий керівник: Ясинок Микола Михайлович
доктор юридичних наук, професор, академік Академії наук
Вищої школи України, професор кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3929

Ми живемо в епоху, коли людство починає дорожити часом, відносячись до нього як до суспільної цінності, усвідомлюючи його суть як з точки зору економічного, технічного, технологічного, правового та життєвого значення. Не дивлячись на це, суспільство до цього часу так до кінця і не розуміє фізичної природи часу, хоча ми всі і вимірюємо час за допомогою годинників. Таким чином, природний час і технологічний час є різними категоріями, оскільки перший не має ні свого початку, ні свого закінчення, а тому сприймається як лінійна абстракція, яка є невидимою, не матеріальною, не відчутною на дотик, запах чи слух. Другий же є супутнім із природним часом, але він характеризується своєю статичною суттю, оскільки регулюється законами, договорами, технологічною чи процесуально-правовою необхідністю, а відтак він має свій початок, закінчення, може бути зупиненим, відкладеним, перенесеним, поновленим, продовженим тощо. При цьому, ми можемо віртуально повернутись в минуле, описуючи словами певні дії, події чи факти, які спостерігали чи учасниками яких були самі.

Отже, час – це в першу чергу логічна категорія, яку можна усвідомити на основі фізичних, філософських чи правових закономірностей.

Судовий процес – це певного роду симуляція по відтворенню за допомогою доказів тієї реальності, яка мала місце в минулому часі. Цей процес не є суто механічним, бо кожне дослідження судом засобів доказування часто поглиблює, змінює, розширяє чи доповнює ті чи інші факти чи важливі обставини, що приводить до їх ускладненого сприйняття, а відтак виникає об'єктивна необхідність щодо відкладення справи чи оголошення перерви, або її зупинення. Така необхідність виникає тому, що суд намагається забезпечити точність і справедливість юридичної кваліфікації спірних відносин, зокрема і у сфері земельно-майнових спорів, оскільки в іншому разі всі такі дослідження не будуть мати ніякого значення. Разом з тим, пропуск стороною земельно-майнового спору певного строку, визначеного цивільним чи земельним законодавством призводить до неефективності вказаної вище судової діяльності для захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного земельно-майнового права.

В матеріальному праві час з одного боку відіграє роль контролю за своєчасним виконанням договорів, в тому числі і договорів оренди земельних ділянок, а з іншого – спонукає сторони як у цивільних, так і земельних правовідносинах своєчасно виконувати свої обов'язки, а при порушенні, невизнанні чи оспоренні прав та обов'язків своєчасно здійснювати їх захист у ті строки та терміни, які не перевищують строки позовної давності, оскільки недотримання таких строків і термінів породжують негативні для особи правові наслідки. Під правовими наслідками необхідно розуміти з одного боку як матеріальні, так і нематеріальні блага, які можуть отримати сторони земельно-майнових відносин при належному виконанні укладених між ними двосторонніх правочинів: договорів оренди земельних ділянок, договорів сервітуту, суперфіцію, емфітевзису чи визнання недійсності договорів купівлі-продажу, ренти, дарування, застави тощо. З іншого боку, при неналежному виконанні таких договорів у сторін виникає право на звернення до суду за захистом свого порушеного, невизнаного або оспорюваного права чи інтересу. Перебіг часу, відведеного законом чи договором на захист свого порушеного права чи інтересу в суді веде до втрати як свого матеріального, так і нематеріального блага. Це ж стосується і захисту прав власності щодо земельної ділянки в частині примусового відчуження земельних ділянок за законодавством України та захисту майнових прав щодо порушення земельних меж суміжного

землеволодіння чи набуття права на земельну ділянку за набувальною давністю (ст. 119 ЗК України) [1]. Отже, право на судовий захист завжди вникає на досудовому рівні (ст. 152, 153 ЗК України), а в судовому процесі вже пов'язується із процесуальними строками, які регулюються процесуальним правом (ст. 251-268 ЦПК України) [2], утворюючи таким чином процесуальні гарантії щодо реалізації такого права, які забезпечуються ефективністю та оперативністю процесуальних строків. Послаблення вимог до дотримання не лише сторонами, а і самим судом процесуальних строків, в тому числі і у сфері захисту земельно-майнових спорів, веде не лише до ослаблення ефективності цивільного судочинства, а і самого судового захисту. Ось чому ефективність правосуддя потрібно розглядати не лише через призму змагальності, пропорційності чи верховенства права, а і процесуальних строків, оскільки саме процесуальні строки, являючись по суті процесуальними «балансирами», які надають всім судовим процесам стійкості, стабільності і безумовної системності.

Як приклад, слід навести застосування строків позовної давності Козельщинським районним судом Полтавської області у земельно-майновому спорі по справі № 533/237/22, предметом якої було включення позивача до списку осіб, які мають право на земельну частку (пай) спілки селян «Перемога» та визнання за ним право на земельну частку (пай) у розмірі 3,39 умовних кадастрових гектарів без визначення меж цієї частки в натурі (на місцевості), із земель запасу. Судом було встановлено, що позивач звернувся з позовом про захист своїх майнових прав як члена спілки селян «Перемога» лише через 25 років, хоча право на позов у нього виникло ще у грудні 1995 року – з моменту видачі вказаній спілці Державного акту на право колективної власності на землю з додатком – списком громадян-членів спілки селян. На питання щодо причин такої затримки у реалізації свого права на позов представник позивача пояснив, що на його думку до спірних правовідносин не застосовується строк позовної давності, оскільки «позивач має повне право на отримання паю до 2025 включно і до цього строку мав право не цікавитися цим питанням взагалі» [3]. Тобто, позивач обґрунтовував дотримання ним строку позовної давності нормою ч. 4 ст. 13 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)», згідно з абзацом першим якої у разі якщо до 1 січня 2025 року власник невитребуваної земельної частки (паю) або його спадкоємець не оформив право власності на земельну ділянку, він вважається таким, що відмовився від одержання земельної ділянки [4]. По суті, позивач вважав, що законодавство не встановлює строк, протягом якого особа повинна отримати сертифікат на земельну частку

(пай), відштовхуючись у цьому питанні виключно від зазначеного вище преклюзивного строку реалізації земельно-майнового права, а тому не заперечував своєї обізнаності у триваючому його порушенні. Однак, вирішуючи спір по суті, суд визнав факт пропуску позивачем трирічного строку позовної давності, роз'яснивши, що «оформлення права власності на земельну ділянку та отримання права на земельну частку (пай) не є поняттями тотожними, як помилково вважає представник позивача». В свою чергу, у спірних правовідносинах суд застосував положення актів цивільного законодавства, чинних на момент виникнення спірних правовідносин, а саме ст. 71 ЦК Української РСР, якою загальний строк для захисту права за позовом особи, право якої порушено (позовна давність), встановлювався у три роки [5].

В той же час, в іншій цивільній справі № 154/3572/21 із подібним предметом позову Володимир-Волинський міський суд Волинської області відхилив доводи відповідача про пропуск позивачкою строку позовної давності та визнав за останньою право на земельну частку (пай). У даній справі судом було встановлено, що КСП «Україна», членом якого була позивачка, отримало Державний акт на право колективної власності на землю з додатком № 1 «Список громадян-членів КСП «Україна» на одержання земельною паю» 25.12.1995 року. Позивачка безпідставно не була внесена до вказаного списку, а тому звернулась до суду із позовом 29.09.2021 року, обґрунтовуючи дотримання строку позовної давності тим, що дізналась про порушення свого права лише 02.07.2021 року. До вказаної дати, позивачка вважала, що не має права на земельну частку пай, оскільки листом голови КСП «Україна» від 04.11.1996 року їй було повідомлено про виключення із членів колгоспу на підставі рішення загальних зборів членів колгоспу (протокол № 1 від 17.02.1995 р.) та не включення її до списку пайовиків із цих підстав. Але, із листа Державного архіву Волинської області від 02.07.2021 року вона дізналась, що в дійсності її прізвище у вказаному вище протоколі відсутнє, а тому жодних правових підстав не включати її у список осіб, що мають право на земельну частку (пай) у 1995 році не було. Суд визнав таку позицію обґрунтованою, ухваливши рішення про захист земельно-майнового права особи шляхом його визнання [6].

Вказані приклади судової практики яскраво демонструють важливість правильного тлумачення правил застосування у своїй сукупності як строків позовної давності, так і інших строків, встановлених земельним законодавством, при розгляді і вирішенні земельно-майнових спорів.

Література:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 10.07.2024).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 10.07.2024).
3. Рішення Козельщинського районного суду Полтавської області від 23 травня 2023 року у справі № 533/237/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111177768> (дата звернення: 03.06.2024).
4. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 05.06.2003 р. № 899-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15#Text> (дата звернення: 03.06.2024).
5. Рішення Козельщинського районного суду Полтавської області від 23 травня 2023 року у справі № 533/237/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111177768> (дата звернення: 03.06.2024).
6. Рішення Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 30 серпня 2022 року у справі № 154/3572/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106317941> (дата звернення: 04.06.2024).

СТАТУСНІ ПІДСТАВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

*Яворська Надія Олександрівна
доктор філософії, Київський національний
університет імені Тараса Шевченка, провідний юрист*

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3957

Соціальний захист військовослужбовців (також членів їхніх сімей) є особливим завданням у реалізації соціальної функції держави, яке виконується в практичній дійсності відповідно до наявних обставин практичної дійсності, що мають юридичне значення. Між тим слід зауважити, що соціальний захист відповідного кола осіб охоплює кілька важливих аспектів. По-перше, нормативні підстави, які визначають законодавчу основу для соціального захисту військовослужбовців і їхніх родин, відповідають загальним нормативно-правовим засадам соціального захисту зазначених груп. По-друге, важливу роль відіграють статусні підстави, що передбачають наявність певного статусу у військовослужбовців та членів їхніх сімей, визначаючи їхні права

на соціальний захист. По-третє, процедурні підстави, або юридичні факти, пов'язані із встановленням відповідного правового статусу військовослужбовця чи члена його родини, а також із задоволенням їхніх соціальних прав, які випливають із цього статусу та їхніх потреб у соціальному захисті [1, с. 8-9]. Отже, як убачається, статусні підстави соціального захисту військовослужбовців (також членів їхніх сімей) – це одна з ключових обставин дійсності, що уможливорює відносини між відповідним колом осіб та державою щодо їх соціального захисту, а отже – й реалізації соціальної функції держави та посилення соціальної безпеки держави та суспільства. Осмислюючи зміст цієї обставини юридично значимої дійсності, доходимо висновку, що вона може бути окреслена в рамках таких статусних підстав:

1. *Статус військовослужбовця, а також статус члена сім'ї військовослужбовця.* Згідно до абз. 4 п. 2 розділу I Інструкції, затвердженої наказом Міноборони України від 29 листопада 2018 року № 604, військовослужбовцем є «особа, яка проходить військову службу». Також в законодавстві підлягає уточненню види статусів військовослужбовців. Зокрема, у відповідності до п. 5 Положення про проходження громадянами України військової служби у ЗСУ, військовослужбовцями ЗСУ є громадяни, котрі проходять військову службу, а їх статус підтверджується документом, що посвідчує особу. Форма та порядок його видачі встановлюються Міністерством оборони України.

2. *Статус учасника бойових дій, учасника війни.* Відповідний статус військовослужбовця визнає комісія Міноборони України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, учасниками війни, що діє у відповідності до Положення, затвердженого наказом Міноборони України від 10 листопада 2022 року № 369, а також згідно Інструкції «Про порядок видачі в Міністерстві оборони України посвідчень учасника бойових дій, нагрудних знаків «Ветеран війни – учасник бойових дій» та листів талонів на право одержання ветеранами війни проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою їх вартості», затвердженої вказаним наказом Міноборони.

3. *Статус ветерана війни, ветерана військової служби.* Насамперед слід зауважити, що статус таких військовослужбовців визначається спеціальним законодавчим актом, а саме Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». У відповідності до ст. 4 цього Закону ветеранами війни в Україні розуміються «особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав». До цього кола осіб належать: «учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни». Встановлення (позбавлення) статусу ветерана здійснюється у відповідності до постанов

Кабінету Міністрів України від 26 квітня 1996 року № 458, а також від 20 липня 2014 року № 413. Окремо зауважити, що додатково законодавцем врегульовується статус ветерана військової служби, а саме у розділі II Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист».

4. Статус, пов'язаний із наявністю характерного психофізіологічного, соціального стану суб'єкта, який засвідчує необхідність здійснення відповідної соціально-забезпечувальної діяльності. У ч. 1 ст. 1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» зазначається, що право на соціальне забезпечення виникає у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності військовослужбовця, втрати годувальника, безробіття з незалежних від військовослужбовця обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених вказаним законодавчим актом. Тобто, як випливає з викладеної норми Закону, право на соціальний захист мають військовослужбовці і члени їх сімей в силу їх відповідного спеціального статусу, а також особливого статусу, який характеризується тими чи іншими їх рисами, що засвідчують певну особливу вразливість таких груп осіб. Серед таких статусів можемо виокремити, зокрема, статус інваліда війни, який визнається у порядку, затвердженому урядовою постановою від 8 вересня 2015 року № 685.

Відтак, згідно до чинного законодавства, наявність певного статусу можна трактувати як юридичний факт, що є підставою для соціального захисту. Це означає, що особи з відповідним статусом мають спеціальні соціальні права та кореспондуючі обов'язки держави щодо їх задоволення [1, с. 8]. Зокрема, у ч. 2 ст. 3 Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» передбачено, що держава гарантує ветеранам можливості в економічній, соціальній та політичній сферах для задоволення їхніх життєвих потреб. Законодавець визначає, що держава повинна надавати ветеранам військової служби різноманітну допомогу, зокрема: забезпечення права на працю відповідно до професійної підготовки через цільові програми соціальної адаптації; створення умов для підтримки та покращення здоров'я, що сприяє активному довголіттю; надання пільг, компенсацій та соціальних гарантій під час трудової діяльності та на заслуженому відпочинку; реалізація програм покращення житлових умов; організація соціально-побутового обслуговування; забезпечення пенсійного забезпечення відповідно до законодавства.

Таким чином, статусна підстава соціального захисту військовослужбовців та їхніх родин є важливим елементом для надання відповідним заходам соціального захисту реальної соціально-правової значимості. Ігнорувати цю значимість неможливо, оскільки, як справедливо зазначають науковці [див., напр.: 2, с. 76-78], соціальний захист військовослужбовців є виявом людиноцентризму держави та підтвердженням того, що держава є дійсно соціальною. Соціальний захист військовослужбовців також є передумовою забезпечення національної безпеки, що є фундаментальною обставиною для захисту прав, свобод і законних інтересів людини, а також для належного функціонування держави. Крім того, соціальний захист зазначеного кола осіб є ключовою діяльністю для забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців та членів їхніх родин, які наразі перебувають в критичному стані соціальної безпеки через множину кризових явищ, переважно обумовлених продовженням широкомасштабної війни, що закономірним чином негативно впливає на стан соціальної безпеки військовослужбовців та їхніх родин.

Список використаних джерел:

1. Бабич Н. О. Особливості реалізації соціальної функції держави щодо військовослужбовців та їх сімей. *Соціальне право*. 2023. № 1. С. 6-11. doi:10.32751/2617-5967-2023-01-01.
2. Кайло Р. І. Соціально-правове значення соціального захисту військовослужбовців. *Соціальне право*. 2023. № 2. С. 74-80. doi:10.32751/2617-5967-2023-02-11.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ АДВОКАТІВ

Дільна Зоряна Федорівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри

кримінально-правових дисциплін Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0002-6066-1279

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3938

Питання гендерної рівності в юридичній сфері торкається в тому числі дослідження проблеми дискримінації за ознакою статі у адвокатській сфері. На сьогоднішній день в нашій державі серед адвокатів приблизно 40 % жінок та 60 % чоловіків, натомість в органах адвокатського самоврядування тенденція збільшується на користь жінок (наприклад серед керівників комітетів НААУ, регіональних рад, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій та інших органів адвокатського самоврядування вже 43,4 % жінок та 56,6 % чоловіків) [1]. Комітетом гендерної політики, який створений при Національній асоціації адвокатів України розроблено програму жіночого лідерства та стимулювання жінок обирати професію адвоката, з'ясування існуючих гендерних стереотипів та бар'єрів до адвокатської професії, а також і механізми реалізації заходів подолання таких бар'єрів тощо [2]. Щоб зробити висновок про проблему гендерної дискримінації у середовищі адвокатів, слід проаналізувати результати проведеного серед адвокатів та суддів опитування. Так, одне із питань стосувалось значення статі адвоката для клієнта та для суду. Більшість адвокатів відзначають, що стать не має значення для клієнта, однак серед адвокатів-жінок таких суттєво менше (56%), аніж чоловіків (68%). Решта вважає, що клієнти так чи інакше обирають стать адвоката. Причому цей показник суттєво вище серед жінок – 12% вважають, що стать адвоката завжди має значення, і ще 31% – що має значення для певної категорії справ. Адвокати-чоловіки більш схильні нівелювати значення статі для клієнта (відповідно, 6% вважають, що стать має значення завжди, 26% – для певної категорії справ). Відповідно, адвокати-жінки кажуть, що не стикались з тим, що клієнти наполягають на співпраці з адвокатом певної статі у 40%, чоловіки – у 64%. Тобто

адвокати-жінки відчують вплив своєї статі на професійне життя гостріше, аніж їхні колеги-чоловіки. У 21–27% випадків клієнт-чоловік віддає перевагу адвокатам-чоловікам і у 12–13% випадків клієнт-жінка віддає перевагу адвокатам-жінкам [3, с. 35]. Приблизно 8% клієнтів-жінок наполягають на роботі саме із адвокатами-чоловіками. Разом з тим, чоловіки не наполягають ніколи на залученні до справи саме жінки-адвоката. Цей факт може свідчити таки про існування певних гендерних стереотипів. Власне можна виділити причини, за яких клієнти віддають перевагу адвокату-чоловіку: 1) легше комунікують із правоохоронними органами; 2) є більш витривалими та наполегливими, що вселяє клієнту більшу впевненість в отриманій допомозі; 3) виглядають більш статусно й солідно, більш упевнені й цілеспрямовані, фізично витриваліші; 4) психологічно стійкіші, менш емоційні та їм легше знайти спільну мову з правоохоронцями (а отже, їм легше довірити свою долю, зокрема захист в кримінальному провадженні); 5) більше часу присвячують роботі і можуть працювати в стресових ситуаціях, не настільки заклопотані домашніми справами і дітьми, менше витрачають часу на себе та більше на клієнта; 6) є більш сильною особистістю в очах клієнта, в суспільстві є стереотип, що адвокат – чоловіча професія, а розгляд «складних» справ – не жіноча справа.

Тоді, як адвокати-жінки: не асоціюються з кваліфікованими спеціалістами, сприймаються не серйозно, а винятково як сексуальний об'єкт, неспроможні захистити клієнта через свою слабкість (так як в роботі необхідно спілкуватися з правоохоронцями, які переважно є чоловіками, необхідно виїжджати за потреби в нічний час, бувати серед ув'язнених, у закладах тимчасового тримання тощо); морально менш стійкі, більш емоційні. Також, що адвокати-жінки обирають не досить активний захист, є менш компетентними у кримінальних провадженнях, натомість у більше у сімейних спорах, важче комунікують із клієнтами-чоловіками тощо. Так, стосовно адвокатів-жінок респонденти вказали, що: «жінка краще розуміє жінку», «жінка-клієнт не хоче бачити чоловіків у справах про розірвання шлюбу». Вважається, що адвокат-жінка: краще зрозуміє та співчуватиме клієнтці; легше порозуміється з клієнткою. Загалом, клієнти-жінки у справах про розірвання шлюбу бажають співпрацювати з адвокатом-жінкою, однак трапляється, що і клієнт-чоловік чомусь обирає адвоката-жінку [3, с. 38].

Отже, вбачаємо, що на вибір статі адвоката впливають насамперед стереотипи, які існують в суспільстві, як серед населення, так і в професійних юридичних колах, подолати які можна лише шляхом підвищення компетентності у сфері гендерної рівності.

Література:

1. НААУ залучається до впровадження гендерної рівності в українське законодавство. URL: <https://unba.org.ua/news/6944-naau-zaluchaet-sya-do-vprovadzhennya-gendernoi-rivnosti-v-ukrains-ke-zakonodavstvo-lidiya-izovitova.html> (дата звернення: 12.08.2024 р.)
2. Національна асоціація адвокатів України. Комітет з питань гендерної політики. URL: <https://unba.org.ua/komitety> (дата звернення: 12.08.2024 р.)
3. Фулей Т. І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. Вид. 2-ге, випр. К.: ВАІТЕ, 2016. С. 35.

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Козаченко Вероніка Віталіївна
студентка 2 курсу ОС «Магістр»,
Навчально-науковий інститут права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: 0009-0008-5878-7455

Науковий керівник: Мірошников Іван Юрійович
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-науковий інститут права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3949

Відповідно до Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Проте аналіз правозастосовчої діяльності свідчить про постійне, щорічне зростання відсотку переданих до суду кримінальних справ проти здоров'я людини, посягання на життя, або домашнього насилля, навіть не дивлячись на те, що державою не тільки гарантується, а й закріплюється одна з головних діяльностей як додержання принципу верховенства права, завдяки якому людина визнається найвищою цінністю, на таких самих засадах здійснюється кримінальне провадження. Окремо, під час провадження, увага приділяється практиці Європейського суду з прав людини, оскільки можна констатувати вагомий вплив їх рішень на національне судочинство, оскільки майже кожне рішення суду ЄСПЛ має індивідуальний характер та прагне встановити нові критерії захисту

прав людини. При кримінальному судовому провадженні всі суб'єкти повинні неухильно дотримуватись Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту КПК України), а також справедливо досліджувати всі обставини, незалежно від того наскільки такі обставини підтверджують особу підозрюваного, або навпаки, отже основною діяльністю та метою судового провадження є дослідження та надання правових висновків наявним доказам, а також забезпечення винесення об'єктивного рішення щодо наявності або відсутності складу злочину.

Згідно з ч. 6 ст. 22 КПК України суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. При цьому кожному доступне право справедливого та незалежного судового розгляду, а винесені рішення підлягають абсолютного виконанню.

За даними судової статистики, яка опублікована Верховним судом, про стан здійснення правосуддя у кримінальних справах за 2023 рік до суду першої інстанції (місцевих) за весь рік надійшло 1 млн 820 тис. [1 млн 342 тис.] справ і матеріалів кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення, що на 35,6 % більше. Із них справ і матеріалів:

- кримінального судочинства – 895 тис. [639 тис.];
- про адміністративні правопорушення – 925 тис. [703 тис.].

З них у відсотковому порівнянні 15% - проти життя та здоров'я, 0,3% проти статевої свободи, а близько 300 000 звернень до органів поліції були направлені щодо домашнього насилля. Розглядаючи у суді всю доказову базу, заслухуючи доводи сторін захисту, обвинувачення, потерпілих – суд бере на себе відповідальну роль «арбітра», який зобов'язаний об'єктивно та неупереджено розглянути кожну справу та прийняти відповідне рішення. З одного боку, обсяг роботи суддів є досить великим, а з іншого більш – суспільно важливим.

Метою тези є: проведення дослідження важливості детального розгляду кримінальних справ у суді першої інстанції, недопущення халатності та порушення прав як підозрюваних, так і потерпілих під час судового провадження та дебатів, справедливого винесення вироку, а також аналіз важливості ролі судді, котрий має винести справедливе, неупереджене рішення на основі вивчення колосального об'єму інформації. Дослідження проводиться на основі конкретних резонансних справ, Конституції України, КК та КПК України.

З аналізу вищевикладеного випливає, що суду відведена чи не найважливіша роль в системі кримінального процесу, адже фактично

це особлива форма здійснення правосуддя на засадах законності, обґрунтованості, вивченні всіх доказів та показання свідків, визначення результату проведеної роботи по кримінальному провадженню. Суддя приймає рішення стосовно наявності вини або її відсутності, суд визначає ступінь та міру відповідальності, а рішення, що набирають законної сили є обов'язковим до виконання усім органам. При цьому варто зауважити, що рішення приймається з урахуванням норм матеріального права, має бути винесене компетентним судом, та ґрунтуватися на досліджених доказах, які здобуті законним шляхом. Вирок виноситься в нарадчій кімнаті складом суду, який розглядав справу, а проголошується негайно після виходу з нарадчої кімнати. В разі, якщо судове рішення є незрозумілим для сторін, суд, за заявою, своєю ухвалою роз'яснює своє рішення, не змінюючи його зміст.

Однак не дивлячись на абсолютну недоторканість суду від впливу інших, це не свідчить про відсутність спроб це зробити. Наприклад у Республіці Казахстан, де розглядалась справа минулого экс-міністра економіки Бішимбаєва К. В. Його звинувачували в умисному жорстокому вбивстві дружини з катуванням, в кінцевому результаті його осудили до 24 років ув'язнення. Цей суд набрав великий розголос, транслиювався та продивлювався в багатьох країнах, а кожна трансляція набирала більше 200 000 переглядів. Це може свідчити не тільки про суспільний інтерес до кримінальних справ, або справ за участі міністрів, тут мова йде також про бажання правового розвитку категорії людей, які були значно далекі від такої теми. Багато адвокатів, професіоналів своєї справи, з багаторічним досвідом також активно дивились та коментували процес, дії судді, сторони обвинувачення, захисту та потерпілої. Нажаль, під час розгляду такого жорсткого вбивства, сталася жахлива подія і в Україні, в Харкові. Чоловік вбив дружину с великою жорстокістю, відрізав їй руки, голову, холоднокрівно сховав це у валізу, вивіз до лісу та намагався підпалити, а потім ще декілька днів возив телефон потерпілої по місту, відповідаючи її матері ніби від імені її дочки. Нажаль, станом на зараз справа перебуває на досудовому слідстві та не передана до суду, тому аналізувати подробиці цієї страшної події в межах обраної теми немає можливості.

Приклад достатньо яскравий для дискусії, з огляду на наступне. Вище вказувалося на заборону впливу на суддю, а також обов'язок судді слідкувати за порядком судового процесу та поведінкою учасників судового провадження. Представники захисту Бішимбаєва К. В. неодноразово порушували порядок судового процесу та намагались тиснути на суддю, що суворо заборонено. До прикладу, в одному з засідань представники захисту, під час заявлення клопотання про долучення доказів, намагались долучити явно підроблене заключення експерта, на що суддя відмовила та не схвалила таке клопотання. Суддя

підкреслила наявні недоліки, обґрунтувала з точки зору законодавства (оскільки за своїм статусом наділена правом трактувати законодавство), однак після відхилення долучення експертизи як доказу, сторона захисту навмисно намагалась тиснути можливою скаргою на дії судді з подальшим відводом, аби схилити до своєї точки зору. Навіть більше, після цього засідання судді погрожували, переслідували, а це вже злочин, передбачений ст. 379 КК України (далі по тесту КК України) (посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя).

Така поведінка є типовою у залі суду також для українських судів, адже судове провадження у першій інстанції має дійсно великий сенс, оскільки огляд доказів, допит свідків тощо звичайно проводиться і в апеляційній інстанції, однак згідно з ч. 1 ст. 404 КПК України, апеляційний розгляд проводиться в межах апеляційної скарги. Натомість в першій інстанції розгляд відбувається в повному обсязі. Повернувшись до судового провадження Бішимбаєва варто наголосити, що якби не висока професійна підготовка, велика база знань та досвід судді, сторона підозрюваних (на той момент) змогла би спокійно уникнути розгляду важливих доказів, зокрема : мобільного телефону підозрюваного. Впродовж двох тижнів сторона захисту намагалась шантажувати та виставляти свої умови, а саме – вони не давали пароль від телефону, навіть на вимогу судді. Однак в кінцевому результаті суддя дізналась пароль від телефону, що надало змогу оцінити найбільш вражаючий доказ – відеоматеріали, на яких підозрюваний жорстоко б'є дружину, принижує, ображає тощо.

Згідно з главою 29 КПК України судові рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку. Судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. На суддю за час судового провадження покладено наступні обов'язки: провести допит обвинуваченого (ст. 351 КПК України), допит свідків (ст. 352 КПК України), допит потерпілого (ст. 353 КПК України), провести дослідження доказів (ст. 357-359 КПК України), окрім цього відповідно до п. 1 ч. 7 ст. 56 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» судді повинні справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства. Таким чином, суддя, вивчивши всі матеріали справи, дослідивши всі покази, повинен прийняти відповідне справедливе рішення про винуватість особи або відсутність у її діях складу злочину, прийти до відповідної істини. Окрім цього, ще однією ціллю кримінального судочинства в першій інстанції є виховна функція, яка буквально означає

перевиховання особи, яка вчинила правопорушення та порушила права людини, або відібрала життя людини, тобто винний завжди буде покараний. Ця функція також покладена на суддю.

У висновку, враховуючи вищевикладене, на мою думку судове провадження у першій інстанції займає головуючу або центральну роль, оскільки на суддю покладаються обов'язки щодо дослідження доказів, заслухання свідків, потерпілої сторони та сторони обвинувачення, надання об'єктивної, неупередженої оцінки заслуханому та винесенню рішення, яке має включати баланс справедливого покарання за вчинений злочин. Іншими словами, суддя, діючи за нормами, закріпленими на законодавчому рівні, встановлює не тільки наявність вини, але і: умови вчинення злочину, причини, форму здійснення, склад злочину, що виступає необхідною умови для винесення рішення. Однак рішення має не порушувати права обвинуваченого та насамперед нести за собою головну мету кримінального судочинства – виправлення винної особи, її перевиховання. Змагальність сторін, а також повна автономність суддів, які розглядають справу, можливість кожній стороні довести ті обставини, на які вони посилаються, а також право суду самостійно досліджувати всі матеріали, є запорукою встановлення істини у справі та, відповідно, відновлення порушених прав потерпілої сторони.

Мета та актуальність обраної теми була розкрита під час викладу основного тексту, але можна констатувати що судове провадження у кримінальному процесі є надважливим етапом та не дивлячись на багато дискусій щодо цієї теми, значимість обраної теми неможливо принизити. Завдяки справедливим рішенням суддів, винесенням вироків, які стосуються навіть «елітну» гілку, суспільство потрохи відновлює довіру до правосуддя та перестає знецінювати роботу суддів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року. № 2341-ІІ: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2> (дата звернення: 25.05.2024);
2. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році: URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf (дата звернення: 25.05.2024);
3. Тележніков І. Невтішна статистика випадків домашнього насильства: за 2023 рік кількість кримінальних проваджень в Україні зросла вдвічі: URL: <https://unn.ua/news/nevtishna-statystyka-vypadkiv-domashnoho-nasylystva-za-2023-rik-kilkist-kryminalnykh-provadzhen-v-ukraini-zrosla-vdvichi> (дата звернення: 25.05.2024);

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5253> (дата звернення: 25.05.2024);
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4761> (дата звернення: 25.05.2024);
6. Чепурко В. Чотири удари ножем і спалені останки: за що вбили балерину в Харкові [Електронний ресурс] : URL: <https://kp.ua/ua/incidents/a686158-chotiri-udari-nozhem-i-spaleni-reshtki-za-shcho-vbili-balerinu-v-kharkovi> . Дата звернення: 25.05.2024.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРОРІВ В УКРАЇНІ

Корнющенко Сергій Сергійович
аспірант, Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету, прокурор
Окружної прокуратури міста Суми
ORCID: 0009-0007-9198-0284

Науковий керівник: Куліш Анатолій Миколайович
директор Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету, заслужений
юрист України, доктор юридичних наук, професор

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3941

На теперішньому етапі розвитку України як незалежної, демократичної, європейської держави, актуальним є питання забезпечення дотримання незалежності прокурорів та системи кримінальної юстиції в цілому. Неухильна реалізація зазначених засад є запорукою розбудови демократичної держави та фундаментальною умовою забезпечення європейської інтеграції України.

На законодачому рівні, Указом Президента України від 11 червня 2021 року №231/2021 затверджено «Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки» [1], результатом реалізації якої визначено подальше впровадження принципу верховенства права, забезпечення незалежності інститутів правосуддя від будь-якого політичного впливу та їх підзвітність суспільству, продовження впровадження міжнародних стандартів і кращих практик Ради Європи і Європейського Союзу».

Серед основних проблем, визначених в даній Стратегії розвитку, вказується неналежне законодавче врегулювання механізмів реалізації

прокурорами їх конституційних повноважень. В якості механізму розвитку системи органів прокуратури наводиться необхідність забезпечення ряду чинників, серед яких: невідворотність та сталість подальшого реформування органів прокуратури; удосконалення реалізації прокурорами їх конституційних повноважень шляхом запровадження спеціалізації, уніфікації прокурорської і судової практики; розроблення та впровадження комплексної та неупередженої системи оцінювання якості роботи прокурора за встановленими об'єктивними критеріями; удосконалення відповідно до європейських стандартів і кращих міжнародних практик дисциплінарного провадження, забезпечивши прозорість й об'єктивність розгляду дисциплінарної скарги про вчинення прокурором дисциплінарного проступку; удосконалення системи органів прокурорського самоврядування та забезпечення інституційної незалежності прокуратури.

Тож, навіть на рівні Глави держави, який і виступає гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, підтверджується ряд правових прогалих в діяльності органів прокуратури, які мають бути усунені для забезпечення незалежності та реалізації принципу верховенства права.

Саме тому, важливим аспектом для виявлення точок дотику в даному питанні є розкриття нормативно-правового забезпечення незалежності прокурорів, а тому слід проаналізувати нормативно-правові акти, що визначають незалежність прокурорів України.

Насамперед, принцип незалежності прокурорів становить першорядну умову, покликану забезпечити верховенство права, здатність захистити права і свободи людини та громадянина, інтереси суспільства та держави.

У той самий час, розуміючи теоретичну та практичну цінність даної правової категорії, серед дослідників немає єдиного погляду стосовно визначення поняття незалежності прокурорів.

Наприклад, І. Шульган переконана, що функціональний аспект незалежності прокурорів проявляється у праві прокурора користуватися незалежністю під час виконання своїх професійних обов'язків [2, с. 156].

Ю. М. Басига усвідомлює незалежність прокурорів як незалежність прокуратури від інших державно-владних органів (інституційна незалежність) та як незалежність кожного окремого прокурора (індивідуальна незалежність) [3, с. 197-198].

Д. М. Добровольський серед критеріїв незалежності прокурорів виділяє: об'єктивний, який передбачає створення в державі таких умов функціонування прокуратури, що мінімізують можливості незаконного втручання, та суб'єктивний, під яким розуміє внутрішнє ставлення прокурорів при здійсненні покладених на них завдань та зовнішнє

переконання громадян у тому, що органи прокуратури функціонують без незаконного впливу на їх організацію та діяльність [4, с. 15-16].

Т. Є. Колеснік доводить, що саме проблема недостатньої незалежності в діяльності прокуратури України заважає повною мірою чітко реалізовувати покладені на неї функції та завдання, вважає, що в сучасних умовах на передній план висуваються вимоги до підвищення якості кадрового складу органів прокуратури, що дозволить працівникам прокуратури бути більш неупередженими та професійними під час виконання поставлених завдань [5, с. 79-81].

З урахуванням вищенаведених наукових поглядів, можливо зробити висновок, що під незалежністю прокурорів слід розуміти комплекс дієвих засобів, за допомогою яких унеможлиблюється незаконний вплив на діяльність прокурора, а у випадку спроби такого впливу має ганатуватися належний спосіб захисту, внаслідок чого формуються необхідні умови для прийняття законних, обґрунтованих, неупереджених рішень, без стороннього впливу, заснованому виключно на нормах права та належній оцінці доказів.

Слід зауважити, що розкриття змісту принципу незалежності прокурорів досягається не лише за рахунок теоретичних наукових досліджень, але має своє відображення в нормах національних нормативно-правових актів.

Зокрема, необхідність реалізації принципу незалежності прокурорів прямо не передбачено в Основному законі держави. Конституцією України органи прокуратури віднесено до роздулу «Правосуддя», що дає нам зрозуміти тотожність суддівських та прокурорських гарантій незалежності. Статтею 131-1 Конституції України [6] визначено, що організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом. Вказана норма відображає загальноєвропейську практику та гарантує прокурорам України відсутність стороннього впливу на їх діяльність, зокрема з боку органів виконавчої влади, шляхом прийняття тих чи інших підзаконних нормативно-правових актів.

Згідно з юридичною позицією Конституційного Суду України, сформульованою в абзаці 4 підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 26 березня 2020 року № 6-р/2020 [7], «незалежність прокурорів не є прерогативою або наданим привілеєм, а є гарантією справедливого, неупередженого та ефективного здійснення ними своїх повноважень (своїї діяльності)».

Іншим значущим нормативно-правовим актом, який регулює питання незалежності прокурорів слід назвати основний спеціалізований Закон України «Про прокуратуру» [8], яким насамперед і передбачається основний масив положень в частині законодавчого закріплення принципу незалежності прокурорів та гарантій його додержання.

Відповідно до положень ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» серед засад діяльності прокуратури окремо визначено незалежність прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків.

В свою чергу, перелік основних гарантій надається в ст. 16 Закону України «Про прокуратуру», а саме: «здійснюючи функції прокуратури, прокурор є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску, втручання і керується у своїй діяльності лише Конституцією та законами України». Незалежність прокурора забезпечується: особливим порядком його призначення на посаду, звільнення з посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності; порядком здійснення повноважень, визначеним процесуальним та іншими законами; заборонаю незаконного впливу, тиску чи втручання у здійснення повноважень прокурора; установленим законом порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури; належним матеріальним, соціальним та пенсійним забезпеченням прокурора; функціонуванням органів прокурорського самоврядування; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки прокурора, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту.

На нашу думку, додатковими гарантіями незалежності прокурорів, також виступають: особлива процедура конкурсного відбору та призначення прокурорів на посаду; необмежений строк їх повноважень; незмінюваність складу групи прокурорів у кримінальних провадженнях; особливий порядок щодо притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності; можливість звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради прокурорів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за його участю та вжити в межах своїх повноважень заходів для усунення загрози; негайне повідомлення Генерального прокурора про початок кримінального провадження стосовно прокурора.

З огляду на зазначене вище, незалежність прокурорів проявляється через два аспекти: – зовнішній, який характеризується конституційним віднесенням органів прокуратури до системи органів правосуддя (незмінюваність складу групи прокурорів, їх особливий порядок призначення та звільнення, притягнення до дисциплінарної чи іншої юридичної відповідальності; – внутрішній, який характеризується незалежністю прокурорів під час виконання своїх службових обов'язків, законодавчою вимогою до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших державних органів та їх посадових та службових осіб, а також фізичних та юридичних осіб і їх об'єднань утримуватися від здійснення у будь-якій формі впливу на прокурора з метою

перешкоджання виконанню службових обов'язків або прийняття ним незаконного рішення (ч. 4 ст. 16 Закону України «Про прокуратуру»).

Окремо, гарантія незалежності прокурора під час здійснення процесуального керівництва в ході досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження закріплюється в ст. 36 Кримінального процесального кодексу України [9], якою перебачено що прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Тож, виходячи з аналізу статей 3, 16 Закону України «Про прокуратуру» до переліку загальних засад діяльності прокуратури відноситься потреба забезпечення незалежності прокурорів «від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу, тиску та втручання», тоді як, статтею 36 Кримінального процесуального кодексу України межі заборони втручання обмежуються формуванням заборони щодо «осіб, що не мають на те законних повноважень». Натомість, будь-який інших нормативно-правовий акт не визначає перелік осіб, які мають право втручатися в діяльність прокурорів під час здійснення ними своїх повноважень. Вцілому, повноваження керівників органів прокуратури, визначені процесуальним законодавством, не можна віднести до поняття втручання, оскільки за результатами перевірки рішень, дій чи бездіяльності процесуального керівника приймається відповідні письмове рішення у формі постанови чи вказівки, що є за своєю сутністю формою внутрішнього процесального контролю та стадією перегляду рішень прокурора, на зразок апеляційної інстанції в судовій системі. В даному випадку можна зауважити, що подібне обмеження захисту незалежності прокурорів вбачається штучним та нелогічним. Окрім цього, за кримінальним процесуальним законодавством вказані незаконні способи впливу на прокурорів обмежуються виключно сферою здійснення ним своєї процесуальної діяльності. Аргументуємо це тим, що втручання, вплив чи тиск як незаконні фактори, порушують права та обов'язки будь-якої людини, незалежно від того, в якому статусі вона перебуває. З урахуванням сказаного, процесуальний керівник повинен мати гарантії захисту від будь-якого незаконного втручання, впливу чи тиску не лише під час здійснення ним своєї процесуальної діяльності, а й в повсякденному житті. Також, законодавцем має бути чітко окреслено перелік та повноваження осіб, які мають право допуску до процесуальної діяльності прокурора та окреслено процедуру такої перевірки з зазначенням всіх повноважених процесуальних рішень.

Елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року №5-рп/2005) [10].

Отже, враховуючи принцип правової визначеності, пропонуємо виключити з ч. 1 ст. 36 слово «процесуальній» та «осіб, що не мають на те законних повноважень» та викласти норму закону у такій редакції «1. Прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй діяльності, втручання в яку забороняється».

Іншою, не менш значущою, складовою прокурорської незалежності, передбаченою ст. 3 Закону України «Про прокуратуру», є здійснення своєї процесуальної діяльності на засадах верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності; презумпції невинуватості. Прокурор за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Відповідно до ч. 3 ст. 17 Закону України «Про прокуратуру» під час здійснення повноважень, пов'язаних з реалізацією функцій прокуратури, прокурори є незалежними, самостійно приймають рішення про порядок здійснення таких повноважень, керуючись при цьому положеннями закону, а також зобов'язані виконувати лише такі вказівки прокурора вищого рівня, що були надані з дотриманням вимог закону.

Прокурор, відповідно до ч. 5 ст. 17 Закону України «Про прокуратуру», не зобов'язаний виконувати накази та вказівки прокурора вищого рівня, що викликають у нього сумнів у законності, якщо він не отримав їх у письмовій формі, а також явно злочинні накази або вказівки. Прокурор має право звернутися до Ради прокурорів України з повідомленням про загрозу його незалежності у зв'язку з наданням (відданням) прокурором вищого рівня наказу або вказівки.

З метою забезпечення належного законодавчого контролю в частині дотримання принципу незалежності прокурорів, законодавець в п. 3 ч. 2 ст. 6 Закону України «Про прокуратуру» передбачив обов'язок Генерального прокурора щороку до 01 квітня подавати до Верховної Ради

України звіт про діяльність прокуратури, який повинен містити інформацію про забезпечення незалежності прокурорів, зокрема кількість повідомлень про загрозу незалежності прокурора, які надійшли до Ради прокурорів України, та інформацію щодо прийнятих за такими повідомленнями рішень.

В свою чергу, Положенням про Раду прокурорів України [11] серед основних завдань визначено сприяння утвердженню верховенства права і законності у діяльності органів прокуратури, зміцненню незалежності прокурорів, захисту від незаконного на них впливу, прозорості їх діяльності та забезпечення організаційної єдності функціонування органів прокуратури.

Серед повноважень Ради прокурорів України, покликаних на зміцнення прокурорської незалежності, виділяють: організовує впровадження заходів щодо забезпечення незалежності прокурорів, поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності прокуратур; розглядає звернення прокурорів та інші повідомлення про загрозу незалежності прокурорів, за наслідками розгляду вживає відповідних заходів (повідомляє відповідні органи про підстави для притягнення до кримінальної, дисциплінарної чи іншої відповідальності; ініціює розгляд питання щодо вжиття заходів забезпечення безпеки прокурорів; оприлюднює заяви від імені прокурорського корпусу про факти порушення незалежності прокурора; звертається до міжнародних організацій з відповідними повідомленнями тощо).

Говорячи про законодавче регулювання забезпечення непорушності прокурорської незалежності, слід відмітити положення п. 5 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про прокуратуру», яке передбачає можливість притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності у разі вчинення дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури. Таким чином, законодавець передбачає не лише суб'єктивні гарантії незалежності прокурорів, але і зобов'язує їх діяти відповідним чином, щоб у оточуючих не залишалось сумнівів у їх незалежності.

Серед основних нормативно-правових документів, що регулюють питання незалежності прокурорів на національному рівні слід пригадати Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів [12], статтею 4 якого визначено, що серед основних принципів професійної етики та поведінки прокурорів виокремлюється принцип незалежності та самостійності, а також утримання від виконання незаконних наказів та вказівок.

Статтею 7 зазначеного вище Кодексу передбачається, що при виконанні службових обов'язків прокурор має бути незалежним від будь-якого впливу, тиску чи втручання в його професійну діяльність,

у тому числі органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, зобов'язаний активно, у визначений законодавством спосіб протистояти спробам посягання на його незалежність. У прийнятті конкретних рішень він повинен бути самостійним, керуватися вимогами закону, морально-етичними принципами професії, відмежовуватися від будь-яких корисливих та приватних інтересів, політичного впливу, тиску з боку громадськості та засобів масової інформації.

Здійснивши аналіз вказаних нормативно-правових актів, бачимо, що прокурор, який наділяється можливістю приймати важливі рішення від імені держави, має робити це вільно (на власний розсуд), без будь-якого втручання чи примусу або незаконного впливу. Зазначені рекомендації та висновки в переважній більшості мають ідентичне концептуальне наповнення. Відтак, прокурор наділяється правом здійснювати свої повноваження самостійно, на основі власного переконання, об'єктивної самостійної оцінкою доказів та оперуючи діючими правовими нормами, без будь-якого впливу ззовні, тиску, погрози чи втручання, у тому числі з боку безпосередніх керівників.

Прокурор при здійсненні своїх повноважень має самостійно виявляти та поширювати високі стандарти прокурорської етики з метою покращення рівня довіри суспільства до органів прокуратури як основоположної умови незалежності прокурорів.

Із вищенаведеного зрозуміло, що окреслені національні нормативно-правові документи мають велике значення, щоб унеможливити вплив на діяльність прокурорів. Це є особливо актуальним для України, зокрема в умовах європейської інтеграції. Отже, весь перелік засобів та заходів, який направлений на становлення в державі принципу незалежності прокурорів, має на меті досягнення того, щоб у прокурорів була можливість діяти без обмежень, впливу, тиску, погроз, тощо. Прокурори повинні мати свободу та самостійність під час виконання своїх професійних обов'язків, неупереджено приймати рішення, покладаючись при цьому на власне внутрішнє переконання та об'єктивне оцінювання фактичних даних у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Резюмуючи, слід зазначити, що нормативно-правове забезпечення незалежності прокурорів в Україні представлене основоположними нормативно-правовими актами, до яких відноситься Конституція України; спеціалізований Закон України «Про прокуратуру»; внутрішньогалузевини нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність органів прокурорського самоврядування, а також міжнародними стандартами, які в сукупності розкривають принцип незалежності прокурорів в Україні та виступають гарантом функціонування органів

прокуратури загалом, чим створюють належні умови з метою забезпечення об'єктивності, незалежності, самостійності під час прийняття рішень та проведенні процесуальних дій.

Враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що під незалежністю прокурорів слід розуміти комплекс функціональних заходів, при реалізації яких унеможлиблюється незаконний вплив на процесуальну діяльність прокурорів, а у разі такого впливу забезпечується їх належний захист, внаслідок чого формуються необхідні умови для прийняття самостійного, неупередженого та законного рішення.

З аналізу основних засад та гарантій незалежності прокурорів, визначених ст.ст. 3, 16 Закону України «Про прокуратуру», приходимо до висновку, що вплив, тиск або втручання як незаконні фактори, порушують права кожної людини, незалежно від того, в якому статусі вона перебуває. Саме через це, прокурор має перебувати під захистом від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання не лише при здійсненні ним процесуальної діяльності у кримінальному провадженні, а і в повсякденному житті.

Також виявлено, що основні засади щодо незалежності публічних обвинувачів, які закріплені в національному законодавстві, передбачені на рівні європейських стандартів та мають підтримувати незалежність системи в цілому та забезпечити прокурорам належні умови праці, виключаючи будь-який сторонній вплив. Національне законодавство України ґрунтується на загальноєвропейських та міжнародних стандартах діяльності прокурорів та в цілому відображає загальносвітові тенденції розвитку інституту незалежності органів обвинувачення у кримінальному судочинстві.

Література:

1. Указ Президента України від 11.06.2021 №231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.
2. Шульган І. Незалежність прокурорів як засада діяльності прокуратури. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». № 4 (32). 2001. С. 153-158. URL: <http://doi.org/10.23939/law2021.32.153>.
3. Басига Ю. М. Незалежність як ключовий принцип діяльності прокуратури: загальні засади реалізації. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. №74. 2022. С. 196-198. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.67>.
4. Добровольський Д. М. Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури: автореф. дис. канд. юрид. наук. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. – 24 с.

5. Колеснік Т. Є. Незалежність як основний принцип діяльності прокуратури в Україні: адміністративно-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. №29. 2014. С. 79-81.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр>.
7. Рішення Конституційного суду України від 26.03.2020 № 6-п/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6_p_2020.pdf.
8. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
10. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 №5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.
11. Положення про раду прокурорів України, затверджене Всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002900-17#Text>.
12. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ ВОЄННОЇ ПОЛІЦІ В УКРАЇНІ

Осадько Олександр Олексійович
кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник відділу дослідження проблем
кримінально-виконавчого права Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID: 0009-0004-2537-9798

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3939

Третій рік широкомасштабного вторгнення росії супроводжується активною та систематичною розбудовою в Україні дієвих та ефективних механізмів залучення до сил оборони все більшої кількості громадян.

Варто пригадати створення рекрутингових центрів Збройних Сил України, широку популяризацію військової служби та розміщення переліку доступних вакансій на відомих агрегаторах з пошуку роботи

(rabota.ua, work.ua тощо), а численні запити від громадян, які засуджені за вчинення кримінальних правопорушень і відбувають покарання – змусили законотворців переглянути можливість допуску до військової служби осіб засудженнях до позбавлення волі за вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів.

З метою зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, забезпечення прав та обов'язків військовослужбовців, реалізації заходів соціального і правового захисту Верховною Радою України 07 березня 2002 року ухвалено закон про створення Військової служби правопорядку [1].

Однак, у зв'язку із суттєвим збільшення кількості людей долучених до сил оборони країни, усе частіше виникають питання пов'язані з підтримання належного правопорядку у військових формуваннях, забезпечення охорони прав і законних інтересів військовослужбовців та членів їх сімей, а також резервістів, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів.

З цією метою, нещодавно на офіційному сайті Верховної Ради України опубліковано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури» (надалі за текстом – «проект Закону») [2].

Зважаючи на те, що серед завдань фундаментальної теми «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні» (державний реєстраційний номер: 0121U114397), яка виконується колективом науковців відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України у 2024 році, є аналіз законодавчих ініціатив та нормативних змін щодо їх реального впливу на зміну принципів та алгоритмів реалізації функції з виконання кримінальних покарань та пробації – зміни запропоновані проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури» потребують ретельного та ґрунтовного дослідження.

Відповідно до ст. 1 проекту Закону Воєнна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань правоохоронної діяльності у військовій, воєнній та оборонній сферах, підтримання правопорядку у сфері оборони держави, здійснює охорону прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та членів їх сімей, а також резервістів, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів.

Отже, на відміну від Військової служби правопорядку, контроль за діяльністю Воєнної поліції України, щодо дотримання нею законодавства не входить в коло обов'язків Міністерства оборони України, а сам орган матиме фактично автономний статус.

Окрім того, проектом Закону запропоновано внести зміни до ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу України та надати можливість Воєнній поліції України створювати гауптвахти та дисциплінарні батальйони.

Тобто, фактично Воєнна поліція України поєднуватиме у собі функції правоохоронного органу та установи виконання покарань, що є не типовим для вітчизняного законодавства та може завадити оптимальному функціонуванню самого органу.

Недоречність та недоцільність поєднання в одному органі різних функцій наголошувалась у коментарях Генерального директора з прав людини та верховенства права Ради Європи до Проектів Законів України «Про органи внутрішніх справ» та «Про національну поліцію» [3].

Зважаючи на викладене, пропонуємо акцентувати увагу законотворця на цих та інших проблемних питаннях: зваженого визначення функцій і повноважень, які планується надати Воєнній поліції України з відмежуванням від функцій і повноважень інших органів правоохоронного блоку; а головне – урахування стандартів та рекомендацій, які Україна зобов'язалась дотримуватись на шляху вступу до Європейського союзу.

Список використаних джерел:

1. Про Військову службу правопорядку у Збройних силах України: Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III. Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 32, Ст. 225.
2. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури» (р. № 11306 від 29 травня 2024 р.). Картка законопроекту. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44322> (дата звернення: 07.07.2024).
3. Коментар Генерального директора з прав людини та верховенства права (директорату з прав людини) ради Європи до проектів Законів України «Про органи внутрішніх справ» та «Про національну поліцію». URL: <https://rm.coe.int/168068460a> (дата звернення: 07.07.2024).

**Господарське право. Господарське процесуальне право.
Екологічне право. Земельне право. Аграрне право.
Фінансове право. Банківське право**

**ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ВІДШКОДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ У СФЕРІ
ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ В УКРАЇНІ**

*Рубльова Оксана Володимирівна
аспірантка кафедри цивільно-правових
дисциплін Волинського національного
університету імені Лесі Українки
ORCID: 0009-0008-3568-2861*

*Науковий керівник: Карпінська Наталія Володимирівна
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
кримінального права і процесу Волинського національного
університету імені Лесі Українки*

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3942

Одним із важливих конституційних прав людини, закріплених у ст. 50 Основного Закону нашої держави, є право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [1]. Одночасно частиною першою ст. 14 Конституції України встановлено, що земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави [1].

В сучасних українських реаліях, однак, доводиться констатувати, що одним із наслідків повномасштабної збройної агресії РФ, яка й досі триває, є заподіяння значної шкоди вітчизняним земельним ресурсам (насамперед мова йде про фізичне, хімічне, механічне та біологічне забруднення). На жаль, чітко визначити розмір такої шкоди нині практично неможливо, а ще складніше – вирішити питання про інституційне, організаційне, матеріально-технічне й нормативно-правове забезпечення її відшкодування в умовах воєнного та післявоєнного відновлення країни.

Зважаючи на нагальність проблематики відшкодування екологічної шкоди у сфері земельних відносин в умовах воєнного стану в Україні, за період дії останнього в державі було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на вирішення означених питань. Так,

постановою КМУ від 20.03.2022 № 326 окремим напрямом, за яким має здійснюватися визначення шкоди та збитків, названа шкода, завдана земельним ресурсам. Згідно з підпунктом 9 п. 2 названого документа цей напрям включає шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів [2].

У цьому акті визначені й основні показники, які оцінюються за аналізованим напрямом: 1) витрати на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництво, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону; 2) збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення; 3) витрати на відновлення меліоративних систем; 4) шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості; 5) шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами [2].

На виконання положень аналізованого урядового документа у сфері земельних відносин були прийняті дві відповідні методики: 1) Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167 (визначає порядок розрахунку розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам державами, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та фізичними особами через забруднення ґрунтів, засмічення земель, допущених унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану внаслідок їх дій або бездіяльності на усіх землях України незалежно від їх категорій та форм власності й застосовується для визначення розміру такої шкоди) [3] і 2) Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 № 295 (визначає процедуру визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії РФ, що включає втрати земельного фонду, а також пов'язану з ними упущену вигоду) [4].

Отже, як випливає з викладеного, відшкодування екологічної шкоди в умовах воєнного стану в нашій державі супроводжується відповідним

нормативно-правовим регулюванням; держава в особі своїх органів досить оперативно реагує на потреби сьогодення. Водночас, вважаємо, наявні акти потребують більшої деталізації та подальших змін з урахуванням нових проблем, які виникають у сфері земельних відносин.

Крім цього, фундаментальний акт – Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель (далі – Програма), схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 № 70-р, досі не містить положень стосовно відшкодування екологічної шкоди у сфері земельних відносин в умовах воєнного стану в Україні. Ураховуючи те, що Програма розроблена «... з метою реалізації державної політики України щодо забезпечення сталого розвитку землекористування, створення екологічно безпечних умов проживання населення і провадження господарської діяльності, захисту земель від виснаження, деградації та забруднення, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, збереження функцій ґрунтового покриву, збереження ландшафтного і біологічного різноманіття в умовах ринкового середовища та з урахуванням глобальної зміни клімату» [5] і розрахована на десять років, на нашу думку, вона потребує доповнення в частині особливостей регламентації використання й охорони земель (у тому числі й відшкодування завданої їм шкоди) в контексті воєнного та післявоєнного відновлення України. Реалізація цієї пропозиції, вважаємо, дозволить чіткіше окреслити пріоритетні завдання держави у сфері земельних відносин на найближчий час і на перспективу, а також сприятиме більшій результативності й ефективності як Програми в цілому, так і прийнятих на її виконання інших нормативно-правових актів.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
2. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.09.2024).
3. Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 07.09.2024).

4. Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення: 07.09.2024).

5. Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 07.09.2024).

ПОНОВЛЕННЯ ЗАПISУ У ЗАКРИТІЙ ПОЗЕМЕЛЬНІЙ КНИЗІ, ЯК НЕЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ СУДОВОГО ЗАХИСТУ

Шкапенко Тетяна Олександрівна
Головне управління Держгеокадастру
у Миколаївській області
ORCID: 0000-0002-4920-6427

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3951

З початком 2024 року в Україні стартував другий етап земельної реформи в контексті ринку землі. Але незважаючи на свою довгоочікуваність, цей процес все ще супроводжується значною кількістю стереотипних хибних упереджень про його користь. Поясненням цьому може бути, в тому числі, недовіра суспільства до якості норм матеріального права, які регулюють земельні відносини в державі. В той час, коли вітчизняний законодавець продукує новітнє законодавство, невирішеними все ж залишаються питання, які можуть нівелювати абсолютний його успіх, на який він націлений.

До числа таких питань належить не відображення у Державному земельному кадастрі всіх земельних ділянок, на які, на разі, мають права суб'єкти земельних відносин. Невиправдано часто виникають обставини, коли право на земельну ділянку, яка не була об'єктом Державного земельного кадастру у розумінні ст. 15 Закону України «Про Державний земельний кадастр» [1], незаконно були припинені. А поки особа захищала його у судовому порядку, така земельна ділянка припинила своє існування внаслідок поділу її на декілька інших земельних ділянок, права на які вже набуто іншими особами. В тому числі на підставі договорів купівлі-продажу.

Вирішення такого спору про право у суді є лише питанням часу, адже бажання особи відновити становище, яке існувало до порушення,

є цілком виправданим. Вибір ефективного способу судового захисту у такому випадку має принципове значення.

У цьому дослідженні за мету не обрано аналіз ефективності способів судового захисту в цілому, адже це свого часу вже здійснено Великою Палатою Верховного Суду. Однак викладено думку щодо неефективності такого способу судового захисту як поновлення запису у закритій поземельній книзі.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Державний земельний кадастр» поземельна книга має статус документу, який створюється під час ведення Державного земельного кадастру. Положення ідентичного змісту закріплено і в п.31 Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 №1051 (далі – Порядок №1051) [2].

Поземельна книга, як і буд-який документ, має свою внутрішню структуру. Внутрішня структура документа – це його внутрішня будова, сукупність пов'язаних між собою елементів та частин, які дозволяють більш ефективно виконувати пошукову діяльність, сприймати й використовувати інформацію, яка в ньому міститься. Ця інформація об'єднує документ в одне ціле й підпорядковує його внутрішні компоненти один одному) [3, С. 177].

Статтею 25 Закону України «Про Державний земельний кадастр» визначено вичерпний перелік відомостей про земельну ділянку, які повинна містити поземельна книга як документ Державного земельного кадастру: кадастровий номер; площа; місцезнаходження; склад угідь; цільове призначення тощо.

Саме ці відомості і складають внутрішню структуру поземельної книги як самостійного документу Державного земельного кадастру. Внесення відомостей про земельну ділянку є за своєю суттю не що інше як записи у поземельній книзі.

При цьому варто врахувати, що поняття «внесення» є складеним поняттям, адже використовується як у випадку первісного наповнення поземельної книги інформацією про земельну ділянку (що у часі збігається із моментом відкриття поземельної книги), так і під час внесення змін до інформації, яка вже була занесена до поземельної книги.

Цілком зрозумілим є те, що відомості про земельну ділянку, передбачені ст. 25 Закону України «Про Державний земельний кадастр», можуть протягом всього часу існування земельної ділянки, як об'єкта цивільних прав, зазнавати змін, що вимагає внесення записів з актуальною інформацією до поземельної книги. Такі зміни можуть бути внесені, в тому числі, на підставі п. 60 Порядку №1051 – на підставі рішення суду.

Такий процес є цілком логічним, адже повністю відповідає одному із принципів Державного земельного кадастру, визначених ст. 3 Закону

України «Про Державний земельний кадастру», а саме безперервності внесення до Державного земельного кадастру відомостей про об'єкти Державного земельного кадастру, що змінюються.

Розуміння цього моменту є важливим для правильного обрання способу судового захисту, адже і Закон України «Про Державний земельний кадастр» і Порядок №1051 допускають внесення відомостей (в тому числі поновлення записів) лише до активної поземельної книги, тобто до тієї, яка відкрита і ведеться. Відповідно до абз. 4 ч. 4 ст. 9 Закону України «Про Державний земельний кадастр» та пп. 4 п. 6 Порядку №1051, державний кадастровий реєстратор формує поземельні книги на земельні ділянки, вносить записи до них, забезпечує зберігання таких книг.

Очевидно, що слово «запис» у тексті обох нормативно-правових актів вживається у взаємозв'язку із терміном «поземельна книга» виключно за допомогою прийменника «у», рідше – «в». Відношення між «записом» і «поземельною книгою» виражене на підставі прийменника «у» (рідше «в»), свідчить, що поняття «поземельна книга» є ширшим за своїм змістом і включає в себе поняття «запис». Із вказаного слідує, що запис є лише окремим елементом серед усього числа інших таких же елементів у складі поземельної книги. Відтак, у розумінні Закону України «Про Державний земельний кадастр» та Порядку №1051, запис як самостійний елемент поза межами поземельної книги існувати не може, адже він не має самостійного статусу як документа Державного земельного кадастру.

Отже, юридична доля поземельної книги не залежить від недійсності окремих його записів, і навпаки, скасування поземельної книги має своїм наслідком втрати юридичної сили всіх її записів, які набувають статусу архівних.

Варто вказати, що згідно ч. 13 ст. 79-1 Земельного кодексу України [4] земельна ділянка припиняє існування як об'єкт цивільних прав, а її державна реєстрація скасовується в разі поділу або об'єднання земельних ділянок. А в силу приписів п. 57 Порядку №1051, поземельна книга закривається, якщо земельна ділянка втратила статусу, як об'єкта цивільних прав. Тобто, поземельна книга існує доти, доки існує земельна ділянка саме як об'єкт цивільних прав. Закриття поземельної книги обумовлює віднесення всіх відомостей про земельну ділянку статусу архівних, в силу приписів п. 114 Порядку №1051.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [5], архівний документ – документ незалежно від його виду, виду матеріального носія інформації, місця, часу створення і місця зберігання та форми власності на нього, що припинив виконувати функції, для яких був створений, але зберігається або підлягає зберіганню

з огляду на значущість для особи, суспільства чи держави або цінність для власника також як об'єкт рухомого майна.

Тобто, закрита поземельна книга з усіма внесеними записами до неї є документом Державного земельного кадастру, який припинив виконувати функції, для яких був створений. Бо припинила існувати, як об'єкт цивільних прав, сама земельна ділянка, яка обумовила відкриття цієї ж поземельної книги.

Після свого закриття поземельна книга лише констатує факт існування конкретної земельної ділянки, як об'єкта цивільних прав, у певний часовий проміжок – з часу державної реєстрації земельної ділянки до часу скасування такої реєстрації.

Відносно земельної ділянки, яка втратила статус об'єкта цивільних прав через скасування своєї реєстрації у Державному земельному кадастрі, не можуть реалізовуватися жодні правомочності, адже вона втратила свою оборотоздатність.

Із вказаного слідує, що поновлення запису у вже закритій поземельній книзі є неефективним способом судового захисту, адже суперечить правовій природі документу, який на момент необхідного поновлення вже не є чинним.

Література:

1. Про Державний земельний кадастр : Закон України № 3613-VI від 07.07.2011 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#n249> (дата звернення: 12.09.2024).
2. Порядок ведення Державного земельного кадастру : Постанова Кабінету Міністрів України №1051 від 17.10.2012 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
3. Загальне документознавство: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш ; ред. Н. О. Леміш – К. : Ліра-К, 2009. – Бібліогр. в кінці кожного модуля. – 434 с.
4. Земельний кодекс України : Закон України № 2768-III від 25.10.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n613> (дата звернення: 12.09.2024).
5. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України №3814-XII від 24.12.1993 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text> (дата звернення: 12.09.2024).

ІНФОРМАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ТА СУДОВОЇ ВЛАДИ

Льєнко Владислав Юрійович

магістр права, Університет митної справи та фінансів

Льєнко Дмитро Юрійович

аспірант, Університет митної справи та фінансів

Інтернет-адреса публікації на сайті:

http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3946

Анотація. У даній статті розглянуто інформаційну взаємодію органів державної та судової влади. Проаналізовано шляхи та напрямки покращення інформаційної комунікації між вказаними органами, а також захисту вказаних процесів від сторонніх впливів.

Ключові слова: інформаційна взаємодія, комунікація, інформація, інформаційні технології, органи державної влади, органи судової влади, інформаційна безпека, бази даних.

Annotation. This article examines the informational interaction of state and judicial authorities. Ways and directions for improving information communication between the specified bodies, as well as protecting the specified processes from outside influences, were analyzed.

Keywords: information interaction, communication, information, information technologies, state authorities, judicial authorities, information security, databases.

Постановка проблеми. Забезпечення інформаційної взаємодії органів державної та судової влади є одним із напрямів диджиталізації інформаційних процесів в країні. Дослідження видів, форм та методів забезпечення інформаційної взаємодії органів державної та судової влади є досить актуальним. На противагу застарілим методам, поява та впровадження нових процесів спонукають органи державної та судової влади до реформаторських змін. Тому дослідження вказаної взаємодії органів державної та судової влади дасть змогу поліпшити вказані процеси, шляхом виявлення та усунення прогалин та збоїв у процесі їх взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційна взаємодія органів державної та судової влади досліджувались такими вченими, як М. Гірняком, В. Кампо, М. Баймуратовим, Б. Ольховським, та іншими.

Мета статті: дослідження сучасного стану інформаційної взаємодії органів державної та судової влади, а також пошук шляхів вдосконалення та розвитку вказаної взаємодії органів державної та судової влади, захисту вказаних процесів від сторонніх впливів.

Виклад основного матеріалу. Дане дослідження слід розпочинати з існуючих нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано регулюють взаємодію органів державної та судової влади.

Так, один із основоположників законів, що регулює дану діяльність є Закон України "Про електронні комунікації" [1], а також Закон України "Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги" [2].

Крім того, існує низка інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність органів влади у сфері електронної комунікації та інформаційної взаємодії при цьому, більшість з них потребує законодавчого перегляду, для забезпечення уніфікованого підходу до регулювання вказаних процесів.

На сьогоднішній час інформаційна взаємодія органів державної та судової влади є досить важливою. Зараз важко уявити функціонування органів влади без їх інформаційної взаємодії, яка зокрема полягає у їх комунікації, що надає змогу долати більшість бюрократичних процесів, а також заощаджує час прискорюючи доставку повідомлень та інформації адресатам.

Інформаційне співробітництво органів державної та судової влади стосується також не лише їх електронної комунікації, а й обміну інформації між їхніми базами даних, яка в свою чергу має спиратися на якісну організаційну основу та систему захисту вказаних процесів від сторонніх впливів.

Для вказаних органів влади має бути нормативно визначене місце інформаційної комунікації та обміну інформації між їх базами даних в загальнодержавному механізмі співробітництва між даними органами.

При інформаційній взаємодії органів державної та судової влади необхідно враховувати обмеження, щодо доступу до інформації з грифами «таємно», «державна таємниця», «інформація з обмеженим/спеціальним доступом» а також захисту інформації та телекомунікаційних процесів від несанкціонованого втручання.

Доступ до вказаних баз даних надає широкий спектр можливостей означеним органам влади, зокрема вільного доступу до реєстрів які перебувають у підпорядкуванні вказаних органів.

Основними напрямками взаємодії є: використання баз даних вказаних органів; обмін інформацією необхідної для роботи вказаних органів, зокрема щодо учасників судового процесу, або споживачів послуг органів державної влади.

На даний час інформаційних взаємодія між органами державної та судової влади в основному здійснюється за допомогою наступних ресурсів: Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система [3]; Система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта» [4]; Єдина система електронної взаємодії.

При цьому слід зазначити, що формування самої інформації та наповнення баз даних не є уніфікованим. Тому на нашу думку в першу чергу необхідно забезпечити стандартизацію та уніфікований підхід до наповнення баз даних органами влади, створення та роботи з інформацією та інформаційними реєстрами.

Також не менш важливим є розробка надійної системи захисту баз даних, та електронної комунікації між органами влади. До прикладу, не всі органи влади оснащені додатковими серверами для створення резервних копій баз даних, з метою збереження інформації від безповоротної її втрати, а більшість телекомунікаційних процесів між органами влади відбувається через незахищені канали, що може сприяти її спотворенню чи витоку. Тому розробка та впровадження централізованої системи захисту баз даних та телекомунікаційних процесів повинно бути пріоритетним завданням держави для забезпечення сталого та надійного функціонування органів влади, їх інформаційній взаємодії.

Отже інформаційна взаємодія органів влади в цілому є невід'ємною частиною їх функціонування. Тому забезпечення захисту та розвитку вказаних процесів, їх законодавчої визначеності є важливою, метою держави на шляху подолання бюрократичних процесів, та виконання цілей поставлених реформою цифрової трансформації в країні.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про електронні комунікації". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення 10.09.2024).
2. Закон України "Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення 10.09.2024).
3. Положення "Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи" (ЄСІТС). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення 10.09.2024).
4. Про систему "Трембіта". URL: <https://trembita.gov.ua/about> (дата звернення 10.09.2024).

СПОСОБИ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ ЗЕМЛІ ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН В МЕТАВСЕСВІТІ

Свердліченко Валентина Павлівна
кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3932

Метавсесвіт, як платформа для комунікації, зустрічей, розваг, навчання, подорожей та інших видів діяльності, поступово набирає популярності. Користувачі створюють цифрові аватари, що функціонують як їхні представники або навіть як «цифрові копії» у віртуальному світі, забезпечуючи можливість взаємодії в реальному часі незалежно від географічного положення. Такий формат віртуальної взаємодії відкриває нові горизонти для комунікації, роботи, освіти, розваг, культурного розвитку та інших форм співпраці. З розвитком інтернету, штучного інтелекту, технологій віртуальної та доповненої реальності, блокчейну та криптовалют, Метавсесвіт стає дедалі доступнішим для широкого загалу. Він пропонує нові фінансові та економічні можливості, такі як заробіток на продажі віртуальних об'єктів, включаючи віртуальну землю, а також участь у віртуальній торгівлі та підприємництві. Метавсесвіт пропонує широкий спектр розважальних, культурних, освітніх та навчальних можливостей, що дозволяє користувачам розвиватися у зручній час та у форматі інтерактивної взаємодії, що особливо важливо в умовах глобалізації та дистанційної роботи.

Метавсесвіт – це особливий віртуальний простір, створений комп'ютерними технологіями, в якому користувачі можуть взаємодіяти між собою, між різноманітними цифровими об'єктами та цифровим середовищем завдяки створеним аватарам – віртуальним цифровим зображенням. Метавсесвіт можна назвати копією реального світу, але у віртуальному просторі, де поєднуються сучасні технології, віртуальна та доповнена реальності, тримірна графіка, штучний інтелект, соціальні мережі, а також інші передові інноваційні технології [1, с. 224].

З появою Метавсесвіту виникло нове явище для юридичної науки – віртуальна земля, яка є одним із найцінніших цифрових об'єктів. В Метавсесвіті віртуальна земля може бути предметом договорів купівлі-продажу, оренди, дарування, міни тощо. Як зазначає масштабний освітній онлайн проект «Binance Academy», присвячений віртуальній NFT землі у Метавсесвіті, віртуальна NFT земля – це цифрова земля, що належить власнику на платформі метавсесвіту. Популярні NFT проекти

пов'язані із володінням землею включають Decentraland, The Sandbox та Axie Infinity. NFT підходять для надання прав власності на землю, оскільки кожен із них унікальний і легко доводить цифрове право власності. Ви можете використовувати NFT землю для реклами, спілкування, ігор та роботи, а також для інших цілей [2]. Придбати віртуальну землю у Метавсесвіті можна через розпродаж землі у проєкті або напряму у землевласників через NFT маркетплейс. Продати віртуальну землю також можна через маркетплейс проєкту Метавсесвіту або на вторинному ринку [3].

Віртуальна земля в Метавсесвіті може бути використана в різних цілях, що відкриває нові можливості для бізнесу, розваг, творчості, соціальної та культурної взаємодії. Основними напрямками використання віртуальної землі в Метавсесвіті, на наш погляд, можна назвати наступні:

а) комерційне використання. Окремі особи та компанії можуть створювати віртуальні магазини, навіть торговельні центри, де користувачі можуть переглядати та купувати товари, як фізичні, так і цифрові;

б) трудове та робоче використання. Віртуальна земля може використовуватися для створення офісів та робочих зон, де співробітники можуть взаємодіяти у віртуальному середовищі;

в) використання в розважальних та творчих цілях. Віртуальна земля може бути перетворена на ігрові майданчики для різних видів ігор. Окрім того, віртуальні майданчики можуть використовуватися для проведення концертів, музичних фестивалів та інших розважальних заходів.

г) використання в навчальних та освітніх цілях. Віртуальну землю використовують для створення віртуальних навчальних закладів, де школярі та студенти можуть відвідувати уроки, лекції, семінари, проводити дослідження у віртуальному середовищі, а також для проведення професійних тренінгів та семінарів для підвищення кваліфікації;

д) культурне використання. На віртуальній землі будують віртуальні художні галереї та виставкові ділянки для демонстрації творів мистецтва;

е) соціальне використання або соціальна взаємодія. Місця для зустрічей та спілкування, де користувачі можуть взаємодіяти у неформальній обстановці також мають місце на ділянках віртуальної землі;

ж) купівля-продаж віртуальної землі. Інвестори можуть купувати та продавати віртуальні земельні ділянки, очікуючи зростання їх вартості;

h) оренда віртуальних земельних ділянок. Власники віртуальної землі можуть здавати її в оренду організаціям або приватним особам для різних цілей;

i) використання для особистих цілей. Користувачі можуть створювати власні віртуальні будинки, садові або інші ділянки в межах віртуальної землі для задоволення власних потреб.

Отже, способи використання віртуальної землі як об'єкта правовідносин в Метавсесвіті є доволі різними за своїм характером: від комерційних до освітніх, розважальних та особистих цілей. Використання віртуальної землі в Метавсесвіті може суттєво змінити спосіб нашої роботи, навчання, спілкування та розваг у цифровому середовищі.

Література:

1. Свєрдліченко В. П. Метавсєсвіт – майбутній простір дослідження для юриспруденції. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 2, 2024. С. 222-227. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301448> (дата звернення: 24.08.2024).
2. Що таке віртуальна NFT земля у метавсєсвіті? Binance Academy: веб-сайт. URL: <https://academy.binance.com/uk/articles/what-is-nft-virtual-land-in-the-metaverse> (дата звернення: 24.08.2024).
3. Як купити землю в метавсєсвіті? Binance Academy: веб-сайт. URL: <https://academy.binance.com/uk/articles/how-to-buy-land-in-the-metaverse> (дата звернення: 24.08.2024).

ПРЕТЕНДЕНТИ НА КОРОНУ СВ. ВАЦЛАВА (1526 Р.)

Андрусяк Ярослав Ярославович
кандидат історичних наук,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-7021-3402

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3930

З кінця XV ст. серед провідних династій Центральної-Східної Європи йшла боротьба за політичне домінування у регіоні. Важливе місце у цьому процесі займало Чеське королівство. Серед провідних династій та знатних родів, що вели боротьбу за корону Св. Вацлава можемо виділити: Ягеллонів, Габсбургів, Віттельсбахів, рід силезьких князів, а також чеських панів з роду Пернштейнів, Рожміталів та інших.

У протистоянні з Османською імперією 29 серпня 1526 р. у битві при Могачі молодий король Людовік II Ягеллон (1516-1526) загинув. З його смертю вимерла чесько-угорська династична лінія Ягеллонів. Постало питання виборів нового короля [1, с. 30].

У чеському політичному колі фігурувало чотири місцеві кандидати, які могли претендувати на чеський престол. Походження з королівських сімей було важливим аргументом для двох силезьких князів. Князь Карл I Мінстерберський (1476-1536), онук чеського короля Їржі з Подебрад, на момент смерті Людовіка II Ягеллона обіймав посаду верховного гофмейстра земель Чеської корони. За правління династії Ягеллонів він належав до найвпливовіших політиків. Другим силезьким кандидатом, був князь Фрідріх II Легніцький (1488-1547), що був по своїй матері Людмилі онуком короля Їржі з Подебрад та походив з прилеглої гілки колишнього польського королівського роду П'ястів. Він контролював значну частину Силезії.

Серед чеських панів кандидатами на трон були пан Зденек Лев з Рожміталя і Блатни (1470-1535), що обіймав посаду верховного бургграфа Чеського королівства і був одним із головних кредиторів королівської скарбниці та магнат Войтех з Пернштейна і Пардубіц (1490-1534), у попередні роки верховний гофмейстра Чеського королівства, володів найбільшою земельною власністю на чеських землях [2, с. 8-9].

Одним із офіційних кандидатів на чеський престол був польський король Сигізмунд I «Старий» Ягеллон (1506-1548), брат Владислава II Ягеллона (1471-1516). Свою кандидатуру він аргументував головним чином тим фактом, що є найближчим прямим нащадком чеської династично лінії Ягеллонів. Станом на 1526 р. Сигізмунд I Ягеллон правив величезною Польською державою і був скутий військовими конфліктами на східному та південно-східному кордонах країни. Лише наприкінці вересня 1526 р. він заявив про свою зацікавленість брати участь у виборах чеського короля. Однак, польський монарх призупинив діяльність своїх дипломатів одразу після того, як дізнався про бажання ерцгерцога Фердинанда Габсбурга (1503-1564) брати участь у чеських виборах короля [2, с. 25].

Єдиними претендентами, які вступили у виборчу боротьбу за корону Св. Вацлава, був баварський королівський двір. Тут фігурували відразу два брати з родини Віттельсбахів Вільгейм IV (1493-1550) і Людвіг X (1495-1545), сини померлого герцога Альбрехта Віттельсбаха (1447-1508). Вони разом вступили у виборчу кампанію за чеську корону.

Баварська кандидатура не могла відстоювати ідею династичних зв'язків з попередніми чеськими королівськими династіями. Тому баварські Віттельсбахи були готові давати обіцянки в передвиборчій гонитві, а саме готовність сплатити королівські борги.

Баварські герцоги, як бажані антигабсбурзькі союзники, також зацікавили французького короля Франциска I (1494-1547). Тому присутність французьких дипломатів у Празі восени 1526 р. можна вважати скоріше проявом підтримки баварської кандидатури. Зрештою, під час з'їзду в Празі 5 червня 1526 р. на вільних виборах офіційно висувалася лише одна баварська кандидатура [2, с. 27].

Серед найвпливовіших європейських королівських сімей, що претендували на корону Св. Вацлава був лише один реальний претендент – ерцгерцог Фердинанд Габсбург. Він став незалежним правителем у 1521 р., коли успадкував половину земель Габсбургів, зокрема Верхню та Нижню Австрію, від свого брата Карла V Габсбурга (1500-1558) [3, с. 79-80].

За чеську кандидатуру молодшого з братів Габсбургів говорили кілька обставин, а саме: фінансові ресурси для погашення боргу, спроможність протистояти турецькій експансії, династичні права (згідно матримоніального договору від 1515 р., укладеного між династіями Ягеллонів та Габсбургів) [4, с. 66].

Однак, чеські стани не забули про свої права і показали своєму майбутньому королю свою позицію вимагаючи вільних виборів чеського короля та підписання королівського капітулярію [5, с. 54].

Ерцгерцог Фердинанд Габсбург до останнього намагався нав'язати власне уявлення про спадковий принцип свого правління. Однак, під тиском чеських станів нарешті поступився і погодився піддатися вільному вибору, як один із кандидатів. В результаті 23 жовтня 1526 р. чеським королем було обрано Фердинанда I Габсбурга (1526-1564) [2, с. 28].

Таким чином, після битви при Могачі серед кандидатів на корону Св. Вацлава головним претендентом став ерцгерцог Фердинанд з династії Габсбургів. У цьому світлі інші кандидатури на чеський королівський престол у 1526 р. виглядають символічно, як спосіб тиску чеських станів на ерцгерцога Фердинанда. Можна стверджувати, що кандидатура польського короля більше цікавила окремі групи чеських станів, ніж його бажання боротися з чеський престол. Після того як династія Ягеллонів в особі Сигізмунда I «Старого» фактично відмовилася від боротьби за чеський трон, єдиною альтернативою стала династія Віттельсбахів, яка залишалися головними противником Габсбургів у південно-східній частині Священної Римської імперії. Однак, вони на відміну від династії Габсбургів, не могли відстоювати своє право на чеський престол на основі династичних зв'язків, а також не могли самотійно забезпечити захист чеських земель від потенційної турецької експансії. Щодо фінансових можливостей, то обидві династії обіцяли погашення королівського боргу попередньої династії Ягеллонів. Молоді баварські герцоги добре послужили політично досвідченим чеським лідерам у переговорах і тиску на ерцгерцога Фердинанда Габсбурга. Чеські стани зуміли у дипломатичній боротьбі провести законні вибори чеського короля та видання королівського капітулярію, що підтвердив їх свободи і привілеї.

Література:

1. Andrusyak Ya. The opposition of the Ottoman Empire and the Holy Roman Empire in Central and Eastern Europe and the position of the Czech szlachta (the end of the XVth – the 30-ies of the XVIth century). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]* / [chief editor Vasyl Ilnytskyi]. Drohobych: Publishing House «Helvetica», 2020. Issue 15. Vol. 3. P. 23-34.
2. Vorel P. *Velké dějiny zemí Koruny české 1526-1618*. Praha-Litomyš: Paseka, 2005. Sv. VII. 639 s.

3. Winkelbauer Thomas. Österreichische Geschichte 1522-1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Wien, 2003. Т.1. 624 s.
4. Андрусяк Я.Я. Династично-шлюбна політика Владислава II Ягеллона (1471-1516). *Історичний часопис з богемістики і словакістики* / Упоряд. І. М. Ліхтей. Ужгород: «РІК-У», 2020. Вип. 8. С. 60-71.
5. Андрусяк Я. Виборчий капітулярій 1526 р. та позиція чеських станів. *XII international scientific and practical conference «Scientific theories and practices as an engine of modern development» (February 28 – March 1, 2024)*. Bratislava, Slovakia: International Science Unity, 2024. P. 53-55.

ВНЕСОК РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В БОРОТЬБІ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

*Вайс Кароліна Володимирівна
аспірантка, Ужгородський національний університет*

Інтернет-адреса публікації на сайті:
http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3950

Римо-Католицька Церква зробила вагомий внесок у боротьбі проти торгівлі жінками та дітьми. Найактивнішими учасниками протидії насильству як і в Польщі, так і в Європі, були релігійні організації чи установи, при цьому більшість з них діяли від імені Католицької церкви.

На межі 19-20 століть торгівля жінками, яку ще називали торгівлею «людським товаром» процвітала в Другій Речі Посполитій, як і в інших регіонах, охоплених бідністю та злиднями. Відновлення незалежності Польщі та її участь в міжнародних організаціях спрямованих проти торгівлею людьми не призвели до вирішення проблеми, відтак вся діяльність була зупинена початком Другої Світової війни (Antonów, 2019, с. 51).

В статті «Polska a handel żywym towarem» 1923 року аналізується проблема торгівлі людьми. Автор зазначає, що ситуація набула жахливих масштабів. Польща стала одним із головних центрів цього злочинного бізнесу. Зокрема, жертви переважно походять з Малопольщі та Конгресової Польщі. Це пояснюється тим, що до війни тут були пункти збору для цієї торгівлі, які продовжили працювати і в міжвоєнний період (Forecki, Ks., (1923).

Дослідниця Ясмін Нітхаммер(Jasmin Nithammer) також наголошує на цій проблемі. На її думку, внаслідок війни та створення нових держав

у Центрально-Східній Європі після 1918 року змінився маршрут міграції, що перетворило Польщу на центр еміграції не лише поляків і євреїв, а й біженців, які тікали від громадянської війни в Росії. Через це, Ліга Націй вважала Польщу важливим «постачальником» жінок і дівчат для проституції за кордоном. (Nithammer, 2022, с. 122).

У 1930 році Комітет організував 8-й Міжнародний конгрес проти торгівлі жінками та дітьми у Варшаві. Під почесним патронатом маршала Юзефа Пілсудського та примаса Польщі кардинала Августа Глонда з 7 по 10 жовтня 1930 року у Варшаві зібралися представники урядових і неурядових організацій з усього світу (Antonów, 2019, с. 72). Ця подія стала важливим кроком для посилення позиції у боротьбі з торгівлею людьми, а участь Примаса Польщі символізує єдність релігійних та соціальних угруповань для досягнення спільної мети.

Август Хлонд стверджував, що торгівля людьми є одним із найбільш принизливих явищ для людської гідності. В 1931 році він видав постанову про захист жінок. Вона не є теоретичним аналізом людської гідності, проте варта згадки, як відображення актуальності та позицію католицької церкви стосовно цього явища, що ображає людську гідність (I Ogólnopolski Konkurs, с. 221).

Перед Першою світовою війною громадські організації, які мали на меті боротися із торгівлею людьми мали превентивний характер, та зосереджувалися навколо релігійних об'єднань. До них належали Варшавське християнське товариство захисту жінок (товариство утримувало гуртожитки та притулки, а також займалося працевлаштуванням), Польське католицьке товариство захисту дівчат, Християнське товариство захисту жінок, євангельський відділ, Варшава Єврейське товариство захисту жінок (тримало притулок «Огніско» для дівчат, що приїжджали до Варшави) і Католицьке товариство захисту жінок у Познані, Католицьке товариство догляду за жіночою службою (було організовано притулок) (Antonów, 2019, с. 65).

У створенні Польського комітету боротьби з торгівлею жінками та дітьми (1923) брали участь 31 організація, разом з Польським бюро міжнародної допомоги емігрантам. Приблизно 30 відсотків складали саме католицькі об'єднання, що логічно, врахувавши, історичний контекст та кількість людей, які сповідували католицизм (Gołdyn, 2013, с. 175).

Вагоме місце в діяльності Польського комітету боротьби з торгівлею жінками та дітьми посідали станційні місії. В 1901 році було створено Християнське товариство захисту жінок, яке в 1929 році змінило назву на Польське католицьке товариство опіки над дівчатами. Ця організація

заснувала перші станційні місії, а сама ідея була запозичена з німеччини, де така практика існувала ще з кінця XIX ст (Szczygłowski, 2005, с. 85).

Це товариство ставило досить амбітні цілі перед собою, наприклад створення різного роду закладів, денних притулків, забезпечення дівчат під час подорожей, проведення курсів підвищення кваліфікації, що мало б запобігти вивезенню дівчат з Польщі, (Gołdyn, P. (2016, с. 14) служби зайнятості, майстерні та професійно-технічні училища, будинки культури та клуби, будинки відпочинку, гуртожитки і т. д. (Siemińska, 1933, с. 12).

Комітету боротьби з торгівлею жінками велику увагу приділяв профілактичній та просвітницькій діяльності жінок, насамперед застереження дівчат з малих міст і сіл від моральних і кримінальних небезпек, які на них можуть чекати у великих містах. Інформаційна діяльність здійснювалася за підтримки католицької церкви. Тому «Комітет пересилав свої прокламації та звернення до єпископських курій, які, у свою чергу, зобов'язували своє духовенство читати їх вірним під час мес і богослужінь» (Antonów, 2019). Зокрема, в статті журналу Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie міститься підтвердження поданій інформації «Парафіяльним священикам скористатися наданими нижче матеріалами та ознайомити людей своєї парафії з фактами, які вони повинні знати, щоб наша країна нарешті перестала бути годівницею для торговців людьми» (Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie, 1926a, с. 204). В цьому же журналі декількома роками пізніше вийшла стаття, яка закликала все духовенство щонеділі інформувати молодих дівчат про небезпеку, яка їм загрожує як у містах, так і під час подорожей (Fajęcki, 1930).

Література:

1. Antonów, R. (2019). Polskie zmagania z handlem kobietami i dziećmi na przełomie XIX i XX wieku: wybrane zagadnienia polityczne, prawne i społeczne. *Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, T. 41, nr 1, с. 49-81.
2. Fajęcki A. (1930). Do Duchowieństwa Archidiecezji Warszawskiej. *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie: miesięcznik Duchowieństwa Archidiecezji Warszawskiej*, R. 20(6-7), с. 254-257.
3. *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* (1926a). Odezwa Chrześcijańskiego Towarzystwa Ochrony Kobiet. *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie*, R. 16(nr 5), с. 204-205.

4. Forecki, Ks., (1923). Polska a handel żywym towarem. *Gazeta dla Kobiet: tygodnik Związku Katolickich Stowarzyszeń Kobiet Pracujących*, (nr 7), c. 1-2.
5. I Ogólnopolski Konkurs Prymas Polski kard. August Hlond – Bogu i Ojczyźnie (2005). A. D. 2005. [online] [Дата звернення: 5 вересня 2024]. Режим доступу: <https://www.civitaschristiana-gdansk-torun.pl/wp-content/uploads/2021/01/Hlond>
6. Nithammer, J. (2022). Closing the Abyss of Moral Misery: Poland, the League of Nations and the Fight against the Trafficking of Women and Children. *East Central Europe* . 49(1), 121-144.
7. Gołdyn, P. (2013). Pogarda dla zawodu, litość dla człowieka. Społeczno-edukacyjne formy działalności wobec kobiet zagrożonych prostytutką w Polsce (1918-1939). Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
8. Szczygłowski, P. (2005). Problemy socjalne ludzi podróżujących na przykładzie Misji Dworcowych. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(21), s. 85-96.

ЗМІСТ

Теорія держави і права. Філософія права

Андрушко Ірина Петрівна

РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
У РОЗБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....3

Дем'яненко Дарія Юріївна

ПРАВМІРНА ПОВЕДІНКА ОСОБИ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО
РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....6

Конончук Богданна Ростиславівна

КЛАСИФІКАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ
ТА ЇХ ЮРИДИЧНА СИЛА.....12

Лінецький Сергій Володимирович

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГЛАМЕНТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ
УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ.....14

Полесов Сергій Сергійович

СУЧАСНІ ЗАРУБІЖНІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПЕНСІЙНИХ РЕФОРМ В ЄВРОПІ: ОСНОВНІ
ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ.....24

Шипоша Артем Валерійович

КОНЦЕПТ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ
ВЧЕННІ МАРКА ТУЛЛІЯ ЦИЦЕРОНА.....34

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право.
Митне та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

Halyna Iordek

DEFINITION OF THE RIGHT TO PROPERTY AS A HUMAN
RIGHT IN THE CHARTER OF FUNDAMENTAL
RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION.....39

<i>Берч Вероніка Вікторівна</i> СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	42
<i>Бодров Юрій Володимирович</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР: ДОСВІД КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	44
<i>Бровко Наталія Іванівна</i> РОЗВИТОК ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ В УКРАЇНІ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	47
<i>Гринчак Алла Анатоліївна</i> КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СЕЦЕСІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	49
<i>Демченко Сергій Олексійович</i> ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДДІВСЬКОГО ІНДЕМНІТЕТУ	53
<i>Чистяков Павло Олександрович</i> ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗПОДІЛ ПОВНОВАЖЕНЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	62
Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право. Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення	
<i>Барсук Марина Анатоліївна</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЖИТЛОВО-ПОБУТОВОГО НАПРЯМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ В УКРАЇНІ.....	66
<i>Белоусов Володимир Дмитрович</i> ЗНАЧЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ.....	69

<i>Білоус Сергій Юрійович</i> АРБІТРАЖ СПОРІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ПРАВИЛАМИ ЦЕНТРУ АРБІТРАЖУ ТА МЕДІАЦІЇ ВОІВ.....	71
<i>Ілляшев Михайло Ігорович</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ЗА ДІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА ДІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДЕРЖАВІ.....	76
<i>Козек Божена Олегівна</i> СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА РЕПУТАЦІЯ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОСОБИСТОСТІ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	78
<i>Пацурківський Петро Петрович</i> ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА НАУКОВОГО ЦИТУВАННЯ (ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ).....	82
<i>Хомініч Микола Сергійович</i> ВПЛИВ СТРОКІВ, ВИЗНАЧЕНИХ НОРМАМИ МАТЕРІАЛЬНОГО ПРАВА НА ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНО-МАЙНОВИХ СПОРІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВАЗАСТОСОВЧОЇ ПРАКТИКИ.....	86
<i>Яворська Надія Олександрівна</i> СТАТУСНІ ПІДСТАВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ.....	90
Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право. Криміналістика. Криминологія. Кримінально-виконавче право. Медичне право. Судові та правоохоронні органи. Адвокатура	
<i>Дільна Зоряна Федорівна</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ АДВОКАТІВ.....	94
<i>Козаченко Вероніка Віталіївна</i> ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	96
<i>Корнющенко Сергій Сергійович</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРОРІВ В УКРАЇНІ.....	101

Осадько Олександр Олексійович
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ ВОЄННОЇ
ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ.....110

**Господарське право. Господарське процесуальне право.
Екологічне право. Земельне право. Аграрне право.
Фінансове право. Банківське право**

Рубльова Оксана Володимирівна
ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ВІДШКОДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ У СФЕРІ
ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....113

Шкапенко Тетяна Олександрівна
ПОНОВЛЕННЯ ЗАПISУ У ЗАКРИТІЙ ПОЗЕМЕЛЬНІЙ КНИЗІ,
ЯК НЕЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ СУДОВОГО ЗАХИСТУ.....116

**Право інтелектуальної власності та його захист.
Інформаційне право. Інформаційні технології**

Льєнко Владислав Юрійович, Льєнко Дмитро Юрійович
ІНФОРМАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ
ТА СУДОВОЇ ВЛАДИ.....120

Свердліченко Валентина Павлівна
СПОСОБИ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ ЗЕМЛІ ЯК
ОБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН В МЕТАВСЕСВІТІ.....123

Історія країн світу та міжнародні відносини

Андрусак Ярослав Ярославович
ПРЕТЕНДЕНТИ НА КОРОНУ СВ. ВАЦЛАВА (1526 Р.).....126

Вайс Кароліна Володимирівна
ВНЕСОК РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В БОРОТЬБІ З
ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛІТІЙ.....129

Міжнародні наукові інтернет-конференції
юридичного та історичного спрямування

Актуальні дослідження правової та історичної науки

Випуск 64

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

www.lex-line.com.ua

12-13 вересня 2024 р.

Наукове видання

«Актуальні дослідження правової та історичної науки»

Рік заснування – 2018

Видання виходить 10 разів на рік

Відповідальний за випуск *У.О. Русенко*
Комп'ютерне верстання *О.В. Ковальський*

Підписано до друку 20.09.2024
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на дублюкаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 50 прим.

ГО «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. +380979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Відріковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК№7599 від 10.02.2022р.
Тел. 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net

